

Master in de journalistiek

Buitenlandcorrespondenten in Rusland

Een kwalitatief onderzoek naar informatietoegang
bij Vlaamse en Nederlandse
buitenlandcorrespondenten in Rusland in de
periode van 1990 tot nu

Masterproef aangeboden door
Jana VALCKE

Tot het behalen van de graad van master in de journalistiek

Promotor: Hedwig DE SMAELE

Academiejaar: 2019-2020

Code of Conduct

- **Code of conduct voor geloofwaardig auteurschap**
 - **Correct verwijzen naar bronnen houdt in:**
 - dat ik als auteur transparant ben over mijn bronnen, zodat de lezer op elk moment correct kan inschatten welke de bron is van wat beweerd wordt;
 - dat ik als auteur geen relevante informatie waarover ik beschik en die een ander licht zou kunnen werpen op de geboden interpretatie of ontwikkelde redenering bewust weglaat;
 - dat ik als auteur duidelijk aangeef welke relevante interpretaties ik niet in rekening heb gebracht en waarom dat is gebeurd;
 - dat ik als auteur waarheidsgetrouw weergeef wat ik heb geobserveerd;
 - dat ik als auteur op de hoogte blijf van evoluties in manieren van verwijzen en het weergeven van referenties en een bibliografie.

Ik bevestig dat ik deze *code of conduct* heb nageleefd bij het schrijven van deze masterproef.

Naam: Jana VALCKE

Datum: 25.05.2020

Handtekening: Jana Valcke

Voorwoord

In september 2015 stapte ik voor het eerst de deuren van het hoger onderwijs binnen. Deze masterproef vormt het slotstuk van mijn master journalistiek aan de KU Leuven in Brussel, maar ook van de afgelopen vijf studentenjaren. Met dit werkstuk, bestaande uit een literatuurstudie en een eigen onderzoek, sluit ik een boeiend en leerrijk masterjaar in schoonheid af.

Voor deze masterproef heb ik me verdiept in de informatietoegang bij buitenlandcorrespondenten in een niet erg persvrij Rusland. Als nieuwsgierige journaliste in spe wou ik me compleet onderdompelen in de bijzondere werksfeer van het grootste land ter wereld.

Ik had dit werk niet kunnen realiseren zonder de steun en hulp van verschillende mensen. Een speciaal dankwoord gaat uit naar mijn promotor Hedwig de Smaele. Met haar passie voor Rusland wakkerde ze mijn (tot dan toe onbestaand) enthousiasme en belangstelling voor het land aan. Ik kon met elke prangende vraag bij haar terecht en ze stond steeds klaar met leerrijke feedback, nuttige tips en aanmoedigende complimenten.

Ook wil ik mijn vriend uitdrukkelijk bedanken voor zijn scherp lezersoog, onvoorwaardelijke steun en inspirerende gesprekken. Tot slot nog een woord van dank voor mijn naaste omgeving van familie, vrienden en medestudenten die deze masterproef, en bij uitbreiding mijn studententijd, mogelijk maakten.

Jana Valcke

29 mei 2020, Brussel

Inhoudsopgave

Code of Conduct.....	3
Voorwoord	4
Persartikel.....	5
Inhoudsopgave	7
1 Inleiding	8
2 Literatuuroverzicht	10
2.1 Rusland als werkomgeving	10
2.1.1 Politieke geschiedenis van Rusland.....	10
2.1.2 Persvrijheid en toegang tot informatie.....	13
2.2 Buitenlandcorrespondenten	19
2.2.1 Profiel van de buitenlandcorrespondent.....	19
2.2.2 Opkomst en evolutie van de buitenlandcorrespondent.....	20
2.2.3 Buitenlandcorrespondentschap in toekomstperspectief.....	23
2.3 Bronnengebruik	26
2.4 Besluit literatuurstudie	28
3 Onderzoeksdoel	29
4 Onderzoeksaanpak	30
4.1 Centrale onderzoeksvraag en deelvragen	30
4.2 Werkwijze.....	30
5 Resultaten	34
5.1 Het profiel van de buitenlandcorrespondent in Rusland	35
5.2 Werkwijze.....	36
5.3 Het proces van nieuwsselectie	37
5.3.1 Aansturing uit het thuisland.....	37
5.3.2 Een normale werkdag bij buitenlandcorrespondenten in Rusland	37
5.4 Informatieverzameling.....	39
5.4.1 Fixers en tolken.....	39
5.4.2 Bronnen en kanalen	40
5.5 Informatietoegang.....	44
5.5.1 Persvrijheid in Rusland	44
5.5.2 Problemen voor buitenlandcorrespondenten	48
5.6 Toekomstvisie	49
5.7 Besluit onderzoek	51
6 Discussie	53
7 Conclusie	56
Literatuurlijst	58
Bijlagen	61

1 Inleiding

“If a leader, a ruler, a president begins to put pressure on the press, that means he is weak. A strong ruler will not put pressure on the press, even if it criticises him. This criticism is needed.” (Skillen, 2017, p. 194)

Het is de Russische president Jeltsin – die het land van 1991 tot 1999 bestuurde – die de bovenstaande woorden uitsprak. De Russische persvrijheid kent een lange historiek. Tijdens de Sovjet-Unie fungeerden journalisten als verlengstuk van de (enige toegelaten) Communistische Partij (de Smaele, 2015). President Gorbatsjov was de eerste die de weg richting persvrijheid effende met zijn politiek van *glasnost* en *perestrojka*. De Russische pers kende haar meest vrije periode in de chaos na de val van de Sovjet-Unie. Toen Poetin in 2000 aantrad, keerde het tij. Veel onafhankelijke en kritische stemmen gingen in rook op en de persvrijheid werd stevig de kop ingedrukt. In de meest recente World Press Freedom Index (2020) belandt Rusland op plaats 149 van de 180 landen. Dat de pers in een Oost-Europees land van die omvang in de huidige samenleving zo onvrij is, vormt de drijfveer voor dit onderzoek.

Er is al veel onderzoek gedaan naar persvrijheid in Rusland enerzijds, en naar buitenlandcorrespondenten anderzijds. Opmerkelijk is dat beide onderzoeksgebieden tot op heden bijzonder weinig met elkaar in contact kwamen. De studies over Russische persvrijheid zijn bijna uitsluitend gefocust op Russische journalisten. Op een onderzoek van Decommer (2015) en van Maris (2010) na is er nog weinig tot geen onderzoek gevoerd naar Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland. Het is dus relevant om de huidige situatie te monitoren en zo mogelijk evoluties in persvrijheid en informatietoegang te bestuderen. De relevantie van deze studie ligt in kennisverhoging en het creëren van bewustzijn, zowel bij nieuwsconsumenten als bij journalisten. Bijgevolg is dit onderzoek zowel wetenschappelijk als maatschappelijk interessant.

Specifiek focust dit onderzoek op de informatietoegang bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland met persvrijheid als invalshoek. De centrale onderzoeksvraag is **“Hoe verloopt het proces van informatieverzameling bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland in de periode van 1990 tot nu?”**. Met deze studie trachten we een antwoord te bieden op vragen m.b.t. verschillende deelaspecten zoals het brongebruik, mogelijke hulpmiddelen, ervaringen met problemen en censuurmaatregelen bij de correspondenten.

Om tot een genuanceerde conclusie te komen, is er in eerste instantie een grondige literatuurstudie gevoerd. Die literatuurstudie bestaat uit drie onderdelen: een politieke geschiedenis van Rusland met een specifiek luik over persvrijheid, een hoofdstuk over buitenlandcorrespondenten en een deel over brongebruik bij correspondenten. Daarnaast werd er een eigen onderzoek gerealiseerd waarbij negen Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten aan de hand van diepte-interviews hun meningen en ervaringen konden delen. Een uitgebreide topiclijst die polste naar hun bevindingen m.b.t. informatietoegang en persvrijheid werd gebruikt als instrument bij de interviews.

De masterproef is ingedeeld in verschillende hoofdstukken. Het tweede hoofdstuk, volgend op deze inleiding, is de literatuurstudie. Daarin komen de drie hierboven besproken elementen aan bod. In het derde en het vierde hoofdstuk worden respectievelijk het onderzoeksdoel en de onderzoeks aanpak van deze studie toegelicht. De resultaten van het eigen onderzoek komen in hoofdstuk vijf aan bod. Daarin worden de verschillende thema's uit de diepte-interviews besproken. In de discussie, die hoofdstuk zes beslaat, worden de resultaten teruggekoppeld naar de vooraf bestudeerde literatuur. In het laatste hoofdstuk is de algemene conclusie te vinden. In dat deel worden ook de beperkingen van dit onderzoek gereflecteerd en zijn er suggesties voor vervolgonderzoek. Achteraan bevindt zich een literatuurlijst met alle geraadpleegde bronnen. Tot slot zijn er nog de bijlagen met de topiclijst, de codeboom en de transcripties van de negen interviews.

2 Literatuuroverzicht

2.1 Rusland als werkomgeving

2.1.1 Politieke geschiedenis van Rusland

Rusland kent een omvangrijke geschiedenis vol mijlpalen. Dit hoofdstuk geeft een globaal beeld van de belangrijkste politieke gebeurtenissen en evoluties. Na een korte schets van de oudste geschiedenis wordt er dieper ingegaan op de jongste politieke evoluties in Rusland, van 1990 tot heden. Die periode vormt tevens de onderzoeksperiode van dit onderzoek. Hoe is het grootste land ter wereld uitgegroeid van Sovjet-Unie tot de Russische Federatie zoals we die vandaag kennen?

Tsaren aan de macht

Gewoonlijk wordt 882 aanzien als het startpunt van de Russische geschiedenis. Het Kievse Rijk is de middeleeuwse voorloper van het huidige gebied dat Oekraïne, Wit-Rusland en Rusland beslaat. In de twaalfde eeuw viel dat rijk uiteen in verschillende grootvorstendommen. De eerste grootvorst, Ivan III, nam het gezag over de regio rond Moskou en bouwde een onafhankelijke staat. Het Moskovische Rijk ontwikkelde zich van 1462 tot 1533 sterk. In 1547 besteeg Ivan IV de troon. Door zijn harde optreden tegen de tegenstanders van zijn regime kreeg hij de bijnaam 'Ivan de Verschrikkelijke'. Hij werd de eerste tsaar in de Russische geschiedenis. Onder de tsaren was er sprake van een zogenaamde tsaristische autocratie waarbij de tsaren de absolute macht uitoefenden zonder scheiding van de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht. Ook tradities zoals het militarisme en territoriale uitbreiding werden door de tsaren vertegenwoordigd. (Lieven, 2015; van den Burg, 2019; Van Duivenboden, 2016)

Rusland kende in de 19de eeuw veel onvrede over de absolute macht van de tsaren en de beperkte vrijheden dat dat met zich meebracht. Die vorm van regeren resulteerde in de zogenaamde achterstand op het Westen. Terwijl de tsaren maatregelen troffen – zoals de lijfeigenschap afschaffen en de perswetgeving liberaliseren – bleef de onrust toenemen. In 1914 vocht Rusland op het oostfront tegen de Centralen. De steeds grotere sociale onrust tijdens de Eerste Wereldoorlog mondde uit in de Februarirevolutie van 1917. Met de start van die Russische revolutie kwam er een einde aan het leiderschap van de tsaren en werd de laatste tsaar, Nicolaas II, vermoord. (Dorst, 2007; van den Burg, 2019; Van Duivenboden, 2016)

Start van het communisme

Na de afzetting van de laatste tsaar werd de Voorlopige Regering ingesteld. Tijdens de daaropvolgende Oktoberrevolutie werd die regering vervangen en kwamen de bolsjewieken onder leiding van Vladimir Lenin aan de macht. Dat zorgde voor heel wat spanningen en bracht een burgeroorlog op de been. De bolsjewieken wonnen die oorlog. De overwinning van het Rode Leger (bolsjewieken) op het Witte Leger

(menschelijke) maakte de weg vrij voor het instellen van het communistische regime. De USSR werd geboren. (Dorst, 2007)

De Sovjet-Unie was een totalitaire samenleving met het communisme als enige, en dus centrale, ideologie. De Sovjet-Unie was een eenpartijstaat, wat zoveel betekent als een stelsel waarbij er in een land maar één partij is toegestaan. In dit geval was dat de Communistische Partij van de Sovjet-Unie, afgekort de CPSU. Er was een planeconomie (of een centraal geleide economie) die steunde op collectieve landbouw en industriële productie. De overheid had de touwtjes bijgevolg stevig in handen. Enkel de staat had het voor het zeggen, dus er was absoluut geen sprake van vraag en aanbod zoals in het Westen. Officieel bestond de Sovjet-Unie uit vijftien socialistische deelstaten, maar de overheid en economie waren sterk gecentraliseerd in het almachtige, sturende Moskou. (Bos, 2005; Dorst, 2007; Malfliet, 2004)

Lenin leidde de Communistische Partij van 1917 tot 1922. Na een beroerte die tot zijn dood leidde, nam Jozef Stalin de macht over. Stalin voer een nog hardere koers. Zijn onderdrukkend beleid en terreurregime hadden miljoenen slachtoffers tot gevolg. In de jaren 1937 – 1938 maakte hij komaf met ieder die zich tegen het socialisme kante. Die periode ging de geschiedenisboeken in als de jaren van De Grote Terreur. (Decommer, 2015; Dorst, 2007)

Stalin overleed in 1953 en werd opgevolgd door Nikita Chroesjtsjov. De nieuwe leider maakte de gruwelijke daden van zijn voorganger publiekelijk bekend. Na de gesloten periode onder Stalin was er voor het eerst ruimte voor meer openheid in de Russische samenleving. Desondanks durfden de Russen, uit schrik, niet meegaan in dat nieuwe idee van transparantie. Chroesjtsjov maakte zich met zijn beleid tijdens de Cubacrisis van 1962 niet al te populair, waarop hij twee jaar later werd afgezet. Van 1964 tot 1985 werd Rusland geleid door achtereenvolgens Leonid Breznev, Joeri Andropov en Konstantin Tsjernenko. (Decommer, 2015; Dorst, 2007)

Een ander tijdperk: perestrojka en glasnost

In maart 1985 trad Michael Gorbatsjov op relatief jonge leeftijd aan als president van de Sovjet-Unie. Onder de nieuwe leider leek een volgend tijdperk aangebroken. Al snel werd duidelijk dat *de man met de wijnvlek* voor vernieuwing zou zorgen. Onder de term *perestrojka* (letterlijk: hervorming) verstaan we alles wat veranderde, en dan voornamelijk op economisch vlak. Er was sprake van meer decentralisatie en verschillende socio-economische en culturele maatregelen moesten leiden tot de wederopbouw van de Sovjet-Unie. Daarnaast voerde hij ook een politiek van *glasnost* (letterlijk: openheid) die meer vrijheid en transparantie moest brengen. Gorbatsjov stond er tevens op dat de regering gevoelige informatie niet langer geheim mocht houden. Toch verloor de CPSU (Communistische Partij van de Sovjet-Unie) vanaf 1989 veel macht en aanzien. Ondanks Gorbatsjovs poging om het Sovjetsysteem te verbeteren, kon hij een mislukte staatsgreep niet verhinderen. Die zwakke periode vormde voor de vijftien Sovjetrepublieken het ideale moment om hun onafhankelijkheid uit te roepen. Toen de Sovjet-Unie uiteenviel in vijftien afzonderlijke staten, leidde dat alles uiteindelijk tot de definitieve omverwerping van de Sovjet-Unie in 1991. (Bos, 2005; Decommer, 2015; Dorst, 2007; Oversloot, 2001)

Einde van het Sovjet-verhaal

De Sovjet-Unie had opgehouden te bestaan. “Op 31 december 1991 daalde de rode vlag die dag en nacht op het Kremlin had gewapperd als symbool van het sovjetcommunisme, en werd de roodblauwwitte vlag van het onafhankelijke Rusland gehesen.” (Malfliet, 2004, p. 12)

In 1991 trad Boris Jeltsin aan als president van de nieuwe Russische democratie. Hij werd verkozen tijdens de eerste democratische verkiezingen uit de Russische geschiedenis. Jeltsin was op zijn minst revolutionair te noemen. Hij maakte komaf met de Communistische Partij en probeerde een nieuw, democratisch politiek systeem te introduceren. Het monopolie van de CPSU maakte plaats voor een meerpartijstelsel. Begin de jaren negentig kreeg Rusland opnieuw een Doema (Lagerhuis) in het parlement en werden er voor het eerst coalities gesmeed waarin de communisten niet langer monopolistisch de plak zwaaiden. In 1992 voerde Jeltsin drastische economische hervormingen door om de overgang naar een vrijemarkteconomie mogelijk te maken. Al snel werd duidelijk dat die hervormingen – die te snel doorgedrukt werden – niet iedereen ten goede kwamen. De burgers zagen hun spaargeld verdwijnen als sneeuw voor de zon, terwijl politici en zakenlieden alsmaar rijker werden. (Dorst, 2007; Malfliet, 2004)

Bij de presidentsverkiezingen van 1996 kreeg Jeltsin toch opnieuw voldoende Russen achter zich en ging zijn tweede ambtstermijn van start. Hij lapt de regels van de democratische rechtstaat aan zijn laars en hield de macht stevig in handen. Die macht deelde hij met een selecte groep oligarchen die tot de nieuwe elite behoorden. De twee bekendste oligarchen zijn Boris Berezovski en Vladimir Goesinski. Zij hadden respectievelijk de televisiekanalen *ORT* en *NTV* in handen, waardoor ze de president een essentieel duwtje in de rug konden geven tijdens de verkiezingen van 1996. (Malfliet, 2004)

Rusland kende allesbehalve een politiek stabiele situatie. Na de eerste staatsgreep van 1991 volgde er nog een tweede staatsgreep, in 1993, toen het Witte Huis bezet werd. Toen enkele jaren later de financiële crisis de kop opstak, was het hek helemaal van de dam. Wat de overgang naar een goedwerkende democratie moest worden, draaide uit op een periode van armoede, chaos en ellende. De Russische politiek had meer dan ooit nood aan orde en stabiliteit. (Dorst, 2007; Malfliet, 2004)

Aan het einde van Jeltsins termijn werd Vladimir Poetin het hoofd van de Russische Federale Veiligheidsdienst, FSB (vroeger: KGB). In 1999 zien we zijn naam voor het eerst opduiken in de Russische politiek. Jeltsin ontsloeg zijn kabinet – voor de vierde keer al – en stelde Poetin aan als premier. Een half jaar later werd hij gebombardeerd tot president ad interim. Toen Jeltsin in december 1999 het land in chaos en armoede definitief verliet, stond de opvolging vast: Vladimir Poetin nam de presidentsfakkelt over. (Dorst, 2007; Malfliet, 2004)

Poetin-tijdperk

Poetin moest orde brengen na een periode van desorganisatie en verwarring. Malfliet (2004) verklaart hoe er onder Poetin een constante strijd heerste tussen democratie en orde. Als de Russen een keuze moeten maken, zal orde het halen van de democratie. Hoewel de rust in Rusland deels was teruggekeerd, moesten er verschillende democratische principes wijken. Zo werden de persvrijheid en

de vrijheid van oppositie vrijwel direct fors teruggedrongen om de “hogere staatsbelangen van Rusland te dienen.” (Malfliet, 2004, p. 66)

Door de stabilisering van de Russische economie kon de nieuwe president op veel steun van het volk rekenen. Hij toonde zich een sterk leider die Rusland opnieuw welvarend zou maken. In 2004 behaalde hij opnieuw vlot de overwinning tijdens de presidentsverkiezingen. Poetin was in zijn beginjaren zeker een populair politicus, maar daarnaast had de overvloedige media-aandacht voor zijn figuur de verkiezingsuitslag sterk beïnvloed. (Dorst, 2007)

Na twee opeenvolgende ambtstermijnen moest de president in 2008 de fakkel doorgeven aan vertrouweling Dmitri Medvedev. Hij won de verkiezingen met ruime meerderheid dankzij de steun van Poetin en een overvloed aan media-aandacht. Jansen (2009) spreekt over de presidentsverkiezingen van 2008 als een “tandemocratie” tussen premier Poetin en president Medvedev. Poetin mocht schijnbaar dan wel een stap achteruitgezet hebben, het Poetin-tijdperk liep verder. In 2012 bleek Medvedev niet voor een volgende ambtstermijn te gaan. Hij schoof, namens de partij Verenigd Rusland, zijn voorganger en vertrouweling Poetin andermaal naar voren. Al in de eerste verkiezingsronde behaalde hij opnieuw voldoende stemmen om het presidentszitje de komende zes jaar – de ambtstermijn werd onder Medvedev van vier tot zes jaar verlengd – warm te houden (Jansen, 2012). In een recente grondwetswijziging werd de weg vrijgemaakt voor een verlenging van zijn presidentschap tot 2036. Of hij dat ook effectief zal doen, zal tijd uitwijzen (Termote, 2020).

2.1.2 Persvrijheid en toegang tot informatie

In het vorige deel werd er dieper ingegaan op de politieke geschiedenis van Rusland. Persvrijheid en informatietoegang hebben in die periode uiteenlopende vormen aangenomen. In het communistische tijdperk was er vooral sprake van censuur. Daar kwam verandering in met Gorbatsjovs glasnost-politiek en in de chaotische periode onder Jeltsin was eveneens veel mogelijk. Toen in het jaar 2000 Poetin aan de macht kwam, werd de persvrije kraan opnieuw stevig dichtgedraaid. In dit hoofdstuk volgt een beknopt overzicht.

Persvrijheid ten tijde van de Sovjet-Unie

In de voormalige Sovjet-Unie was er een sterke band tussen de politiek enerzijds en de media anderzijds. Mediaorganisaties konden beschouwd worden als politieke instellingen waarbij journalisten aan de Communistische Partij gebonden waren (de Smaele, 2015). Het communistische (of Sovjet-) mediasysteem was er één dat steunde op kenmerken zoals staatseigendom, centralisatie, censuur en partijdige journalistiek. De censuurmaatregelen hadden tot gevolg dat journalisten daarbovenop aan zelfcensuur gingen doen uit schrik voor de gevolgen (de Smaele, 2003; de Smaele, 2010). Alle informatie moest voor publicatie gescreend worden op ideologisch, politiek en economisch vlak zodat die overeenkwam met het gedachtegoed van de Sovjet-Unie. De Communistische Partij wou de bevolking opvoeden en informeren via de media die stevig gecensureerd waren (Semal, 2010).

Uit de studie van de Smaele (2015) blijkt dat de communistische samenleving collectivistisch van aard was. Dat betekent dat het algemene belang primeert op het individuele recht op informatie. De media konden beschouwd worden als een instrument dat in de eerste plaats de autoriteiten diende. Voor Lenin waren de media het propagandamiddel bij uitstek en Stalin zag de massamedia als wapen. De pers diende onder Stalin vooral als middel om zijn boodschappen te verspreiden (Decommer, 2015; de Smaele, 2015). Ook later, onder Gorbatsjov, dienden de media de belangen van de overheid. Daarnaast was er ten tijde van de Sovjet-Unie ook sprake van het voorrecht op informatie. Informatie was nooit voor iedereen even gemakkelijk te verkrijgen. Voor hooggeplaatsten was dat iets eenvoudiger, maar in het algemeen moet geconcludeerd worden dat er in de voormalige USSR een informatietekort was. Bovendien was er altijd maar ruimte voor één waarheid: “the dominant monopoly of truth” (de Smaele, 2015, p. 21).

Voor buitenlandse journalisten was verslag uitbrengen uit de Sovjet-Unie ook niet eenvoudig. Van 1945 tot 1991 zat de Sovjet-Unie volop in Koude Oorlog. Volgens Boel (2019) hielpen buitenlandse journalisten mee het idee over de Koude Oorlog creëren. Uit zijn onderzoek blijkt dat Westerse journalisten nauwelijks ter plekke aanwezig waren in de Sovjet-Unie. Na de dood van Stalin in 1953 kwam daar verandering in. Vanaf 1955 nam de censuur af en kregen buitenlandcorrespondenten steeds meer toegang. Er was voor het eerst sprake van wat transparantie en buitenlandse journalisten verkregen vlotter informatie. Ten tijde van de Koude Oorlog was de Sovjet-Unie immers de regio waar journalisten wereldwijd hun aandacht op vestigden. (Boel, 2019; Decommer, 2015)

Om de Sovjet-Unie binnen te geraken, moesten de journalisten een visum of accreditatie bekomen. Eenmaal dat in orde was, konden ze op locatie gaan. Toch bleek het niet evident om er zomaar verslag uit te brengen. De communistische censuur maakte het werk van buitenlandse journalisten niet eenvoudig. Journalisten mochten geen contact hebben met inwoners van de Sovjet-Unie. Als ze een vertaler, cameraploeg of chauffeur nodig hadden, moesten ze dat formeel aanvragen via het administratieorgaan UPDK. Officiële bronnen waren zwijgzaam of verkondigden allerlei propagandaverhalen en niet-officiële bronnen waren eveneens moeilijk te pakken te krijgen. Bovendien waren gewone mensen bang om hun mening publiekelijk te verkondigen. (Boel, 2019; van Maris, 2010) Om dat bronnenprobleem te omzeilen, deden veel journalisten een beroep op regionale media of overtuigden ze officiële contacten om off the record te spreken. Een goede kennis van het Russisch hielp de journalisten dus een heel eind op weg. Boel (2019) maakt een opvallend onderscheid tussen buitenlandse journalisten die op en af reisden en correspondenten: “one difference between permanent correspondents and journalists on short visits was that correspondents desiring to stay in the country had an incentive not to make themselves overly unpopular” (Boel, 2019, p. 602).

Eind de jaren 60 kwam er schot in de zaak. Na de Sinyavsky-Daniel-affaire van 1966 (een rechtszaak tegen twee Russische schrijvers die ‘anti-Sovjet propaganda’ verspreidden) werden de regels iets soepeler. Journalisten konden meerdere bronnen, waaronder inwoners met afwijkende meningen, benaderen. Die dissidenten verkondigden hun mening maar al te graag aan buitenlandse journalisten omdat ze hoopten dat hun boodschap op die manier het Westen kon bereiken. (Boel, 2019)

Onder Gorbatsjovs jaren van *glasnost* en *perestrojka* kwam er meer vrijheid en transparantie. Die periode vormt de overgang tussen het communistische en postcommunistische tijdperk. Hij zette de mediakanalen in om zijn glasnostpolitiek te promoten bij het brede publiek (de Smaele, 2015; Dorst, 2007; Skillen, 2017). Dorst (2007) verklaart hoe de staatscontrole verder afnam, ondanks dat de media staats eigendom bleven. Door Gorbatsjovs glasnost-politiek was er steeds meer ruimte voor publieke discussies. Hij stond er tevens op om gevoelige informatie over de toenmalige situatie te verspreiden, maar hij wou eveneens duistere zaken uit het verleden uitklaren. Dat deed hij onder de slogan 'no more taboos'. De media werden diverser en de krantenabonnementen en tv-kijkcijfers schoten de lucht in. In 1990 zag de Wet op de Pers en Andere Massamedia het daglicht. Een eerste stap richting persvrijheid en informatietoegang was gezet. (Decommer, 2015; Skillen, 2017)

Persvrijheid na de val

Augustus 1991: de coup wordt gepleegd. December 1991: de Sovjet-Unie is niet meer. Jeltsin komt aan de macht en staat aan het roer van een land in chaos. De nieuwe president gaf de media vrij spel en voor het eerst in de geschiedenis van Rusland was er sprake van politieke oppositie. Voor- en tegenstanders zijn het er allen over eens en bewonderen die verwezenlijkingen. Tijdens een van zijn meetings met de mediaredacteuren maakte hij zijn streven naar persvrijheid duidelijk:

If a leader, a ruler, a president begins to put pressure on the press, that means he is weak. A strong ruler will not put pressure on the press, even if it criticises him. This criticism is needed. If we don't criticise now, we will roll back into that bog we lived in for many decades. We can't let that happen and I, as president state once again that I will defend and support the media (Skillen, 2017, p. 194).

In 1991 werd de Wet op de Massamedia ingevoerd. Van dan af aan werden persvrijheid en vrijheid van meningsuiting gegarandeerd. Al werd dat in de dagelijkse realiteit toch niet erg gerespecteerd. In die nieuwe wet en in de grondwet van 1993 stond eveneens dat ieder individu recht had op informatie. In de praktijk bleek de toegang tot informatie echter nog steeds een zeer groot probleem. (de Smaele, 2015)

Nu de staat zich niet langer ontfermde over de media, verdween ook de financiële steun. Daardoor kwamen verschillende media in grote economische problemen. De televisiezenders konden zich nog redden, maar de geschreven pers kreeg het zwaar te verduren. Doordat verscheidene media ten onder zouden gaan aan die plotse privatisering, schakelde men opnieuw over tot financiële ondersteuning van de staat. (Dorst, 2007; Skillen, 2017)

Naarmate Jeltsins termijn vorderde, kwamen verschillende media in de handen van oligarchen terecht. Het bekendste voorbeeld is dat van de televisiezenders *ORT* en *NTV* die respectievelijk gestuurd werden door oligarchen Boris Berezovski en Vladimir Goesinski. Malfliet (2004) en Decommer (2015) verklaren dat de controle vanuit het privékapitaal veel sterker was dan de opgelegde censuur in de tijd van het communisme. Door de invloed op de pers niet als censuur voor te stellen, kwam er veel minder protest en konden de maatregelen op ideologisch vlak op veel meer begrip rekenen. Doordat de

massamedia in handen vielen van oligarchen, kwam er meer politieke druk op de media zonder de democratische waarden te schenden. “Zoals in de Sovjetperiode, werd de pers een instrument van propaganda: ditmaal geen regeringspropaganda, maar propaganda van de privébelangen die hun politieke tentakels wilden uitzetten” (Malfliet, 2004, p. 68).

De Smaele (2015) verklaart eveneens hoe Jeltsin zichzelf naar voren schoof als beschermer van de persvrijheid. Daar stond wel tegenover dat de Russische media hem steunden in alles wat hij deed. Toen hij in 1996 voor zijn tweede ambtstermijn streed, werden de massamedia massaal ingezet opdat hij die verkiezingen zonder problemen zou doorstaan. En zo geschiedde. (Skillen, 2017) Ondanks dat de pers nog steeds niet helemaal vrij was, was er een groot verschil met de Sovjet-Unie. Onder Jeltsin werkten journalisten niet langer allemaal voor dezelfde partij of leider, maar voor verschillende oligarchen die de media controleerden. Semal (2010) vertelt hoe de Russische media onder Jeltsin een illusie van onafhankelijkheid waren. Het leek alsof er veel onafhankelijke media de kop opstaken, maar in realiteit werden die mediakanalen beheerd door rijke, machthebbende oligarchen. Decommer vat in haar studie het optimisme onder de beginjaren van Jeltsin mooi samen: “De jaren '90-'92 worden wel eens ‘het gouden tijdperk’ van de Russische pers genoemd. Het was de periode van de ‘eerste privatisering’ van de massamedia” (Decommer, 2015, p. 18).

Persvrijheid in het Poetin-tijdperk

Sinds het begin van zijn leiderschap heeft Poetin het in zijn speeches over het belang van persvrijheid. In 2000 verzekerde hij dat de pers in Rusland vanaf dat moment voor altijd vrij zou zijn. Toen hij in dat jaar voor het eerst aan de macht kwam, maakte hij snel komaf met onafhankelijke, kritische stemmen in de Russische media. Hij wou niet dat de media nog langer afhankelijk waren van privéspelers. Door er staatseigendom van te maken, zorgde hij ervoor dat de media de staatsbelangen niet zouden schaden. (Skillen, 2017) Onafhankelijke journalisten werden geïntimideerd en media die beheerd werden door oligarchen, werden gesloten. Het werd meteen duidelijk dat de persvrijheid beknot werd en dat Russische journalisten op een heel andere manier zouden moeten werken. (Malfliet, 2004; Semal, 2010)

Het private televisiekanaal *NTV*, dat jarenlang in handen was van Vladimir Goesinski, kwam in handen van de mediatak van het Russische aardgasbedrijf Gazprom. In april 2001 vielen gewapende bewakers de *NTV*-gebouwen binnen en kort daarna was het mediabedrijf compleet in het bezit van de staat. Het televisiekanaal wist dus overeind te blijven, maar werd vanaf dan beheerd door Ruslands gasmonopolist die nauwe banden had met het Kremlin. Daarnaast maakte Poetin ook aanspraak op het televisiekanaal *ORT* van Boris Berezovski. De oligarch verkocht in 2001 zijn aandelen aan Roman Abramovitsj die het vroegere *ORT* transformeerde tot het huidige publieke televisiekanaal *Pervyj Kanal*. De jacht op televisiezenders eindigde in 2003 toen tot slot het onafhankelijke kanaal *TVS* de deuren sloot. Een jaar later kwam de huidige president met een eigen televisiekanaal, *Zvezda*, waarop het Russische leger een prominente plek inneemt. (Decommer, 2015; Malfliet, 2004; Semal, 2010; Skillen, 2017)

Strenge censuur zoals in het communistische tijdperk maakte plaats voor een andere manier van controle: zelfcensuur. De Russische media zijn zich bewust van wat ze wel en niet mogen doen. Om consequenties zoals intimidatie, agressie of arrestaties te vermijden, doen ze aan zelfcensuur. Dat betekent dat ze gevoelige/gevaarlijke topics preventief uit de weg gaan, zodat ze zeker niet in de problemen komen. Niet enkel kleinere media gaan zo te werk, ook de (bijzonder populaire) televisiekanalen spreken zelden slecht over de president en zijn entourage. Op die manier heeft Poetin onrechtstreeks de macht stevig in handen. Volgens onze westerse waarden past de beknotte persvrijheid onder Poetin niet in het ideaalbeeld van de democratie. Echter is Poetin zelf wel tevreden van die beknottingspolitiek. Volgens hem had Rusland na Gorbatsjov en Jeltsin nood aan orde en stabiliteit, iets waar de beperking van persvrijheid toe bijgedragen heeft. (Semal, 2010; Skillen, 2017)

Er zijn in Rusland meerdere gevallen van arrestatie, bedreiging en moord op journalisten bekend. Een wereldbekend voorval is dat van Anna Politkovskaya. Op 7 oktober 2006 werd de Russische journaliste, die toen voor de kritische krant *Novaya Gazeta* werkte en haar kritiek ten opzichte van Poetin niet onder stoelen of banken stak, vermoord teruggevonden in haar appartement. Die tragische gebeurtenis werd symbolisch voor de geringe persvrijheid en povere rechten die journalisten in Rusland genieten (Donkersloot, 2012; Dorst, 2007). Uit cijfers van de non-profit organisatie Committee to Protect Journalists (CPJ) blijkt dat er in Rusland sinds 1992 in totaal achtenvijftig journalisten vermoord zijn, zeven journalisten opgesloten werden en nog eens zeven anderen spoorloos blijken. Die feiten dateren absoluut niet allemaal van vóór de Poetin-periode. Vierentwintig van die achtenvijftig journalisten werden vermoord sinds Poetins aantreden in 2000. (CPJ, 2020)

Ook de internationale ngo Verslaggeving Zonder Grenzen (*Reporters Without Borders*) brengt ieder jaar de persvrijheid wereldwijd in kaart aan de hand van de World Press Freedom Index. In de recentste peilingen, anno 2020, staat Rusland op plaats 149 van 180 landen. De reden voor die slechte score is de toegenomen druk op onafhankelijke media sinds de protesten tegen de regering van 2011-2012. Die onafhankelijke kanalen zijn ofwel staatseigendom geworden, ofwel afgeschaft. De Russen krijgen via televisie-uitzendingen dagelijks propaganda voorgeschoteld en kritische journalisten die aan kwalitatieve berichtgeving willen doen, worden beperkt in het uitvoeren van hun job (World Press Freedom Index, 2020). De ngo haalt de case van Ivan Goloenov als recent voorbeeld aan. Hij werd vorig jaar gearresteerd vanwege zozegde inbreuken op de drugswetgeving. Goloenov werkte voor het Kremlin-kritische medium *Meduza* en bracht corruptie in Rusland aan het licht. Volgens Russische media en mensenrechtenorganisaties is hij erin geluisd omdat de overheid hem het zwijgen wou opleggen (Trio, 2019; Vennink, 2019). Naast lokale journalisten blijven ook buitenlandse journalisten niet van alle onheil gespaard. Semal (2010) bevestigt dat er ook buitenlandse correspondenten zijn die de afgelopen jaren achter de tralies belandden of gewelddadig aangepakt werden.

In het huidige Rusland zijn de meeste media afhankelijk van de staat. De afgelopen decennia werd voor de leiders duidelijk dat die vierde macht een effectief én essentieel wapen is in de verkiezingsstrijd. Poetin maakt gretig gebruik van de zogenaamde verkiezingspropaganda door slim om te springen met uitzendtijd op radio en televisie. De meeste media-aandacht gaat niet per toeval vooral naar Poetin en regimegezinde politici. In het huidige Rusland is televisie hét medium bij uitstek om de Russische

bevolking te bereiken. Door de verspreiding van desinformatie en framing oefent het Kremlin een niet te onderschatten invloed uit op de Russen. (Decommer, 2015; Malfliet, 2004; Semal, 2010)

Ondanks Poetins invloed op de media is er wel sprake van een zekere mate van pluriformiteit in de Russische media. Er zijn nog verschillende onafhankelijke media-instanties zoals *Echo-Moskvy* (radio), *Dozhd* (tv), *Novaya Gazeta* (krant), en *Meduza* (web). Volgens Skillen (2017) is er met de komst van internet en sociale media wel heel wat veranderd. Protestbewegingen krijgen een 'vrij' platform en dissidenten kunnen hun anti-Kremlin meningen gemakkelijk uiten op blogs en in video's. Dorst (2007) en Skillen (2017) concluderen wel dat de media in Rusland over het algemeen nog steeds overheidsafhankelijk zijn en dat de toekomst somber oogt.

2.2 Buitenlandcorrespondenten

Dit hoofdstuk gaat over de buitenlandse correspondent. Daarbij komt eerst het profiel van de buitenlandcorrespondent aan bod. Nadien wordt ook de opkomst en de evolutie van de correspondent besproken. Tot slot werpt dit deel nog een blik op de toekomst van de buitenlandse correspondent. Tot op heden is er op dit vlak vooral veel onderzoek gevoerd in Amerika en West-Europa, maar het is voor deze studie wel relevant om een kijkje te nemen naar wie de buitenlandse correspondent is, hoe hij aan de slag gaat en onder welke vorm hij in de toekomst zal bestaan.

2.2.1 Profiel van de buitenlandcorrespondent

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de buitenlandse correspondent een zeer specifiek profiel heeft. In het algemeen praten we over een hoger opgeleide, blanke man van circa veertig jaar die al enkele jaren journalistieke ervaring op de teller heeft staan. (Brüggeman, Keel, Hanitzsch, Götzenbrucker & Schacht, 2017; Decommer, 2015; Hannerz, 2004; Hess, 1996; Maerivoet, 2010)

Uit de studies van Hess (1996) en Hannerz (2004) kwam het belang van ervaring in de journalistieke sector al duidelijk naar voren. Voor pas begonnen journalisten zonder praktijkervaring is het quasi onmogelijk om een carrière als buitenlandcorrespondent te starten. Hess (1996) benadrukte in zijn studie meer dan twintig jaar geleden al dat buitenlandcorrespondenten steeds hogere opleidingen genoten en vaak een hoge sociale status hadden. Een rijkere achtergrond gaf journalisten in die tijd een duwtje in de rug op weg naar het correspondentenschap. Hij verklaarde tevens dat hun ouders vaak technische beroepen beoefenden zoals machinist of steenhouwer. Daarnaast haalde de onderzoeker het opvallend aspect aan dat de buitenlandcorrespondenten in hun jeugd vaak een bepaalde tijd in het buitenland doorbrachten. Door de combinatie van een degelijke schoolcarrière en enkele jaren vertoeven in het buitenland, beheersten ze de taal beter dan anderen en hadden ze een streepje voor. (Hess, 1996) Een goede talenkennis was van essentieel belang als buitenlandcorrespondent. Vaak genoten de journalisten ook een aanvullende training vooraleer ze naar het buitenland trokken. Dat blijkt onder meer uit recentere studies van Maerivoet (2010) en Decommer (2015).

Al in de jaren zeventig was het vrouwelijk aandeel buitenlandcorrespondenten aanzienlijk kleiner dan het mannelijke. Volgens Hess (1996) was het aantal vrouwen gering, maar verdubbelde dat aantal in de jaren tachtig. Die toename was geen trend die verdergezet werd, want in de jaren negentig vervulden vooral mannen de correspondentfunctie. De onderzoeker verklaart hoe de lichte stijging in vrouwelijke correspondenten ook nog een andere trend veroorzaakte: "More women in a press corps usually also means more nonwhite correspondents, a phenomenon known as 'two-fer' – news organizations taking equal-opportunity-employer credit for two appointments with one hire" (Hess, 1996, p. 16).

Tot op heden blijkt er nog steeds een gebrek aan vrouwelijke respondenten te zijn. Uit het onderzoek van Brüggeman et al. (2017) bleek dat meer dan 60 procent van de 721 bevraagde West-Europese correspondenten man is.

2.2.2 Opkomst en evolutie van de buitenlandcorrespondent

Verschillende tijdperken

In 2008 namen Hamilton en Cole het ontstaan en de evolutie van de buitenlandcorrespondent onder de loep. Dat schreven ze neer in hun Amerikaanse studie *The history of a surviving species*. Volgens de onderzoekers zijn de vier belangrijkste criteria voor die evolutie: eigendom, technologie, de plaats die Amerika inneemt op het wereldtoneel en de rollen en routines van buitenlandcorrespondenten.

De onderzoekers definiëren de eerste correspondenten als *'The Casual Correspondents'* in de periode van 1700 tot 1840. Het waren geen echte journalisten, maar veeleer briefschrijvers, passagiers en bemanningsleden op schepen die hun verhalen verspreidden. In het begin van de jaren 1800 waren de kranten vooral in handen van Amerikaanse politici. Op technologisch vlak stond men nog niet ver, dus het was niet ongebruikelijk dat het meer dan een maand duurde vooraleer Amerikaans nieuws Europa bereikte. (Hamilton & Cole, 2008)

Van 1840 tot 1900 brak er een nieuw tijdperk aan: dat van *'The Specials'*. De kranten kregen steeds gespecialiseerdere werknemers, waaronder ook correspondenten die uit het buitenland verslag deden. Enerzijds waren er nog veel vrijwilligers, anderzijds werkten enkelingen part time als correspondent met daarnaast nog een andere job. Desondanks nam het aanbod buitenlands nieuws af vanwege de hoge kostprijs. Buitenlands nieuws vormde slechts een klein onderdeel van het aanbod, behalve tijdens oorlogen en crisissen. De verslaggevers sprongen creatief om met technologie om tijd- en ruimteproblemen uit de weg te gaan. Kranten bundelden bronnen om continue nieuws te verzamelen van op afstand. De basis voor persagentschappen zoals Associated Press werd gelegd. (Hamilton & Cole, 2008)

In de jaren die daarop volgden, was er *'The Foreign Service'* (1900-1930). De individuele correspondenten maakten voortaan deel uit van een groter netwerk. De technologie maakte snellere berichtgeving mogelijk. Nieuwe communicatietechnologieën zorgden bovendien voor een betere coördinatie tussen het thuishkantoor, de buitenlandse bureaus en de correspondent. De Spaans-Amerikaanse oorlog van 1898 maakte van Amerika een echte wereldmacht. Die gebeurtenis zorgde voor een veel betere nieuwswaardigheid bij de prestigieuze kranten. (Hamilton & Cole, 2008)

Een vierde tijdperk ving aan in 1930 en duurde tot 1970. De onderzoekers spreken over *'The Compleat Correspondents'*. Volgens onderzoekers werd de gouden eeuw voor buitenlandcorrespondenten ingezet. Het aantal kanalen voor buitenlandse berichtgeving nam in die periode sterk toe. Nieuwsuitzendingen zoals *Newsweek* en *New Yorker* kwamen op en voor het eerst verscheen er een volledig nieuw medium, radio. Met de komst van de radio werd het mogelijk om up-to-date nieuws te brengen. Enkele correspondenten gingen als fulltime omroepers aan de slag. (Hamilton & Cole, 2008)

In de daaropvolgende periode, die van *'The Corporate Correspondent'* (1970-2020), nam de populariteit van buitenlandcorrespondenten stevig af. De druk nam toe. Correspondenten moesten steeds verder reizen en sneller verslag uitbrengen. De mogelijkheid om meteen verslagen door te sturen, was niet langer een optie, maar een plicht. Kwaliteit ging ten koste van snelheid. (Hamilton & Cole, 2008)

Oorzaken van de evolutie

De voorbije twee decennia gaan er steeds meer stemmen op die de buitenlandcorrespondent als een uitstervende soort beschouwen. Hamilton en Jenner (2004) voerden onderzoek naar correspondenten in Amerika. Zij stellen dat er gerapporteerd zal worden uit het buitenland zolang er vraag is naar buitenlands nieuws. Volgens hen zal de manier van berichtgeving evolueren naar een alternatieve, minder traditionele vorm. Veranderende mediasystemen, economische druk en technologische ontwikkelingen dragen bij aan de steeds veranderlijke productie en consumptie van buitenlands nieuws. De traditionele buitenlandcorrespondent maakt plaats voor nieuwe reporters en producers.

Er zijn verschillende oorzaken voor de evolutie van de traditionele buitenlandcorrespondent naar de alternatieve buitenlandcorrespondent. Eerst en vooral is de financiële kost voor buitenlandcorrespondenten zeer hoog. Uit Amerikaans onderzoek is gebleken dat sommige kranten tot 250 000 dollar per jaar betaalden om een buitenlandcorrespondent te kunnen ondersteunen. Voor televisiecorrespondenten ligt dat bedrag meestal nog hoger omdat zij vaak bijgestaan worden door een camera-/geluidsploeg. (Hamilton & Jenner, 2004)

De tweede meest voorkomende oorzaak is het gebrek aan interesse van de hoofdredactie. Sommige chefs van nieuwsredacties zien de meerwaarde van een correspondent in het buitenland gewoon niet in. In combinatie met het financiële aspect van zo'n investering is de beslissing snel genomen. Doch betekent die economische trend niet dat buitenlandse correspondenten compleet zullen verdwijnen. Een waarschijnlijker scenario is dat de media niet staan te springen om steeds méér correspondenten te sturen. Ze zullen op zoek gaan naar evenwaardige, kostenbesparende alternatieven. (Hamilton & Jenner, 2004)

Door de technologische evolutie – en met name de komst van internet en sociale media – is er ook heel wat veranderd. Nieuwe technologieën hebben een positief effect op de kostprijs van publicaties en uitzendingen in de mediasector. Bovendien nemen de informatiebronnen voor buitenlands nieuws sterk toe. Ook voor gewone mensen (zogenaamde burgerjournalisten) is nieuws verspreiden veel gemakkelijker geworden. De onderzoekers spreken in hun studie over “do-it-yourself-journalism” (Hamilton & Jenner, 2004, p. 312). Tegenwoordig kan iedereen informatie posten op blogs, websites en foto's en video's verspreiden. Tegelijkertijd is het gevaar op fake news en propaganda wel sterk toegenomen. (Hamilton & Jenner, 2004)

Tot slot heeft ook de interesse van nieuwsconsumenten invloed op de aanwezigheid van buitenlandcorrespondenten. Onderzoek wijst uit dat nieuwsconsumenten vroeger meer belangstelling hadden voor lokaal nieuws, uit eigen land, dan voor buitenlands nieuws. In de huidige maatschappij is er op dat gebied een verschuiving merkbaar. Op wereldvlak zijn regio's van elkaar afhankelijk en dat resulteert tevens in een vervaagde grens tussen nationaal en internationaal nieuws. Lokale journalisten kunnen vanuit hun thuisland eenvoudig aan bronnen geraken om over buitenlandse gebeurtenissen te rapporteren. Vaak is er bij buitenlandse berichtgeving wel specifieke aandacht voor de link met het thuisland, dat verschijnsel staat beter bekend als domesticatie. (Hamilton & Jenner, 2004)

Alternatieve correspondenten

Volgens onderzoekers is de traditionele buitenlandcorrespondent verleden tijd: “the traditional elite foreign correspondent has no longer hegemony over foreign news” (Hamilton & Jenner, 2004, p. 312). Bijgevolg hebben ze een nieuwe typologie gedefinieerd: de traditionele buitenlandse correspondent (*traditional foreign correspondent*), de parachutejournalist (*parachute journalist*), de buitenlandse buitenlandse correspondent (*foreign foreign correspondent*), de lokale buitenlandse correspondent (*local foreign correspondent*), de buitenlandse lokale correspondent (*foreign local correspondent*), de in-house buitenlandse correspondent (*in-house foreign correspondent*), de premium service buitenlandse correspondent (*premium service foreign correspondent*) en de amateur buitenlandse correspondent (*amateur correspondent*).

Hieronder volgt de indeling van de Amerikaanse studie van Hamilton en Jenner (2004):

- De traditionele buitenlandse correspondent is een journalist die fulltime als buitenlandcorrespondent werkt voor het nieuwsbedrijf in zijn thuisland (in deze studie Amerika). Hij woont in het buitenland en brengt daarvan verslag uit voor een medium in het land van de nieuwsorganisatie. Deze traditionele correspondent is duur, maar zal volgens de onderzoekers nooit helemaal verdwijnen. Ze zullen blijven berichten uit het buitenland, maar tegelijkertijd zijn ze slechts een kleine speler in een uitgebreid, alternatief correspondentencorps.
- De parachutejournalist is een vaak voorkomende variant op de traditionele correspondent. Een parachutejournalist is een journalist die – zonder specifieke voorkennis – naar een bepaalde regio gestuurd wordt om daar tijdelijk verslag uit te brengen van een gebeurtenis of situatie. De journalist verblijft dus niet voor een lange periode in een ander land, waardoor de financiële kost een stuk lager ligt. De nieuwsorganisatie in het thuisland stuurt de journalist in kwestie naar een gebied dat op dat moment specifieke berichtgeving vraagt.
- De buitenlandse buitenlandse correspondent is een journalist die niet in het thuisland van de nieuwsorganisatie woont en werkt. In deze studie betekent dat concreet dat de journalist niet-Amerikaans is, maar wel voor (onder andere) een Amerikaanse nieuwsorganisatie werkt. Dat kan bijvoorbeeld een Russische journalist zijn die in Rusland woont en verslag uitbrengt voor een Amerikaans medium. Het grootste voordeel van deze correspondent is dat hij relatief goedkoop is.
- De lokale buitenlandse correspondent is een Amerikaanse journalist die in het buitenland woont en daar aan journalistiek doet voor een nationaal of lokaal medium. Op die manier kunnen lokale media buitenlands nieuws brengen vanuit hun thuisland. Doordat landen wereldwijd steeds nauwere banden onderhouden en er minder onderscheid is, wordt het brengen van lokaal nieuws in zekere zin ook internationaal.
- De buitenlandse lokale correspondent is een niet-Amerikaanse journalist die in het buitenland woont en voor een (of meerdere) buitenlandse nieuwsorganisatie(s) werkt waarvan de

berichtgeving wereldwijd beschikbaar is via internet. De onderzoekers halen het voorbeeld van de Irakoorlog van 2003 aan. Aan de hand van deze correspondenten konden Amerikanen de media in Saudi-Arabië of Syrië bijvoorbeeld op de voet volgen.

- De in-house buitenlandse correspondent dook begin de 19de eeuw voor het eerst op en komt vooral voor in grote organisaties die op internationale schaal actief zijn. De drijfveer achter die correspondent zijn de recente technologische evoluties op vlak van internet en communicatie. De term spreekt voor zich: de persoon in kwestie neemt als het ware de rol van correspondent op zich en bericht vanuit een bepaalde organisatie.
- De premium service buitenlandse correspondent voorziet in extra informatie uit meer afgelegen regio's of landen. Waar de populaire parachutejournalist uitgestuurd wordt om verslag uit te brengen over specifieke gebeurtenissen of situaties, biedt de premium service buitenlandse correspondent minder urgent, maar meer aanvullende informatie. Organisaties zoals *Bloomberg News* bieden dan consistent nieuws aan van overal ter wereld.
- De amateur buitenlandse correspondent is het laatste type correspondent dat de onderzoekers in hun indeling opnamen. Het gaat om wat we ook wel de 'burgerjournalist' noemen: een gewone burger zonder journalistieke opleiding, die niet voor een mediabedrijf werkt, maar wel informatie verspreidt via internet. Burgerjournalisten zijn met de komst van allerlei communicatieplatforms uitgegroeid tot een niet te negeren groep.

2.2.3 Buitenlandcorrespondentschap in toekomstperspectief

Is er in het digitale tijdperk nog nood aan de buitenlandcorrespondent? Journalisten kunnen de dag van vandaag elke gewenste bron bereiken via online communicatietools zoals Skype. Vox pops uit de straat worden gemakkelijk vervangen door verschillende stemmen op sociale media zoals Twitter. Kortom, alle informatie om een goed nieuwsverhaal te brengen is online beschikbaar. Daarnaast is er nog het populaire verschijnsel dat burgerjournalistiek heet. Bloggers en burgerjournalisten verspreiden online verhalen van op eender welke locatie ter wereld. (Bebawi & Evans, 2019)

Recentelijk voerden Brüggeman et al. (2017) een studie naar de omstandigheden waarin buitenlandse correspondenten in Oostenrijk, Duitsland en Zwitserland werken. Zij kwamen tot de conclusie dat – in tegenstelling tot vorige onderzoeken – de meeste buitenlandse correspondenten in vrij stabiele arbeidsomstandigheden werken. Zo is de meerderheid bijvoorbeeld nog steeds fulltime aan de slag in de journalistieke sector. De bevroegde correspondenten gaven wel allemaal toe dat de tijdsdruk de laatste jaren fors is toegenomen. Uit hun studie bleek dat de reeds besproken alternatieve buitenlandcorrespondenten van Hamilton en Jenner (2004) zeker in het werkveld aanwezig zijn, maar dat de traditionele correspondent desondanks goed overeind blijft. Volgens de onderzoekers is het waarschijnlijker dat de traditionele buitenlandcorrespondent op termijn zal verdwijnen, dan dat hij door alternatieve correspondenten vervangen wordt. De onderzoekers komen tot de conclusie dat er heel

uiteenlopende werelden van buitenlandse correspondenten zijn en dat er geen eenduidige uitspraak te kan gedaan worden over dé toekomst van dé buitenlandcorrespondent (Brüggeman et al., 2017)

Bebawi en Evans (2019) stellen vast dat correspondenten vaak al met een vooraf bedacht verhaal naar het buitenland trekken om een nieuwsverslag te maken. De onderzoekers vinden dat een beangstigende evolutie. Uiteraard vergt een journalistiek verslag research en voorbereiding, maar de correspondenten moeten nog een zekere vorm van flexibiliteit en openheid hanteren in hun job. Anders moeten correspondenten niet langer naar het buitenland reizen en kunnen ze zomaar verslag uitbrengen van achter hun bureau. Daardoor dreigt de job van buitenlandcorrespondent misschien wel verloren te gaan.

Ook de parachutejournalisten waar Hamilton en Jenner (2004) het al over hadden, zijn belangrijke spelers in de toekomst van de buitenlandcorrespondent. Bebawi en Evans (2019) omschrijven de parachutejournalistiek als volgt: "(...) how reporters 'drop in' to the location they are meant to report on, adopting more of a fly-in/fly-out approach" (Bebawi & Evans, 2019, p. 35). Volgens die laatste onderzoekers botsen die parachutejournalisten wel op bepaalde grenzen. Parachutejournalisten hebben vaak weinig tot geen kennis over het gebied waarover ze verslag uitbrengen. Daardoor is de kans groter dat ze in gevaar komen, omdat ze de lokale omgeving en het politiek bestuur niet voldoende kennen. Anderzijds gaan er ook kritische stemmen op wat ervaren buitenlandcorrespondenten betreft. Sommige correspondenten verblijven al zo lang in een bepaald land dat ze zich de lokale cultuur en politieke context volledig eigen gemaakt hebben. Bijgevolg bestaat de kans dat ze te betrokken raken bij de lokale politiek en daardoor aan ongebalanceerde berichtgeving doen. Het is dus noodzakelijk dat buitenlandcorrespondenten zich daarvan bewust zijn en dat ze zo veel mogelijk verschillende kanten proberen belichten. (Bebawi & Evans, 2019)

Een voordeel van buitenlandcorrespondentschap is de samenwerking met lokale reporters. Door die samenwerking worden correspondenten blootgesteld aan de lokale journalistieke werkwijze. Werken met lokale reporters maakt het voor buitenlandse correspondenten mogelijk om aan journalistiek te doen die aangepast is aan de context van de regio in kwestie. (Bebawi & Evans, 2019)

Zoals Hamilton en Jenner (2004) al stelden, is burgerjournalistiek een van de grootste uitdagingen waar buitenlandcorrespondenten vandaag mee geconfronteerd worden. Voor de komst van de burgerjournalist was het buitenlandcorrespondentschap iets wat enkel grote nieuwsorganisaties zich konden veroorloven. Nu is dat niet meer het geval. In de huidige periode zijn burgerjournalisten een zeer belangrijke bron geworden om te raadplegen, zeker in tijden van conflict waar informatietoegang niet altijd gemakkelijk is voor correspondenten. (Bebawi & Evans, 2019)

De onderzoekers zeggen dat het niet eenvoudig is om de toekomst van het medialandschap voor buitenlandse correspondenten te voorspellen. In de eerste plaats bevestigen ze dat er nieuwe soorten correspondenten ontstaan, naar het model van Hamilton en Jenner (2004). De belangrijkste stelling is dat de toekomstige buitenlandcorrespondent een ietwat andere rol op zich zal moeten nemen. Hij moet de culturele kloof tussen het globale en lokale proberen te overbruggen. Daarbij is het belangrijk dat de correspondent de nadruk tracht te leggen op de overeenkomsten tussen verschillende culturen.

De onderzoekers claimen dat de buitenlandcorrespondent in de toekomst niet alleen belangrijk, maar zelfs cruciaal zal zijn in de journalistiek van de toekomst. Dat betekent evenwel niet dat alles kan doorgaan zoals nu. Om te overleven, zal het noodzakelijk zijn om de “transculturele sfeer” (Bebawi & Evans, 2019, p. 101) te appreciëren en mee te nemen in nieuwsverslaggeving. De meerwaarde van buitenlandcorrespondenten zit in de extra dimensie die ze in hun berichtgeving kunnen leggen. Zij kunnen alternatieve verhalen brengen die ingaan tegen het dominante discours dat iedereen brengt. Dat is iets waar journalisten van op afstand veel moeilijker in zullen slagen. (Bebawi & Evans, 2019) De onderzoekers beëindigen hun conclusie met een mooie uitspraak: “this is not a job for robots” (Bebawi & Evans, 2019, p. 107).

2.3 Bronnengebruik

Als we het over informatietoegang hebben, kunnen we het gebruik van bronnen onmogelijk links laten liggen. Iedere journalist maakt dagelijks gebruik van bronnen om informatie te vergaren en te checken. Voor deze studie is het interessant om kort na te gaan welke bronnen buitenlandcorrespondenten vooral gebruiken. In een 'vreemd' land is het mogelijk nog moeilijker om betrouwbare en diverse bronnen te vinden dan voor een binnenlandse journalist.

Bronnengebruik in het algemeen

Volgens Van Ginneken (1996) zijn er drie criteria bepalend voor de keuze van bronnen: autoriteit, geloofwaardigheid en beschikbaarheid. Vooral dat laatste criterium is vaak doorslaggevend. Als een bron toegankelijk is, is de kans groter dat de journalist die zal gebruiken. Een gevolg daarvan is dat officiële communicatie zoals persconferenties en persberichten van overheidsbronnen vaak aan de basis liggen van nieuwsberichten. (Van Ginneken, 1996)

Journalisten vernemen informatie van hun (vaak autoritaire) bronnen en verspreiden die op een objectieve manier. De journalist kan gezien worden als het kanaal dat de boodschap objectief, zonder persoonlijk waardeoordeel, overbrengt. Daarbij is het wel noodzakelijk om de intentie van die bronnen in vraag te stellen. Autoritaire bronnen kunnen bijvoorbeeld een bepaald doel nastreven: "For authority figures, keeping public opinion in their favor enhances the ability to remain in that position of authority" (Berkowitz, 2009, p. 103). Het is met andere woorden zowel voor de bron als voor de journalist essentieel om correct te handelen. Journalisten riskeren mogelijk hun geloofwaardigheid, terwijl de professionele carrière van bepaalde bronnen dreigt in te storten bij een misstap. (Berkowitz, 2009)

Onderzoek toont aan dat buitenlandse correspondenten hun bronnen vaak met elkaar delen. Buitenlandcorrespondenten wonen en werken vaak in dezelfde stad en hebben daardoor vaak dezelfde lokale contacten. Die persoonlijke contacten blijken zeer belangrijk voor correspondenten. Lokale media vormen evenzeer een belangrijke informatiebron voor buitenlands nieuws. (Van Ginneken, 1996)

Bronnengebruik bij buitenlandcorrespondenten in Rusland

Van Maris (2010) benadrukt in haar onderzoek het belang aan brondiversiteit in een niet-vrij land zoals Rusland. Ze stelt dat de staat er het nieuws bepaalt en dat er een strenge controle is op de pers. Om die reden zijn onafhankelijke bronnen extra belangrijk. Bovendien hebben correspondenten meestal geen transparante relatie met hun bronnen. In haar onderzoek werd specifiek het brongebruik van *NRC Handelsblad*-correspondenten in Rusland onder de loep genomen. Een zeer opvallend resultaat is dat bijna de helft van de gebruikte bronnen van autoriteiten afkomstig was. Daaronder vallen de regering, woordvoerders van politici, bedrijven en organisaties. (van Maris, 2010)

Uit onderzoek van van Maris (2010) en Decommer (2015) blijkt dat veel buitenlandcorrespondenten een beroep doen op de Russische media. Het bekendste persbureau, *Interfax*, is voor journalisten een schat aan informatie. Daarnaast raadplegen de correspondenten ook vaak lokale media. Bepaalde

journalisten merken wel op dat ze voorzichtig moeten omspringen met die informatie, omdat de staatsmedia bijvoorbeeld sterk overheidsafhankelijk zijn. Ook niet-Russische media – en dan vooral internationale persbureaus zoals *AP* en *Reuters* – blijken een belangrijke informatiebron. (Decommer, 2015; van Maris, 2010)

Met de komst van het internet ging er een deur open waar journalisten massaal veel informatie kunnen vinden. Een recentere bron zijn dus de sociale media. Verschillende buitenlandcorrespondenten geven aan dat ze vaak belangrijke informatie vinden via sociale mediakanalen zoals Twitter. Daarnaast doen sommigen nog een beroep op organisaties zoals ngo's (vb. Amnesty International). (Decommer, 2015)

Decommer (2015) stelt ook dat eigen research en het eigen netwerk nog steeds een van de belangrijkste bronnen zijn. Daaronder vallen alle eigen contacten zoals collega's, Russische kennissen, en Russische burgers. Tot slot geven sommige correspondenten nog 'officiële regeringsbronnen' aan als bron. Niettegenstaande staan veel journalisten daar nogal weigerachtig tegenover omdat het contact met de overheid nogal stroef verloopt en de informatie bovendien niet altijd correct is. (Decommer, 2015)

Van Maris (2010) concludeert in haar onderzoek dat er een verband is tussen de persvrijheid in Rusland en het gebruik van bepaalde bronnen. In niet-vrije periodes vertrouwen de correspondenten minder op de autoriteiten, maar gaan ze zelf actiever op zoek naar diverse bronnen. In het onderzoek werd ook de volgende opvallende uitspraak gedaan: "in de niet-vrije periodes, vooral onder het communisme, was de berichtgeving preciezer en transparanter misschien wel juist omdat de periode niet-vrij was en de journalist duidelijkheid wilde geven over waar zijn informatie vandaan kwam" (van Maris, 2010, p. 64). Journalisten werkten transparanter en gaven dus gemakkelijker hun bronnen bloot, omdat ze duidelijk wilden maken welke oorsprong bepaalde informatie had.

Buitenlandcorrespondenten maken ook vaak gebruik van fixers. Nieuws fixers zijn lokale burgers die de journalisten helpen op allerlei vlakken: bij administratie, bij het vinden van de juiste bronnen, om bepaalde barrières te overbruggen en soms staan ze ook in als tolk. In Rusland komt het vaak voor dat die fixers zélf actief zijn als journalist in lokale media. (Palmer, 2019)

Palmer (2019) geeft aan dat nieuws fixers in Rusland van mening zijn dat westerse journalisten vaak met een vooraf bepaalde invalshoek een verhaal willen maken. Toch zeggen fixers dat zij enkel de rol van tussenpersoon op zich nemen. Ze houden zich (meestal) niet bezig met de inhoud van nieuwsverhalen, maar ze zorgen ervoor dat de correspondenten de juiste bronnen vinden en op die manier hun nieuwsitem naar wens kunnen realiseren. Het grootste voordeel van een fixer is dat ze de correspondent kunnen voorstellen als "een vriend van een vriend" (Palmer, 2019, p. 1792) en niet als een bedreiging.

2.4 Besluit literatuurstudie

Ten tijde van de Sovjet-Unie fungeerden de media als verlengstuk van de staat. Mediaorganisaties en journalisten waren gebonden aan de (enige) Communistische Partij (de Smaele, 2015). Er was sprake van censuur en uit schrik voor de gevolgen gingen journalisten later aan zelfcensuur doen (de Smaele, 2003; de Smaele, 2010). Voor buitenlandse journalisten was het ook gedurende lange tijd moeilijk om de Sovjet-Unie binnen te geraken. Na Stalins dood in 1953 was er voor het eerst meer toegang voor buitenlandse correspondenten. (Boel, 2019; Decommer, 2015)

De jaren onder Gorbatsjov stonden gelijk aan een nieuw tijdperk. Met zijn *glasnost* en *perestrojka* kwam er meer openheid in de samenleving. Het aanbod aan onafhankelijke media steeg en in 1990 werd de Wet op de Pers en Andere Massamedia ingevoerd. Dat betekende een mijlpaal voor de persvrijheid in het huidige Rusland. (Decommer, 2015; Skillen, 2017)

In 1991 komt Jeltsin aan de macht van het postcommunistische land dat voortaan Rusland zal heten. De media kenden onder de beginjaren van de nieuwe leider meer vrijheid dan ooit tevoren. Hij schoof zichzelf naar voren als beschermer van de persvrijheid en er was ruimte voor private media. In de tweede periode van zijn presidentstermijn gingen de media vooral een politieke rol spelen. Rijke oligarchen ontfermden zich over de media en gaven Jeltsin een duwtje in de rug bij zijn politieke herverkiezing in 1996. (Decommer, 2015; Malfliet, 2004) Er was geen sprake meer van strikte censuur zoals onder het communisme, maar in de plaats daarvan kwam er veel controle uit het privékapitaal (Malfliet, 2004).

Toen Poetin in 2000 aan de macht kwam, wou hij zo snel mogelijk komaf maken met de machtige oligarchen. Daarvoor viel hij bij verschillende mediabedrijven binnen. Vooral de televisiekanalen *NTV* en *ORT* van Goesinski en Berezovski kregen het zwaar te verduren. (Decommer, 2015; Malfliet, 2004; Semal, 2010; Skillen, 2017)

In het huidige Rusland is er sprake van mediapluriformiteit, maar toch blijven de meeste media in handen van het Kremlin. Poetin maakt gretig gebruik van die kanalen om verkiezingspropaganda te verspreiden. Poetin-kritische media en journalisten hebben er het afgelopen decennium vaak aan moeten geloven. (Decommer, 2015; Donkersloot, 2012; Dorst, 2007; Malfliet, 2004; Semal, 2010; Skillen, 2017)

Inzake de buitenlandcorrespondent is er een typisch profiel vast te stellen. Meestal is de buitenlandcorrespondent een blanke man van rond de veertig jaar met journalistieke ervaring. Tot op heden wordt dat stereotype bevestigd: de vrouwelijke correspondent is duidelijk in de minderheid. (Brüggeman et al., 2017; Decommer, 2015; Hannerz, 2004; Hess, 1996; Maerivoet, 2010)

De buitenlandcorrespondent is sinds zijn ontstaan in 1700 sterk geëvolueerd (Hamilton & Cole, 2008). Er zijn tevens verschillende soorten correspondenten te definiëren. Hamilton en Jenner (2004) bepaalden in hun studie acht types, waaronder de bekende parachutejournalist en burgerjournalist die aan een sterke opmars bezig zijn.

Tot slot maken buitenlandcorrespondenten gebruik van verschillende bronnen. Ruslandcorrespondenten doen opvallend vaak een beroep op Russische media en persagentschappen zoals *Interfax*, maar ze merken wel op dat ze voorzichtig moeten omspringen met de gekleurde info die staatsmedia verspreiden. Ook sociale media, het eigen netwerk en lokale fixers zijn belangrijk bij het vergaren van informatie. (Decommer, 2015; Palmer, 2019; van Maris, 2010)

3 Onderzoeksdoel

In deze masterproef doe ik onderzoek naar het proces van informatieverzameling bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland, in de periode van 1990 tot nu. Uit voorgaand onderzoek blijkt dat er nog veel onwetendheid is over persvrijheid en specifiek over informatietoegang voor buitenlandcorrespondenten in Rusland (Decommer, 2015). Er bestaat wel veel literatuur over de persvrijheid in Rusland in het algemeen, maar onderzoek gericht op buitenlandcorrespondenten ontbreekt. In eerste instantie tracht ik die hiaten op te vullen door interviews af te nemen met meerdere Vlaamse en Nederlandse journalisten. Hun ervaringen en potentiële problemen helpen een algemeen beeld te vormen van de situatie van 1990 tot op heden. De meeste onderzoeken naar Ruslandcorrespondenten zijn inmiddels al verouderd. Een onderwerp als persvrijheid en informatieverzameling in een niet zo persvrij land als Rusland, moet tot op heden nog steeds onderzocht worden.

Dit onderzoek kwam er uit het idee dat het nog steeds relevant is om de huidige situatie te monitoren en evoluties in persvrijheid en informatietoegang, en gevolgen voor buitenlandcorrespondenten, onder de loep te nemen. Naast kennisverhoging heeft dit onderzoek ook tot doel om bewustzijn te creëren. Het is maatschappelijk interessant om nieuwsconsumenten te informeren over de mogelijke barrières waarmee Rusland-correspondenten in contact komen. Op die manier kunnen degenen die het nieuws consumeren zich bewust worden van de situatie in Rusland voor Westerse correspondenten.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat er ten tijde van de Sovjet-Unie strenge censuur was (Boel, 2019; Malfliet, 2004; Semal, 2010; Skillen, 2017). Volgens de World Press Freedom Index van Reporters Without Borders (2020) scoort Rusland nog steeds slecht op vlak van persvrijheid. In de recentste ranglijst eindigt Rusland op plaats 149 van de 180 landen. Zo werd in juni vorig jaar bijvoorbeeld de Russische journalist Ivan Goloenov opgesloten wegens zijn onderzoeken naar corruptie (Vennink, 2019). Het is onvoorstelbaar dat er anno 2020 nog steeds journalisten gearresteerd, opgesloten of zelfs vermoord worden. Om die reden is het dan ook van groot belang dat dit onderwerp niet in de doofpot terecht komt en aandacht genereert. Idealiter brengt mijn onderzoek iets teweeg op grotere schaal. Als er meer aandacht gaat naar dit onderwerp, kan er ook nagedacht worden over mogelijke oplossingen. Naast het maatschappelijke luik kunnen deze resultaten ook relevant zijn voor en een bijdrage zijn aan groter wetenschappelijk onderzoek naar persvrijheid voor buitenlandcorrespondenten in Rusland, en bij uitbreiding voor alle minder vrije samenlevingen.

Ten slotte wordt dit onderzoek ook vanuit een persoonlijk motief gevoerd. Als journaliste in spe vind ik het erg interessant om me dieper in te graven in het mediasysteem van Rusland en de omgang met Westerse journalisten. Een brede kijk en een open vizier op de wereld is essentieel voor een goede journalist. Daarnaast is het interessant om ervaringen en tips te horen van ervaren journalisten. Met deze masterproef tracht ik een tot nog toe vrij beperkt onderzocht domein onder de loep te nemen.

4 Onderzoeksaanpak

4.1 Centrale onderzoeksvraag en deelvragen

Deze studie focust op de toegang tot informatie bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland. Dat wordt onderzocht met persvrijheid als invalshoek. Concreet luidt de centrale onderzoeksvraag van deze masterproef als volgt: **“Hoe verloopt het proces van informatieverzameling bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland in de periode van 1990 tot nu?”**. Een zo volledig mogelijk antwoord bieden op die beschrijvende hoofdonderzoeksvraag is het uiteindelijke hoofdoel van dit onderzoek.

Daarbij zijn er nog enkele deelvragen geformuleerd met enerzijds betrekking tot informatieverzameling en anderzijds tot persvrijheid. Op vlak van informatieverzameling worden de volgende vragen beantwoord: *“Op welke bronnen doen Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland een beroep om informatie te verzamelen?”*, *“Via welke kanalen komen Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland aan hun informatie?”* en *“Gebruiken Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland ter plaatse bepaalde hulpmiddelen zoals fixers om toegang te krijgen tot informatie?”*.

Op vlak van persvrijheid komen de volgende deelvragen aan bod: *“Welke problemen ervaren Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland op vlak van informatietoegang?”*, *“Hoe beïnvloedt de persvrijheid de werkwijze van Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland?”* en *“Met welke vormen van censuur komen Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland in aanraking en hoe gaan ze daarmee om?”*.

Aan de hand van bovenstaande deelvragen wordt er een algemene conclusie getrokken over de manier van informatieverzameling bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland in de periode van 1990 tot nu.

4.2 Werkwijze

Voorafgaand aan het onderzoek werd er een uitgebreide literatuurstudie gevoerd naar de geschiedenis van Rusland, persvrijheid, buitenlandcorrespondenten en brongebruik. Het werkelijke onderzoek werd gevoerd aan de hand van diepte-interviews met Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland. De keuze voor Vlaamse en Nederlandse journalisten is logisch te verklaren. In Vlaanderen is het aantal buitenlandcorrespondenten de laatste jaren erg ingeperkt. Momenteel beschikken Vlaamse media niet meer over een vaste Vlaamse buitenlandcorrespondent in Rusland. Om die reden wordt er heel vaak samengewerkt met onze noorderburen voor dit soort berichtgeving. Voor Russische verslaggeving doen Vlaamse radio-, televisiezenders en kranten dus vaak een beroep op de Nederlandse correspondenten die in dit onderzoek aan bod komen.

Naast hun nationaliteit moesten de respondenten aan nog een criterium voldoen: de periode van buitenlandcorrespondentschap. Er werd specifiek gekozen voor de periode van 1990 tot heden. Eind 1990 brak het einde van de Sovjet-Unie aan. In 1991 viel de USSR officieel en was er voor het eerst sprake van de Russische Federatie zoals wij die vandaag kennen. Persvrijheid en informatietoegang zijn sindsdien in verschillende richtingen geëvolueerd. De respondenten zijn zowel huidige als ex-journalisten, maar ze hebben wel allemaal gemeen dat ze in Rusland werk(t)en voor een bepaalde tijd van 1990 tot nu. Naast de klassieke buitenlandcorrespondent zijn er ook enkele buitenlandjournalisten opgenomen die voor kortere periodes naar Rusland gaan/gingen.

In de beginfase van het onderzoek ging ik op zoek naar Vlaamse en Nederlandse journalisten die aan mijn selectiecriteria voldeden. Aanvankelijk bestond de beredeneerde steekproef uit zeventien potentiële respondenten. In een volgende fase werden zij allemaal gecontacteerd via mail of telefonisch, met het opzet om minimaal zeven interviews te kunnen doen. De zeventien respondenten bestonden uit acht Belgen en negen Nederlanders. Uiteindelijk zijn er voor deze studie in totaal negen diepte-interviews gevoerd met de volgende journalisten: Johan Depoortere (BE), Jan Balliau (BE), Stefan Blommaert (BE), Carolien Van Nunen (BE), Marijn Trio (BE), Pieter Stockmans (BE), Geert Groot Koerkamp (NL), Gert-Jan Dennekamp (NL) en Floris Akkerman (NL). Die (ex-)journalisten zijn/waarsamen allemaal voor een bepaalde periode actief als buitenlandcorrespondent of verslaggever voor Rusland. Voor elk jaar van de onderzoeksperiode (1990 – heden) was er minstens één geïnterviewde journalist actief.

Wegens de coronacrisis konden de interviews niet in levenden lijve doorgaan. Bijgevolg zijn alle interviews virtueel via Skype afgenomen, met uitzondering van het interview met Johan Depoortere. Dat interview vond plaats op 11/03/2020 in een lunchzaak in Mechelen, nog net voor de coronamaatregelen van kracht waren. Alle interviews vonden plaats tussen 11/03/2020 en 16/04/2020. De duur van de interviews varieerde, maar lag meestal tussen 30 en 60 minuten.

Dit onderzoek is een combinatie van de deductieve en de inductieve methode. Voor het opstellen van de topiclijst voor de diepte-interviews ging ik deductief te werk. Dat betekent dat de thema's gebaseerd zijn op elementen uit de uitvoerige literatuurstudie. Die topiclijst diende als leidraad om over bepaalde thema's te praten met de interviewees. De topiclijst bestond uit verschillende onderwerpen en werd ingedeeld in de volgende categorieën: demografische gegevens, achtergrondinformatie, inhoudelijke vragen en vragen over informatieverzameling/-toegang. De vragen waren in grote lijnen hetzelfde voor de correspondenten als voor de buitenlandjournalisten die er een kortere periode verblijven/verbleven. Anderzijds is er ook een inductief luik aan dit onderzoek. Als onderzoeker stond ik tijdens de interviews open voor nieuwe elementen die achteraf nog opgenomen werden in de resultaten. Er was tijdens de diepte-interviews dus ruimte om breder te gaan dan louter de voorbereide thema's. Vaak vertelde de journalist in kwestie uit zichzelf al interessante ervaringen in verband met informatietoegang en -verzameling in Rusland. De uitgewerkte topiclijst is achteraan dit werk als bijlage 1 toegevoegd.

Van elk interview werd de audio opgenomen en nadien werd het gesprek volledig getranscribeerd. Op die manier werd alle input gestructureerd verzameld om later in het hoofdstuk 'Resultaten' samen te brengen en verbanden te leggen. Bij de audio-opname van Geert Groot Koerkamp is er iets misgelopen

waardoor de laatste tien minuten van dat gesprek niet opgenomen zijn. Aan de hand van mijn notities heb ik de essentie van dat ontbrekende deel wel kunnen recupereren.

Als laatste stap in het verwerkingsproces ging ik coderen. De wijze van coderen is gebaseerd op de *grounded theory*. Daarbij komen drie fasen aan bod: open coderen, axiaal coderen en selectief coderen. Voor deze kwalitatieve studie betekent dat de data in stukken opdelen, nieuwe informatie onder de juiste noemer plaatsen en die data aan trefwoorden koppelen. Die codeerfase is visueel terug te vinden in de codeboom als bijlage 2. Nadien werden er verbanden gelegd door de data uit de diepte-interviews terug te koppelen aan de literatuur.

In dit kwalitatief onderzoek vormen diepte-interviews de meest geschikte onderzoeksmethode. Het is de ideale manier om persoonlijke ervaringen en/of problemen op vlak van informatietoegang en persvrijheid in Rusland te ontdekken. Door hun informatie kwamen er verschillende inzichten naar boven die achteraf met elkaar vergeleken werden. Het is geen gesloten onderzoeksanpak, wat betekent dat de interviewees zelf informatie konden toevoegen tijdens ons gesprek.

Hier volgt een korte biografie van elke respondent die aan dit onderzoek meewerkte.

- **Johan Depoortere** is een Belgische journalist, geboren in 1944. Hij studeerde Germaanse filologie aan de KU Leuven. Hij ging in 1971 aan de slag als journalist voor het toenmalige BRT-journaal. Aanvankelijk lag zijn focus op nieuws uit Spanje en uit Zuid-Amerika. Later werkte hij als buitenlandcorrespondent in Rusland van 1995 tot 2000 voor de VRT.
- **Jan Balliauw** is een Belgische journalist, geboren in 1959. Hij studeerde Rechten in Antwerpen en in Gent. Nadien ging hij in Leningrad studeren. Samen met Stefan Blommaert startte hij Radio Centraal op in Antwerpen. Hij werkt al sinds de jaren 80 als journalist en van 1990 tot 1993 was hij vaste buitenlandcorrespondent in Rusland. Hij werkte voor onder meer VPRO-radio en het VRT-journaal. Nu werkt hij van op de redactie in Brussel als verslaggever voor Rusland voor de VRT.
- **Stefan Blommaert** is een Belgische journalist, geboren in 1958. Hij studeerde Hedendaagse geschiedenis aan de VUB. Samen met Jan Balliauw richtte hij Radio Centraal op. In 1984 startte hij als journalist bij de BRT. Hij verbleef in Rusland als buitenlandcorrespondent van 1993 tot 1994. In 2012 ging hij voor twee jaar aan de slag als buitenlandcorrespondent in China. Op dit moment brengt hij van op de VRT-redactie in Brussel vooral nieuws uit Rusland en Azië.
- **Carolien Van Nunen** is een Belgische journalist, geboren in 1987. Ze studeerde Tolken (Duits-Russisch) en Journalistiek aan de Lessius Hogeschool in Antwerpen (nu Thomas More). Ze liep stage op de buitenlandredactie van de VRT en in 2012 ging ze aan de slag bij VTM. In het begin werkte ze op de online redactie, nadien op de buitenlandredactie. Tot op heden werkt ze als journalist op de buitenlandredactie van VTM met een specifieke focus op nieuws uit Rusland.
- **Marijn Trio** is een Belgische journalist, geboren in 1989. Hij studeerde Oost-Europese talen en culturen aan de Universiteit van Gent. In 2013 ging hij aan de slag op de redactie van Radio 1.

Een jaar later, in 2014, begon hij op de VRT-nieuwsdienst te werken. Hij werkt daar momenteel nog steeds met een specifieke focus op nieuws uit Oekraïne en Rusland.

- **Pieter Stockmans** is een Belgische journalist, geboren in 1979. Hij studeerde Rechten, Internationale betrekkingen en Internationale onderzoeksjournalistiek. Van 2010 tot 2015 werkte hij als freelance onderzoekjournalist in verschillende regio's voor meerdere printmedia. Vanaf 2017 ging hij bij MO* Magazine aan de slag en verschoof zijn focus naar Oost-Europa en dus Rusland. In 2017 schreef hij een uitgebreid dossier over 100 jaar Oktoberrevolutie waarvoor hij een maand naar Rusland trok.
- **Geert Groot Koerkamp** is een Nederlandse journalist, geboren in 1964. Hij studeerde Journalistiek in Kampen en nadien Russisch/Ruslandkunde in Amsterdam. Hij verhuisde in 1992 naar Rusland en verbleef daar tot nu toe permanent. Hij werkte onder andere voor Radio Nederland Wereldomroep en het Algemeen Dagblad. Momenteel werkt hij nog steeds als freelancecorrespondent uit Rusland voor onder meer NOS, VRT, Trouw en De Standaard.
- **Gert-Jan Dennekamp** is een Nederlandse journalist, geboren in 1966. Hij studeerde Journalistiek in Kampen. In 1988 ging hij voor het eerst aan de slag als journalist bij het tv-programma 'Hier en Nu'. Hij startte in 1992 als Ruslandcorrespondent voor allerlei Nederlandse programma's zoals 'Met het Oog op Morgen'. Van 1995 tot 1997 bleef hij correspondent in Rusland voor het Radio 1 Journaal van de NOS. Nadien werd hij correspondent in Brussel tot 2008. De laatste jaren brengt hij opnieuw verslag uit over Rusland en Oekraïne.
- **Floris Akkerman** is een Nederlandse journalist, geboren in 1977. Hij studeerde Journalistiek en Oost-Europese talen in Amsterdam. Tijdens zijn talenopleiding ging hij voor twee maand naar Sint-Petersburg om het Russisch wat onder de knie te krijgen. Hij startte tijdens zijn studies in 1999 als freelancejournalist op de economieredactie voor het dagblad Sp!ts in Nederland. In 2009 ging hij naar Rusland om aan freelance verslaggeving te doen. Hij verbleef in Rusland tot 2013. Sindsdien werkt hij op de BNR-redactie in Nederland als (eind)redacteur, maar hij gaat ook nog altijd voor kortere periodes naar enkele Oost-Europese landen zoals Rusland om er verslag uit te brengen.

5 Resultaten

Tabel 1 biedt een overzicht van alle geïnterviewde correspondenten met hun persoonsgegevens en de periode van correspondentenschap in Rusland. Johan Depoortere, Jan Balliauw, Stefan Blommaert, Geert Groot Koerkamp, Gert-Jan Dennekamp en Floris Akkerman zijn/waren actief als buitenlandcorrespondent in Rusland. Carolien Van Nunen, Marijn Trio en Pieter Stockmans hebben niet permanent in Rusland gewoond, maar reizen/reisden op en af om nieuws uit Rusland te verslaan. Wat ex-correspondenten Jan Balliauw, Stefan Blommaert, Gert-Jan Dennekamp en Floris Akkerman betreft, maken zij tot op heden nog steeds stukken over onder andere Rusland van op de Belgische/Nederlandse redacties. Het onderscheid tussen correspondentenschap en verslaggeving wordt in de tabel aangeduid m.b.v. de letters (C) en (V). Dit overzicht dient als leidraad bij de bespreking van de resultaten.

Tabel 1
Persoonsgegevens correspondenten

Naam	Geslacht	Nationaliteit	Geboortejaar	Verblijf in (of reizen naar) Rusland
Johan Depoortere	Man	Belg	1944	1995 – 2000 (C)
Jan Balliauw	Man	Belg	1959	1990 – 1993 (C) Tot op heden (V)
Stefan Blommaert	Man	Belg	1958	1993 – 1994 (C) Tot op heden (V)
Carolien Van Nunen	Vrouw	Belg	1987	2012 – heden (V)
Marijn Trio	Man	Belg	1989	2014 – heden (V)
Pieter Stockmans	Man	Belg	1979	2017 (V)
Geert Groot Koerkamp	Man	Nederlander	1964	1992 – heden (C)
Gert-Jan Dennekamp	Man	Nederlander	1966	1995 – 1997 (C) Tot op heden (V)
Floris Akkerman	Man	Nederlander	1977	2009 – 2013 (C) Tot op heden (V)

5.1 Het profiel van de buitenlandcorrespondent in Rusland

Slechts een van de negen geïnterviewde Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland is een vrouw. De acht overige buitenlandcorrespondenten zijn allemaal van het mannelijke geslacht. De buitenlandcorrespondenten in dit onderzoek genoten allemaal een hogere opleiding aan een hogeschool of universiteit. Ze beschikken allemaal over minstens één diploma. Vier van de negen correspondenten hebben zelfs meer dan één diploma behaald. Vijf correspondenten studeerden journalistiek, terwijl de anderen voor een niet-journalistieke opleiding kozen. Johan Depoortere studeerde Germaanse Filologie, Jan Balliauw Rechten, Stefan Blommaert koos voor Hedendaagse Geschiedenis en Marijn Trio ging voor Oost-Europese Talen en Culturen.

Op Geert Groot Koerkamp na hadden alle journalisten reeds enkele jaren journalistieke ervaring achter de rug vooraleer ze als buitenlandcorrespondent in Rusland aan de slag gingen. Sommigen werkten eerst op de algemene nieuwsredactie waar ze vooral binnenlands nieuws versloegen, anderen op de online redactie of voor bepaalde televisie- of radioprogramma's. Enkel correspondent Groot Koerkamp startte meteen in Rusland. Na zijn studies Journalistiek en Russisch/Ruslandkunde in Nederland vertrok hij in 1992 naar Rusland. Hij bracht nieuws uit Rusland voor verschillende media zoals het Algemeen Dagblad en de Nederlandse Wereldomroep.

Zes van de negen geïnterviewde correspondenten woonde voor een langere periode in Rusland. Carolien Van Nunen, Marijn Trio en Pieter Stockmans hebben er nooit gewoond, maar reizen/reisden voor kortere periodes op en af om aan verslaggeving te doen. Van Nunen zegt dat ze meestal maar voor enkele dagen naar Rusland trekt. Marijn Trio beaamt dat: "Als wij gaan, is dat meestal tussen de vier en de acht dagen. Langer dan acht dagen zal het zelden zijn. Het is niet zo dat wij weken aan een stuk ergens naartoe gaan om contacten te leggen met mensen, dat helaas niet." Pieter Stockmans schreef in 2017 een uitgebreid dossier over Rusland waarvoor hij een maand in Moskou, Sint-Petersburg en Nizjni Novgorod verbleef. Die laatste drie journalisten kunnen omschreven worden als parachutejournalisten. De ex-traditionele buitenlandcorrespondenten Balliauw, Blommaert, Dennekamp en Akkerman maken tot op heden nog stukken over Rusland, hetzij van op de redactie in België of Nederland, hetzij via korte tripjes naar daar.

Opvallend is dat alle buitenlandcorrespondenten, op Pieter Stockmans na, de Russische taal beheersen. Carolien Van Nunen, Marijn Trio, Geert Groot Koerkamp en Floris Akkerman hebben de taal geleerd tijdens hun schoolstudies. De andere correspondenten leerden de taal *on the job* of door specifieke cursussen te volgen. Johan Depoortere vertelt hoe hij voor zijn vertrek eind 1994 Russisch aanleerde: "Ik heb een jaar lang praktisch niets anders gedaan dan les volgen en heel intensief studeren. Na vier jaar sprak ik behoorlijk Russisch. Dat werd niet georganiseerd door de VRT, maar ik kreeg wel faciliteiten. Ik had een privéleraar in Antwerpen die me op korte tijd heel goed geholpen heeft. Ik zat een periode samen met Stefan Blommaert in Rusland, toen heb ik me goed kunnen voorbereiden." Jan Balliauw en Stefan Blommaert gingen in 1985 Russisch leren in avondschool. Vier jaar later gingen ze een zomercursus volgen in Oekraïne. Balliauw kreeg een studentenbeurs te pakken en trok op eigen initiatief naar Sint-Petersburg (*toen nog Leningrad*). Zijn interesse in de toenmalige Sovjet-Unie groeide en hij besloot om daar te gaan wonen en de taal verder te leren. Blommaert spijkerde zijn talenkennis

bij met een privélerares tijdens zijn verblijf in Rusland. Dat werd niet georganiseerd door de VRT, maar was allemaal op eigen initiatief. Tot slot leerde ook Gert-Jan Dennekamp de taal vooral tijdens zijn verblijf.

5.2 Werkwijze

Uit de diepte-interviews blijkt dat de Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland vaak samenwerk(t)en om verslag uit te brengen. Er werd vooral veel samengewerkt in de jaren 90. Jan Balliauw vertelt hoe hij begin de jaren 90 aanvankelijk alleen werkte. Hij had er wel enkele lokale vrienden waar hij een cameraploeg kon vinden om reportages te draaien. Nadien zocht hij contact met de toenmalige NOS-correspondent Peter d'Hamecourt. De Nederlander was in 1991 namelijk van plan om een nieuw kantoor te openen. "Hij was aan het kijken om een appartement te huren voor een nieuw kantoor. Ik heb toen voorgesteld dat de VRT daar een kamer van kon huren. Dan zaten we daar samen en konden we de productie delen", vertelt Balliauw. Ze deelden eveneens de dure abonnementen op de persagentschappen *ITAR-TASS* en *Interfax* en hadden ook een gemeenschappelijke cameraploeg. Balliauw vertelt dat dat de productiekosten serieus deed dalen, maar dat er ook compromissen moesten gesloten worden. "Dat is niet altijd gemakkelijk, een journalist wil altijd zijn eigen reportage maken. We vertrokken van hetzelfde basismateriaal, maar we deden de montage wel apart voor beide zenders."

Dat systeem gold nog steeds in de jaren die daarop volgden, toen Stefan Blommaert het correspondentenschap overnam. Hij bevestigde dat hij tachtig procent van de reportages samen maakte met de collega's van NOS. Ook Johan Depoortere, die in 1995 in Rusland begon, werkte nog samen met het bureau van Peter d'Hamecourt. "Dat ging redelijk goed, met de nodige spanningen af en toe. Ik stond er wel niet alleen voor, dat bureau gaf ondersteuning die je niet hebt als je helemaal alleen werkt", zegt Depoortere.

Geert Groot Koerkamp zit al sinds 1992 in Moskou en vertelt hoe hij die samenwerking ervoer: "We hadden hier een vrij groot kantoor waarin de NOS en de VRT zaten. We hadden toen ook enkele Vlaamse correspondenten met Balliauw, Blommaert en Depoortere. Ook Peter d'Hamecourt was er. Het was een multimediaal journalistencollectief, laat ik het zo zeggen." Groot Koerkamp is momenteel nog steeds actief als correspondent. Nu is hij een eenmansbedrijf. Hij kocht een eigen camera, leerde monteren en werkt als freelancer nu volwaardige reportages op zichzelf af.

Gert-Jan Dennekamp werkte als correspondent vooral voor radio en deed af en toe kruisgesprekken voor de televisie. Hij werkte op zichzelf als freelancer en had zijn eigen kantoor in Rusland. Toen hij in 1995 voor het Radio 1 Journaal ging werken, zat hij samen op kantoor met een producer en collega. Floris Akkerman werkte louter voor de geschreven pers. Hij ging aan de slag als freelancer en werkte helemaal alleen.

Carolien Van Nunen en Marijn Trio werken als verslaggever voor respectievelijk VTM en VRT. Van Nunen staat in voor alles als ze op reportage moet: van filmen tot montage. Marijn Trio vertelt dat hij meestal voor radio gaat: "Dan ben ik vaak alleen, zonder technicus die wat monteert en livesessies opzet. Maar ik reis ook vaak een stuk samen met Jan Balliauw als hij voor televisie gaat. Hij heeft dan

een ploeg van twee mensen mee. In dat geval zijn we vaak met een groepje, maar voor radio ga ik alleen.”

Toen Pieter Stockmans in 2017 naar Rusland trok voor zijn geschreven dossier *Honderd jaar Oktoberrevolutie*, was er enkel een fotografe mee. Zij stond in voor het visuele, maar het journalistiek onderzoek- en schrijfwerk deed hij alleen.

5.3 Het proces van nieuwsselectie

5.3.1 Aansturing uit het thuisland

De geïnterviewde buitenlandcorrespondenten vertellen dat ze meestal op zichzelf aangewezen zijn wat nieuwsselectie betreft. De meesten onder hen berichten over zoveel mogelijk thema's, gaande van politiek en maatschappij tot economie en sport. Johan Depoortere vertelt hoe de nieuwsselectie vooral in Rusland gebeurde: “Er werd heel weinig aangestuurd van de redactie in België, maar ik werd wel heel erg geholpen door die Nederlandse infrastructuur. Anderzijds was ik daar ook echt afhankelijk van. Het gebeurde wel eens dat ik half scheef bekeken werd omdat ik mijn eigen weg ging. Het was een gemeenschappelijk project waarin we die onderwerpen verzamelden. Als er eens een Belgische invalshoek was, kwam er soms een suggestie uit België.”

Carolien Van Nunen wordt als zogenaamde parachutejournalist vooral naar het buitenland gestuurd als daar een specifieke reden toe is. “Meestal word ik naar Rusland gestuurd omdat er iets staat te gebeuren zoals verkiezingen of de jaarlijkse persconferentie van Poetin. Er is dus vaak al een aanleiding voor mijn verslag. Ik doe dan rond dat thema enkele voorstellen naar eind- en hoofdredactie, waarop zij beslissen of we het al dan niet zo aanpakken. Ik geef dus meestal de aanzet.”

De Nederlandse ex-correspondent en huidig verslaggever Floris Akkerman vertelt dat hij als freelancejournalist over allerlei onderwerpen zoals economie, politiek en cultuur bericht. Dat is volgens hem het grote voordeel van freelancen. Als je voor verschillende opdrachtgevers werkt, kan je al je verhalen sneller kwijt en sta je dus zelf in voor de keuze van je onderwerpen.

5.3.2 Een normale werkdag bij buitenlandcorrespondenten in Rusland

“Mijn dagen als correspondent verschilden van dag tot dag”, zegt Jan Balliauw. “Ik werkte voor radio en tv dus meestal begon de dag met een item voor het ochtendnieuws. Als er iets speciaals gebeurde, vroegen ze me van op de VRT-redactie om daar iets over te maken. Ik ging vaak voort op de info die zij me gaven, want ik had geen internet of telexen. Daarna vertrok ik naar mijn kantoor in Moskou en daar overlegden Peter (d’Hamecourt) en ik wat we die dag zouden doen. Soms was er *hot news*, soms gingen we verder met de voorbereiding van reportages. Dan verzamelden we zoveel mogelijk informatie door kranten te lezen en alles te bekijken wat die nacht was binnengekomen.”

Stefan Blommaert vertelt hoe hij elke ochtend een overleg had met Peter d'Hamecourt, Geert Groot Koerkamp en hun twee producers. Iedere dag was er een briefing en in het begin van de week was er ook telkens een planningsvergadering, waarna de voorstellen naar de redacties gestuurd werden.

Ook Johan Depoortere, die in 1995 in het kantoor van d'Hamecourt ging werken, legt uit hoe een normale werkdag er bij hem uitzag. "Dat verschilde eigenlijk niet zoveel van een werkdag in België. 's Ochtends hielden we een kleine redactievergadering, maar overigens zag iedere dag er daar anders uit. We gingen wel heel vaak op stap. Ik ben daar aangekomen toen de eerste oorlog in Tsjetsjenië volop bezig was, dus ik werd er meteen ingesmeten en vertrok onmiddellijk naar daar."

Voor correspondent Geert Groot Koerkamp is de radio een zeer belangrijk medium tijdens het selecteren van nieuws. "Ik volg het nieuws een hele dag op de radio, vooral via *Echo-Moskvy*. Op die manier weet je meteen wat er die dag zal gebeuren en wat er aan het begin van de dag al gebeurd is." Zijn hoofdactiviteit is gedurende een hele dag al het nieuws – en langere processen – volgen. Groot Koerkamp stelt dat er ook veel dingen spelen die minder interessant zijn voor de buitenlandse consument. Dat is volgens hem het verschil met vroeger, toen was er belangstelling voor alles wat er in Rusland gebeurde. Nu moet er een meerwaarde in zitten voor de Vlaamse of Nederlandse nieuwsconsument. Hij vertelt hoe alles door het internet steeds sneller en behapbaar moet zijn. "Dat heeft ook als gevolg dat ik heel selectief moet zijn, terwijl ik graag over nog veel meer onderwerpen zou berichten."

Gert-Jan Dennekamp werkte tijdens zijn correspondentenschap vooral voor radio. "De dag begon op kantoor. In het begin had ik niet elke dag een uitzending, dus toen was er meer tijd om de productie voor te bereiden. Vanaf 1995 hadden we dagelijks radio-uitzendingen, dus dan hing veel af het nieuwsaanbod. Sommigen dagen was het drukker dan andere, maar er was wel een soort van 'constante interesse' in Rusland, dus ik heb nooit lange periodes gehad waarin ik stil zat. Eenmaal op kantoor aangekomen, las ik kranten, belde ik rond, bracht ik een bezoek aan de Doema, ... In die tijd kon je iedereen gewoon benaderen en spreken."

Net als bij de meeste correspondenten startte ook Floris Akkerman de dag met nieuws vergaren. Als freelancer belde hij dan opdrachtgevers op om te luisteren of een bepaald verhaal interessant was voor hen. Als er geen grote nieuwsgebeurtenissen waren, dan bereidde hij tripjes naar het binnenland van Rusland voor om er mensen te spreken, verhalen te bedenken en dingen uit te zoeken. "Het kan natuurlijk ook gebeuren dat er iets heeft plaatsgevonden als je wakker wordt. Ik herinner me bijvoorbeeld een aanslag in de metro, dan snel je je meteen naar de plek waar het is gebeurd."

5.4 Informatieverzameling

5.4.1 Fixers en tolken

Buitenlandcorrespondenten maken vaak gebruik van fixers en/of tolken in het buitenland. Fixers zijn lokale burgers (vaak zelf actief in de media) die de correspondenten helpen bij hun verslaggeving. Ze zijn een handig hulpmiddel omdat ze vaak administratieve taken op zich nemen en correspondenten in contact brengen met de juiste mensen en op de juiste plaatsen krijgen. Aangezien bijna alle geïnterviewde correspondenten de Russische taal voldoende beheersen, werd er zelden gebruikgemaakt van tolken.

Pieter Stockmans kan geen Russisch, dus hij schakelde voor zijn dossier *Honderd jaar Oktoberrevolutie* in 2017 wel een tolk in. Dat was essentieel, want zelfs in Moskou en Sint-Petersburg spreken veel mensen enkel Russisch. Het niet beheersen van de taal is volgens hem een belemmering: “Je bent heel de tijd afhankelijk van je tolk. Bovendien is de ene al beter dan de andere. Bij onze tolk in Sint-Petersburg had ik echt geen goed gevoel. Het leek alsof ze niet alles vertaalde of dat ze een interpretatie maakte. Ik wou gewoon letterlijk weten wat er gezegd werd, dat is dus zeker een struikelblok.” Zijn tolk in Moskou was eigenlijk ook een fixer. “Hij was zelf een activist met heel veel contacten in de wereld waarin ik mensen moest vinden. Het nadeel is wel dat hij er als activist belang bij had om zijn ideeën ingang te laten vinden door de mensen die hij me aanbood. Maar ik was me daar wel van bewust en ik waakte erover dat ik zélf de beslissing nam.”

Correspondent Geert Groot Koerkamp werkte in de jaren negentig achtereenvolgens samen met de Vlaamse correspondenten Jan Balliauw, Stefan Blommaert en Johan Depoortere in hun kantoor in Moskou. Groot Koerkamp vertelt dat er toen twee à drie fixers op het kantoor aanwezig waren. Dat was vooral tijdbesparend. “Nu heb ik geen fixer meer. Tegenwoordig moet alles goedkoper en daardoor moet je meer dingen zelf doen. Niet alleen aan de technische kant, ik moet ook meer organiseren en rondbellen”, zegt hij.

Jan Balliauw en Stefan Blommaert bevestigen het gemak van de Russische assistentes en fixers. “Stefan en ik spreken onvoldoende Russisch om mensen te overhalen om interviews te geven. In Rusland kan heel veel, maar het eerste antwoord is meestal neen. Een producer (zo noemen ze hun fixer) is nodig om reportages voor te bereiden en contacten te leggen. We hadden ook een chauffeur die constant op pad was voor ons. Hij regelde al onze vlieg- en treintickets en ging uren met onze wagen naar de keuring, etc. Die man was constant op stap om praktische dingen te regelen, je kan je niet voorstellen hoeveel tijd en energie daarin kroop.”

Johan Depoortere had naast de gemeenschappelijke producer ook zijn eigen “manusje-van-alles”. De fixer nam verschillende taken op zich en was bovendien ook zijn chauffeur. “Een fixer was in Rusland echt nodig in die tijd. Met een Rus erbij had je veel gemakkelijker toegang en kon je veel meer bereiken. Zelfs al spreek je vrij behoorlijk Russisch, je blijft een buitenlander. Een tussenpersoon is altijd handig.” Gert-Jan Dennekamp bevestigt dat. Hij werkte altijd met een fixer die zich bezighield met de

productiewerkzaamheden en met formaliteiten zoals een visumverlenging en papieren voor als familieleden op bezoek kwamen. “Het is fijn om daar iemand voor te hebben”, klinkt het.

Carolien Van Nunen heeft geen fixer die afspraken maakt of wegen wat makkelijker maakt voor haar. Ze heeft er natuurlijk wel enkele lokale contacten, maar ze werkt voor haar reportages alleen. Ook Floris Akkerman werkt meestal alleen. Toen hij een reportage maakte in de Kaukasus, schakelde hij uitzonderlijk wel een fixer in: “In Tsjetsjenië is het goed als iemand je onder zijn hoede neemt. Het is een pak veiliger met een *local* bij je omdat mensen zien dat je iemand kent. Daardoor word je sneller met rust gelaten.”

Marijn Trio werkt daarentegen wel soms met een fixer. Als hij met Jan Balliau op reportage gaat, dan leggen ze hun ideeën voor aan hun lokale producer Yuvgeni. “Zeker in Rusland is het soms moeilijk om van hieruit de juiste contacten te vinden. Het is er nogal bureaucratisch voor een buitenstaander. Mensen die daar werken en wonen hebben veel informele contacten. We brainstormen met onze producer over de verhalen die we gaan maken en dan doet hij een beroep op zijn connecties.”

5.4.2 Bronnen en kanalen

In dit onderzoek worden de bronnen en kanalen samen besproken. In theorie is de nieuwsbron de bezitter van informatie, bijvoorbeeld burgers. Het nieuwskanaal is de weg waarlangs je het nieuws bereikt, bijvoorbeeld internet. De geïnterviewde buitenlandcorrespondenten maken zelf geen duidelijk onderscheid tussen beiden.

Russische media en persagentschappen

Allereerst geven alle correspondenten aan dat Russische media een heel belangrijke informatiebron zijn. Johan Depoortere vertelt dat hij tijdens zijn correspondentenschap vaak een beroep deed op het televisiekanaal *NTV*, radiostation *Echo-Moskvy* en onafhankelijke kranten zoals *Novaya Gazeta*. Die onafhankelijke media komen bij verschillende correspondenten ter sprake.

Stefan Blommaert haalde overdag vooral informatie uit kranten: “We hadden nog geen internet, dus ik las vooral de Russische en Engelstalige kranten. Wij hadden daar enkele abonnementen op. Het was wel niet evident om aan buitenlandse kranten zoals *The Guardian* of *Le Monde* te geraken, dus we baseerden ons voornamelijk op de Russische media zoals *Kommersant*, *Izvestia* en *Pravda*.” ’s Avonds keek hij naar de journaals van de staatszender en van het onafhankelijke kanaal *NTV*: “Die onafhankelijke zender was in de jaren negentig echt een grote informatiebron. Op zondag was er op *NTV* ook een zeer goed achtergrondprogramma. Televisie was toen heel belangrijk.”

“Ik ben vooral een krantenman”, stelt ook Floris Akkerman. “Ik las veel kranten en websites zoals *Vedomosti* en ik luisterde ook naar de radiozender *Echo-Moskvy*. Om ook de andere kant van het verhaal te kennen, volgde ik de staatsmedia ook. Maar ik ging ook niet té veel af op die Russische media.”

Jan Balliauw stelt dat de overheidsmedia vooral interessant waren voor de officiële berichten omdat zij rechtstreeks toegang hebben tot het Kremlin. “Maar voor wat er echt gebeurt in Rusland, zou ik niet zeggen dat ik die overheidsmedia volg. Die geven de Russische realiteit niet goed weer. Daarvoor zijn er voldoende andere onafhankelijke bronnen die het wel weergeven zoals het is.” Stefan Blommaert, Carolien Van Nunen en Marijn Trio bevestigen dat. “Overheidsinformatie is nooit te vertrouwen. Je moet die informatie wel meegeven, maar het is belangrijk dat je de feiten controleert”, vertelt Blommaert.

Van Nunen stelt dat het belangrijk is om die staatsmedia te volgen, ook al is dat pure propaganda. “De toon is erg pro-Poetin en anti-oppositie, maar het is belangrijk om daarin mee te zijn. Ik volg natuurlijk ook onafhankelijke media zoals *Echo-Moskvy* en *Dozhd*.” Marijn Trio volgt het officiële nieuws ook via de staatskanalen, maar verklaart dat het “belangrijk is om op zoek te gaan naar tegenstemmen in Rusland. Op de staatskanalen wordt slechts één versie van de feiten belicht en daar zal nooit iets kritisch gezegd worden over Poetin of over de regering.”

Naast de verschillende mediakanalen maken correspondenten ook vaak gebruik van de persagentschappen. De belangrijkste persagentschappen in Rusland zijn volgens de geïnterviewde correspondenten *ITAR-TASS* en *Interfax*. Johan Depoortere en Stefan Blommaert bevestigen beiden dat die agentschappen een schat aan informatie zijn. Marijn Trio volgt die agentschappen vooral omdat ze het snelste nieuws hebben.

Geert Groot Koerkamp doet ook vaak een beroep op die bekendste persagentschappen. “Er is *Ria Novosti* (gelieerd aan *Russia Today*), zij organiseren dikwijls persconferenties. Daar krijg je altijd officiële communicatie te horen. Hetzelfde geldt voor *ITAR-TASS*, dat is het meest officiële. *Interfax* had altijd de naam van iets onafhankelijker te zijn, maar in feite lijken die persagentschappen echt op elkaar. Het blijft wel de belangrijkste informatiebron voor de officiële berichtenstroom.”

Gert-Jan Dennekamp vertelt hoe belangrijk die agentschappen waren: “In de beginfase hadden we nog geen internet. We hadden wel *Interfax*, dat kwam via een soort ‘radiografisch ding’ bij ons binnen. Ik had toen ook een abonnement op *AFP*, maar daarvoor moest ik naar het centrum van Moskou rijden.”

Internet en sociale media

Volgens Geert Groot Koerkamp is er op vlak van informatiebronnen veel veranderd. “Vroeger hadden wij veel abonnementen op kranten en tijdschriften, dat is al lang verleden tijd. Dat werd heel duur en tegenwoordig kan je alles online lezen. Er zijn een aantal goede nieuwssites die ik raadpleeg en het nieuws stroomt ook in mijn mailbox binnen via verschillende mail-news-services. Op de website van het Kremlin kan je ook altijd de belangrijkste persconferenties van de president terugvinden. Je kan je er zelfs accrediteren voor bepaalde evenementen.” Jan Balliauw beaamt dat er veel kritische stemmen zijn via sociale media. “Het internet in Rusland is vrij, dus veel info is gemakkelijk online te raadplegen.”

Marijn Trio en Carolien Van Nunen halen het onafhankelijke online nieuwsmedium *Meduza* aan als belangrijke bron. De redactie bevindt zich in Riga (Letland), maar ze beschikken overal over journalisten. “Het wordt geleid door ex-journalisten van een krant die nu overgenomen is door meer regeringsgezinden, waarop zij hun eigen online magazine gestart zijn”, weet Marijn Trio.

Volgens Trio is YouTube er nog veel populairder dan bij ons: “YouTube is bij de jongere generaties in Rusland ontzettend populair. Youri Dudz is zo’n bekende YouTuber. Hij krijgt echt grote namen uit de politiek te pakken. Hij heeft ook een aantal interessante documentaires gemaakt over de Goelag onder Stalin of onlangs nog één over HIV. Met zijn kanaal bereikt hij miljoenen mensen, vooral jongeren. Ze volgen dat nog veel meer dan hier bij ons. Die media bereiken andere mensen dan televisie. Met enige vertraging op het Westen zal tv daar ook wel inboeten aan belang.”

Carolien Van Nunen en Floris Akkerman beklemtonen het belang van sociale media: “Omdat niet iedereen zijn mening kan verspreiden via de grote media, zijn sociale media zoals Twitter erg belangrijk in Rusland. Ik vind daar vaak nieuws of nieuwtjes, lang voor ze op de staatskanalen verschijnen. Ik volg dat heel actief omdat ik merk dat de mensen Twitter gebruiken als uitlaatklep om dingen naar buiten te brengen”, zegt Van Nunen. “Twitter en Facebook zijn er erg populair. Via die kanalen kom je te weten wat er écht speelt in de Russische maatschappij”, concludeert Akkerman.

Factchecken van overheidscommunicatie

“De overheid was niet te betrouwen, dus je probeert zoveel mogelijk bronnen te raadplegen om info te checken. Er was natuurlijk wel nog geen internet tijdens mijn correspondentenschap”, zegt Johan Depoortere. Stefan Blommaert maakt eenzelfde vergelijking: “Het was een compleet andere manier van werken. Er bestond ook nog geen gsm, wij hadden enkel een mobilfoon. Dat was een hele grote bak die we overal moesten meezeulen én het werkte bovendien enkel in grote steden zoals Moskou. Begin 1995 was ik hier in België een van de eersten met een gsm, toen werd je nog aangekeken als je zo’n ding had.”

Jan Balliauw merkt eveneens op dat internet een belangrijke rol speelt in het factchecken van informatie. “Door alle sociale media zijn er veel methodes om te checken. Er stromen verschillende meningen binnen: zowel van mensen die kritisch zijn, als van mensen die pro-Poetin zijn. Op dat vlak is Rusland bijvoorbeeld niet te vergelijken met China, daar is het veel moeilijker om als journalist te werken. Rusland is veel meer een open samenleving.”

“Overheidscommunicatie is lastiger om te checken, want soms vind je via andere wegen toch andere cijfers etc.”, zegt Carolien Van Nunen. Volgens haar valt niet zomaar alles te checken, maar dan is het wel belangrijk om de oorspronkelijke bron duidelijk te vermelden. Als er een link is met België moet je het wel echt uitspitten. “Het is al eens gebeurd dat het Russische ministerie van Defensie iets beweert over onze militairen. Dan is dat gemakkelijk na te gaan bij defensie in ons land.”

Marijn Trio vertelt hoe je op persconferenties enkel officiële communicatie te horen krijgt. “Je kan er wel kritische vragen stellen, maar je zal een mooi voorbereid antwoord krijgen dat goed in het plaatje past.” Via internet is factchecken geen probleem volgens hem: “Er zijn veel bronnen waar je een beroep op kunt doen. Zeker ook Twitter, daar vind je veel journalisten en oppositiepolitici die hun stem durven uiten.”

Huidig correspondent Geert Groot Koerkamp vindt factchecken geen probleem in Rusland. Het is mogelijk om instanties te bellen en je kan er ook altijd terecht bij de persdienst van het ministerie. Hij stelt wel dat het nu gemakkelijker is dan vroeger. Als correspondent beschikt hij over een accreditatie die hem toelaat om overal in Rusland zijn werk te kunnen doen. Enkel in de grensgebieden zoals het hoge Noorden en het verre Oosten – zoals Kamtsjatka en Tsjoeokotka – gelden er een aantal restricties, “maar dat valt al bij al goed mee”, zegt hij.

Gert-Jan Dennekamp ervoer ook geen problemen wat factchecking betreft. Hij begaf zich eerder op de straat om verschillende stemmen te horen: “Je bent daar en je hebt toegang tot de mensen. Je kan met iedereen spreken. Als correspondent doe je verslag van de stemming in een land. Dat kan heel goed met de verkoper van de bloemenkiosk op de hoek. Daar heb je niet per sé communicatie van bovenaf voor nodig. En in mijn tijd waren die best toegankelijk.” Floris Akkerman gaat daarmee akkoord: “Ik ging vooral af op wat ik zelf rook, proef en zag. Ook wat de Russen zeiden en dingen die je zelf ontdekt zijn interessante materie voor verhalen. Overheidsinfo checken is niet altijd even gemakkelijk, maar ik ga er nooit blind op af.”

Persoonlijke contacten en Russische burgers

De geïnterviewde buitenlandcorrespondenten beroepen zich ook vaak op mensen uit hun eigen netwerk en Russische burgers. Stefan Blommaert vertelt hoe hun assistentes indertijd een heel goed netwerk hadden. “Zij informeerden ons en op die manier geraakten wij aan onderwerpen en veel informatie.” Depoortere bevestigt de meerwaarde van die assistentes: “We konden burgers vrij gemakkelijk bereiken. Dat was het voordeel van onze Russische producer, zij kon mensen heel goed overtuigen. Er was trouwens ook een grote openheid op dat moment.”

Alle correspondenten zijn het erover eens dat Russische burgers gemakkelijk te benaderen zijn. “Bij straatinterviews geven ze vlot hun mening. Je kan en mag in Rusland ook perfect zeggen dat je Poetin verschrikkelijk vindt. Alleen: vanaf het moment dat je dat met twee doet, is het een betoging en dan kan de politie langskomen”, vertelt Jan Balliauw.

Ook Stefan Blommaert, Carolien Van Nunen en Marijn Trio zeggen dat de Russen heel open en breedvoerig zijn als je hun vertrouwen wint. “Ik heb al vlak voor het Kremlin interviews gedaan met mensen die pro-Poetin waren, maar ook heel erg anti-Poetin. De burgers geven er echt wel hun mening”, zegt Van Nunen. Marijn Trio is het daarmee eens: “Dat is iets wat Belgen verbaast, maar Russen durven hun Poetin-kritische mening sterk uiten. Mensen die het niet met hen eens zijn, zullen dat met alle plezier voor de microfoon of camera zeggen. Als buitenlandse journalist is het niet zo moeilijk om in Rusland te werken als het gaat over kritische stemmen horen.”

Pieter Stockmans ging voor zijn dossier in 2017 specifiek op zoek naar burgers die hun mening wilden geven over het autoritaire regime in Rusland. Hij sprak onder andere met slachtoffers die aanklopten bij het Comité tegen Foltering. “De slachtoffers wilden hun verhaal vertellen. Zij spraken daar zeer open over. Ze hadden natuurlijk ook al de stap naar de ngo gezet, dat vergemakkelijkte ons gesprek wel. Bij sommige gesprekken was de spanning wel te snijden, het blijven gevoelige thema’s.”

Geert Groot Koerkamp is al een lange tijd actief als correspondent in Rusland. Hij stelt vast dat de burgers er goed te benaderen zijn, maar dat het de laatste jaren wel wat moeilijker geworden is. “In de jaren negentig praatten de mensen heel vrij. Nu zijn ze iets terughoudender. Ze zullen nog wel spreken, maar ze vragen vaak of je hun naam niet wil vermelden. Misschien komt dat door de digitalisering en zijn ze bang dat hun naam plots overal te zien zou zijn.”

Floris Akkerman en Gert-Jan Dennekamp vinden het belangrijk om op pad te gaan en met mensen te spreken. “De vrijheid waarmee de Russen spreken is best groot. Wat nu wel moeilijker is, is toegang krijgen tot bedrijven, kazernes en het leger”, zegt Dennekamp.

“Als je met Russen spreekt, kom je mijns inziens het dichtst bij de waarheid. Al moet ook gezegd worden: wat is de waarheid? Mensen hun mening is natuurlijk ook beïnvloed door de Russische media. Maar de burgers zijn bereid om over politiek te praten en ze kunnen best kritisch zijn voor Poetin en het Kremlin. Op dat vlak is de Rus je beste bron”, vindt Akkerman.

5.5 Informatietoegang

5.5.1 Persvrijheid in Rusland

Themadiversiteit

Op de vraag ‘Kon/kan u over elk thema vrij berichten?’ geven alle correspondenten een positief antwoord. Uit de bevraging blijkt dat diverse thema’s zoals politiek, maatschappij en cultuur aan bod komen in de buitenlandverslaggeving over Rusland.

Gert-Jan Dennekamp vertelt dat hij geen thema’s meed tijdens zijn correspondentenschap. Hij vertelt hoe hij verslag uitbracht over de Eerste Tsjetsjeense oorlog [1994-1996]: “Ik heb vanaf 1995 die oorlog verslagen. Zelfs toen konden wij tamelijk vrij opereren. Pas aan het eind van die periode werd het gevaarlijk omdat islamitische *hardliners* deelnamen aan het conflict. Maar we konden aan beide kanten van de fronten opereren, we werden er door Russische militairen en Tsjetsjeense rebellen rondgereden.”

Johan Depoortere was er in dezelfde periode actief. Hij bevestigt dat vrijwel alles mogelijk was tijdens de eerste oorlog in Tsjetsjenië. “De Tweede Tsjetsjeense Oorlog [1999-2009] was veel moeilijker. Terwijl ik in de eerste nog gemakkelijk een kazerne kon binnenstappen, werd de pers tijdens de tweede oorlog duidelijk op afstand gehouden. Ze hadden hun lesje geleerd. In de eerste oorlog regelden we alles zelf en konden we gemakkelijk reizen. Bij de tweede oorlog was dat onmogelijk, toen konden we enkel op geleid bezoek met een woordvoerder van het Kremlin die ervoor zorgde dat we niet te veel mensen praatten.”

Pieter Stockmans begaf zich voor zijn dossier *Honderd jaar Oktoberrevolutie* op ietwat glad ijs. Hij sprak er onder andere met slachtoffers van foltering. “Voor mijn vertrek hadden ze me bij het Comité tegen foltering wel gewaarschuwd. Ze zeiden dat als ik met die slachtoffers ging spreken, dat het kon dat ik naar de dienst immigratie moest gaan en gedeporteerd zou worden. Maar ter plekke heb ik nooit een

onveilig gevoel gehad. Het hielp waarschijnlijk wel dat ik in de grote steden bleef. Uiteindelijk ben ik ook maar een journalist van een klein Vlaams medium hé.”

Volgens Geert Groot Koerkamp is er momenteel geen enkel beletsel. “Westerse journalisten kunnen echt over alles wat ze willen, berichten. Ik heb eigenlijk nooit gehoord dat er enige restricties zijn of dat mensen een blad voor de mond nemen.” Carolien Van Nunen en Marijn Trio zijn tevens allebei van mening dat huidige correspondenten in Rusland over vrijwel alles kunnen berichten. In theorie is alles mogelijk volgens Van Nunen. “Maar er zijn ook wel plekken, zoals militaire installaties, waar je nauwelijks naartoe kan om verslag uit te brengen.”

Evolutie in persvrijheid

De jaren negentig onder Jeltsin worden door de (ex-)correspondenten vooral ervaren als chaotisch en bijgevolg heel open en vrij. De uitspraak “alles was mogelijk” keert verschillende keren terug. Toen Poetin in 2000 voor het eerst aan de macht kwam, werden veel kritische stemmen monddood gemaakt en werd de persvrije kraan stevig dichtgedraaid.

Jan Balliauw was er correspondent van 1990 tot 1993. “Ik zat daar op het einde van de glasnost, een heel vrije periode dus. Ik heb zelfs mijn accreditatie gekregen op de dag van de staatsgreep in Moskou. Toen het communisme wegviel, was er helemaal geen probleem meer. Er was niet langer sprake van censuur. De samenleving bloeide open. Er waren veel problemen, maar die konden plots allemaal besproken worden. De maatschappij kantelde en werd in volle chaos gestort. Er was een overvloed aan meningen en standpunten, dus ook wij werden absoluut niet onderdrukt. In 1991 was er de explosie van vrijheid. Voor al die vrije media was *the sky the limit*.”

“Er was heel weinig georganiseerd en er was veel chaos. Het was allemaal ook maar weinig professioneel. De pers was op dat moment wel heel vrij, je kon gebruikmaken van die chaos en dat amateurisme. Onder Jeltsin was er een open sfeer naar het Westen toe. De bekendste televisiezenders waren toen in handen van oligarchen. Goesinski en Berezovski werden verbannen toen Poetin aan de macht kwam. Toen is er veel veranderd”, vertelt Depoortere. Groot Koerkamp sluit zich daarbij aan. Hij stelt dat er volledige persvrijheid was. Ook al waren de media onrechtstreeks in handen van de staat, er was veel ruimte voor kritiek. Ook Gert-Jan Dennekamp vertelt dat nagenoeg alles mogelijk was.

Stefan Blommaert vertelt hoe gesloten de Sovjet-Unie was in de jaren tachtig, nog voor Tsjernobyl. De jaren die daarop volgden, evolueerden heel snel. Hij beschrijft hoe je die vrijheid op je voelde afkomen. “De persvrijheid zat eraan te komen en die is dan helemaal losgebarsten na de val van de Sovjet-Unie.” Hij ervaart die chaotische periode als positief. “Voor de Russen hebben die jaren negentig een heel negatieve connotatie, maar voor journalisten was dat een droom. We hadden veel boeiende onderwerpen en er was veel mogelijk. Er werden ons weinig stokken in de wielen gestoken.”

Balliauw vertelt dat er tijdens de jaren negentig veel meer aandacht was voor de Sovjet-Unie en Rusland. “Dat maakt het journalistieke werk nu minder spectaculair, maar nu kan je als correspondent wel veel makkelijker doordringen in de samenleving. Door de kennis die je vergaart, is het gemakkelijker

werken. In de jaren negentig was het zo chaotisch dat ik niet altijd goed wist waarmee ik bezig was. Nu is het veel rustiger en duidelijker dan toen.”

Marijn Trio beschrijft hoe Poetin een einde maakte aan de experimentele Jeltsin-periode: “Poetin heeft alles wat neergestampt en de controle gekregen die er onder Jeltsin niet was. Dat zorgde ervoor dat er in de jaren negentig meer geëxperimenteerd werd met vrije journalistiek.” Johan Depoortere, Stefan Blommaert en Gert-Jan Dennekamp wijzen de tweede oorlog in Tsjetsjenië aan voor die plotse ommezwaai. “Poetin wou geen pottenkijkers. Tijdens de eerste oorlog hadden de media de vuile oorlog in beeld gebracht, dat wou hij bij de tweede oorlog absoluut vermijden. Door onafhankelijke media te elimineren is hij daar ook in geslaagd”, vertelt Blommaert.

Volgens de correspondenten kunnen we niet spreken van censuur, maar Poetin houdt de media-touwtjes achter de schermen wel strak aangespannen. Als ik de vraag ‘Hoe staat u t.o.v. persvrijheid in Rusland’ voorleg aan de correspondenten, antwoordt Floris Akkerman al grappend: “Er is persvrijheid.” Daarmee is alles gezegd. Er zijn nog steeds onafhankelijke media zoals *Novaya Gazeta*, *Echo-Moskvy* en *Dozhd*. Bovendien is ook het internet vrij. “Maar het aanbod van vrije media wordt wel steeds kleiner. Er is een soort schijndemocratie en daar spelen de media een rol in”, zegt Akkerman. De Nederlandse correspondent was actief in de jaren onder Medvedev. Toen vond hij het wel aangenaam werken. “Volgens mij is het nu minder prettig werken voor buitenlandcorrespondenten in Rusland. De duimschroeven zijn stevig aangedraaid richting buitenlandse journalisten.”

Jan Balliauw werkt de laatste jaren ook wat voorzichtiger. Hij vertelt dat hij als buitenlandse journalist nog relatief vrij gaat en staat waar hij wil, maar hij stelt ook vast dat de controle van de FSB gegroeid is, ook bij correspondenten. “Als Vlaamse zender zijn wij een kleine speler. Maar bij grotere zenders proberen ze wel meer te controleren, zonder dat het censuur is. Dat doen ze vaak door contacten te zoeken met lokale fixers.”

Correspondent Groot Koerkamp merkt wel een positieve nieuwe evolutie op. “Onder Poetin gingen er veel minder onafhankelijke stemmen op in de media. Maar ik zie nu toch een tegenstroom door het internet. Vooral de jongere generatie is erg aanwezig op Facebook, Twitter en YouTube. Die dissidente stemmen die van het televisiescherm gebannen worden, kan je nu online terugvinden. Samenvattend zou ik zeggen dat de jaren negentig absolute persvrijheid waren, dat is sinds Poetins aantreden heel sterk gedaald en de laatste twee jaar gaat die curve weer lichtjes omhoog.”

Stefan Blommaert vergelijkt zijn correspondentenschap in Rusland met dat in China: “In China is het nog een graadje erger. Daar is het internet bijvoorbeeld volledig gecontroleerd en deels gecensureerd. Alles wat niet in het idee past van de Communistische Partij is afgeblokt. Op elke redactie zitten mensen van de partij die bepalen wat er in de krant komt. Dat is anders in Rusland, daar zijn er wel nog geschreven en online media die kritisch zijn. Op een schaal van 100 is Rusland 80 % onvrij en China 90-95 %.”

Buitenlandcorrespondenten vs. Russische journalisten

De meningen zijn verdeeld bij de vraag of Russische journalisten een streepje voor hebben op buitenlandcorrespondenten qua informatietoegang. Johan Depoortere denkt dat ze een voordeel hebben inzake informele contacten. Op vlak van toegang tot persconferenties en dergelijke was er geen verschil. Volgens Jan Balliauw, Stefan Blommaert en Geert Groot Koerkamp is de toegang voor buitenlandcorrespondenten even goed. Balliauw zegt dat een klein medium als de VRT voor de Russen nauwelijks meetelt. Blommaert volgt dat idee. “Zolang je geaccrediteerd bent, geniet je dezelfde journalistieke rechten als de Russische journalisten. Op dat vlak was er geen discriminatie. Natuurlijk heeft een Rus daar een beter netwerk en heeft hij een zekere achtergrond omdat hij er opgegroeid is. Daarom is een lokale fixer ontzettend belangrijk.”

Marijn Trio en Carolien Van Nunen denken dat Russische journalisten een voordeel hebben, maar dat ligt volgens hen niet aan het feit dat zij buitenlanders zijn. “Hun voordeel ligt vooral in hun breed netwerk”, denkt Van Nunen. Marijn Trio stelt dat buitenlandse journalisten eerder in het hokje van kritische journalisten geplaatst worden, en dat ze daarom minder gemakkelijk toegang hebben tot pakweg hooggeplaatste politici. “Journalisten die voor staatskanalen werken, verspreiden de politieke boodschappen. Dat is een soort samenwerking. Poetin gaat een (uitzonderlijk) interview geven op het staatskanaal, maar niet bij een kritische zender. Als buitenlandse journalist heb je die toegang dus ook niet.” Floris Akkerman bevestigt dat de Russische overheidsmedia gemakkelijker toegang hebben tot bepaalde info. Anderzijds heeft hij ook de indruk dat burgers in kleinere steden het best leuk vinden om buitenlandse journalisten te spreken. “De mensen zijn dan echt gastvrij. Er staat vaak eten en drinken voor je klaar. Het is echt niet zo dat de deur gesloten is voor buitenlandse journalisten.”

Zelfcensuur

Alle negen correspondenten zijn het er wel over eens dat de situatie voor de Russische journalisten vele malen slechter is dan voor buitenlandcorrespondenten. “Russische journalisten doen vaak aan zelfcensuur om niet in de problemen te komen, dat is een triestige zaak. Als buitenlandse journalist heb ik niet het gevoel dat ik geïsoleerd word. Dat boeit hen gewoon niet, zolang het Russische publiek maar meegaat in het verhaal. Iedereen wil journalist zijn om te berichten over wat er gebeurt, niet over wat je voorgeschoteld wordt. Ik heb echt respect voor Russische collega’s die hun kritische stem laten horen”, vertelt Carolien Van Nunen. “Er worden bewijzen gefabriceerd om mensen in de gevangenis te gooien, denk bijvoorbeeld aan die zogenaamde drugszaak met Ivan Goloenov”, bevestigt Marijn Trio.

Jan Balliauw vertelt dat het zijn taak is om gebalanceerd nieuws te brengen, geen anti-Russisch. “Als ik feedback krijg uit Rusland, vindt men mijn werk overheidswege perfect. Je moet als journalist neutraal zijn en een zo goed mogelijk beeld schetsen van hoe het eraan toegaat. Mijn situatie is helemaal anders dan die van Russische journalisten. Zij moeten heel goed uitkijken wat ze doen omdat het voor hen soms heel gevaarlijk kan worden. In principe mogen ze hun ding doen, maar ze weten dat het ieder moment voorbij kan zijn. Dat zet hen onder druk.”

Pieter Stockmans noemt de repressie tegen journalisten in Rusland gesofisticeerd ten opzichte van andere landen zoals Turkije. “De manier om iedereen in de pas te doen lopen is gebaseerd op het systeem van zelfcensuur. Er is een heel mediasysteem van kranten en televisiezenders die je geen media meer kan noemen, zij werken gewoon voor het Kremlin. Het oogt democratisch, maar het eindresultaat is autoritarisme.”

“Als buitenlandcorrespondent kan je altijd weg als het te heet wordt onder je voeten”, vertelt Akkerman. “Er zijn genoeg voorbeelden van Russische journalisten die bedreigd, mishandeld of vermoord worden. Het verschil met ons is enorm.” Dennekamp spreekt over het verschil in berichtgeving. Russische journalisten trappen waar het pijn doet, terwijl correspondenten aan algemene verslaggeving doen. Wat Westerse journalisten schrijven verandert volgens Dennekamp niets aan de macht en controle in Rusland.

5.5.2 Problemen voor buitenlandcorrespondenten

De meerderheid van de correspondenten kwam nooit in de problemen. Enkele correspondenten ervoeren lichte moeilijkheden, maar dat werd meestal snel opgelost. Anderen hebben vermoedens, maar hebben geen harde bewijzen.

Jan Balliauw vertelt dat hij zelf nog nooit echt in grote problemen kwam, maar zijn fixer moest zich wel al enkele keren gaan verantwoorden bij de politie. “We waren eens in Kaliningrad voor een Canvas-reportage en toen hebben ze mijn fixer wel lang ondervraagd. Daar is een proces van gekomen omdat hij geen accreditatie had. We hebben toen een advocaat aangesteld en dat is allemaal wel in orde gekomen, maar zo gaat het in Rusland: men pakt je op heel formele dingen.”

Carolien Van Nunen weet van haar Nederlandse collega's dat ze wel soms afgeluisterd worden. Zelf heeft ze eens problemen gehad bij een stembureau tijdens de verkiezingen van 2018. “Ze deden daar heel moeilijk, ook al had ik alle nodige papieren. Ik moest op een gegeven moment in een ruimte gaan om me te registreren en al mijn materiaal achterlaten. Achteraf merkte ik dat er zaken verdwenen waren. Maar ik heb daar geen bewijzen voor, het kan even goed zijn dat er iets technisch is misgegaan. Het was wel een stembureau dat verdacht werd van fraude, dus dan word je wel argwanend.”

De Nederlandse correspondent Floris Akkerman vertelt over een interview met twee broers in de Noord-Kaukasus. Eén broer was meegenomen door de FSB en sindsdien hebben ze niets meer van hem gehoord. Tijdens het interview wees zijn fixer er hem op dat er aan de overkant van de weg een auto zonder nummerplaat stond. Akkerman en zijn fixer vermoedden dat dat iemand van de Russische veiligheidsdiensten was. Dat is de enige keer dat hij een interview moest afbreken omdat het misschien te gevaarlijk werd.

Gert-Jan Dennekamp doet als Nederlandse buitenlandjournalist onderzoek naar MH17. Ze weten in Moskou dat hij die case volgt, maar hij heeft nog nooit problemen gehad met visumaanvragen of reizen die hij wou maken. “Ik krijg niet altijd toegang tot de mensen waarmee ik zou willen spreken, maar ik ondervind ook absoluut geen hinder. Ik heb nog nooit echt belemmeringen gevoeld, zelfs niet bij de MH17-situatie.”

Moskou is Tsjetsjenië niet

Niet alle regio's in Rusland zijn even toegankelijk voor (buitenlandse) journalisten. De geïnterviewde correspondenten maken een duidelijk onderscheid tussen de grote steden zoals Moskou en Sint-Petersburg enerzijds, en het Hoge Noorden, Tsjetsjenië en het verre Oosten anderzijds.

“In Moskou en Sint-Petersburg wisten politie en plaatselijke autoriteiten hoe ze moesten omgaan met buitenlandse journalisten. Maar als je in Siberië kwam, kon er soms wel ingegrepen worden. Daar zijn wij eens meegenomen naar het politiekantoor omdat we ons moesten verantwoorden. Maar uiteindelijk was dat ook snel opgelost”, getuigt Stefan Blommaert.

Jan Balliauw en Marijn Trio zijn samen op reportage geweest naar Kamtsjatka, in het oosten van Rusland. Daar hadden ze de ene toestemming na de andere nodig van de Russische veiligheidsdiensten. “Als je er met alles in orde bent, laten ze je wel gerust. Je moet gewoon zorgen dat je je accreditatie en paspoort bij hebt, want anders geef je de autoriteiten een aanleiding om je ergens op te pakken”, vertelt Trio. “Ik ben zelf nog nooit in Tsjetsjenië geweest, maar ik vermoed dat het er veel moeilijker is om een kritisch verhaal te vertellen. Maar in de grote steden heb ik daar nog nooit problemen mee gehad.”

Correspondent Geert Groot Koerkamp vertelt over een reportage-uitstapje naar de Kaukasus. Hij had een accreditatie als Nederlandse journalist, maar ging er een reportage draaien voor de VRT. “Ik zei dat ik iets maakte voor de Belgische televisie. De lokale politie greep toen in omdat ze het erg vreemd vonden dat een Nederlandse journalist iets maakte voor de Belgische televisie. We hebben geen reportage gemaakt en zijn toen maar vertrokken om problemen te vermijden. In Moskou gebeurt zoiets niet.”

Ook Floris Akkerman had een gelijkaardig incident voor in de Kaukasus. Volgens hem is de aanpak tussen die streek en de steden niet te vergelijken. “In Moskou kan je anoniem in de massa een verhaal maken. In de jaren 2009 – 2010 was het in de Kaukasus een heel andere wereld voor een journalist. Er was toen ook veel te doen rond de aanslagen in Rusland. Ik dacht wel drie keer na vooraleer ik naar het Zuiden trok om een verhaal te maken.”

5.6 Toekomstvisie

Begin maart 2020 werd er in Rusland een grondwetswijziging doorgevoerd waardoor Poetin mogelijks tot 2036 president kan blijven. De geïnterviewde correspondenten durven geen sterke uitspraken doen over hoe de toekomst er zal uitzien. Wel zijn ze er allemaal van overtuigd dat hij de macht niet zomaar uit handen zal geven. Ofwel blijft hij zelf nog een lange tijd aan als president, ofwel geeft hij de macht door, maar houdt hij die achter de schermen zelf stevig in handen. Vier van de negen correspondenten denken dat hij – nu het kan – zelf zal aanblijven, de anderen hebben twijfels. Wat dat voor de persvrijheid en informatietoegang in Rusland kan betekenen, is volgens hen nog iets anders.

Johan Depoortere denkt dat Poetin zijn macht vooral op belangengroepen steunt. “Als dat zou wegvallen, zou het snel kunnen veranderen. Dat is met elke dictatuur zo, die steunt op groepen die er belang bij hebben. Het zou brozer kunnen zijn dan het lijkt, maar dat zeg ik wel met veel voorbehoud.”

Jan Balliauw twijfelt of Poetin zelf langer zal aanblijven, maar hij heeft er in ieder geval de deuren voor geopend. Volgens hem wil de president vermijden dat er zich nieuwe kandidaten voorstellen ter opvolging in 2024. “Poetin is zo’n tactische speler, hij wil graag alle opties openhouden”, klinkt het. Het gevaar op vlak van informatietoegang is volgens Balliauw dat de druk op het Kremlin zou verhogen en dat ze de buitenlandse verslaggeving aan banden willen leggen. Anderzijds benadrukt hij dat Rusland de wereld ook nodig heeft als afzetmarkt, waardoor ze voortdurend een evenwicht moeten zoeken wat controle betreft. “Een zorg die bij mij de afgelopen jaren toegenomen is, is dat de Russen sterk onder de radar werken. Het moment dat we daar aan het werk zijn waarop we iets voorgeschoteld krijgen dat niet meer aan de realiteit beantwoordt, verontrust me wat. Dat moet je als buitenlandse journalist altijd goed in het achterhoofd houden.”

Carolien Van Nunen, Stefan Blommaert, Floris Akkerman en Marijn Trio hebben eerder de neiging om te zeggen dat hij de presidentsstoel wel nog even zal bewaken. “Via verkiezingen denk ik niet dat er snel politieke verandering zal komen in Rusland. Als Poetin zelf niet doorgaat, dan zal hij een kandidaat naar voren schuiven. Ofwel moet er bijna een revolutie losbarsten om het systeem aan te vallen, maar dat zie ik ook niet meteen gebeuren. Nu lijkt het dus echt wel de richting uit te gaan dat hij wil aanblijven”, zegt Marijn Trio.

Pieter Stockmans haalt de media-aandacht bij de presidentsverkiezingen aan: “Het zou toch straf zijn als Poetin nog tot dan aanblijft. Maar anderzijds, in hoeverre is iemand als Aleksej Navalny (*oppositiekandidaat*) ook écht een kanshebber? Hij kan niet deelnemen aan eerlijke verkiezingen en dat begint bij de manipulatie in de media. Zo’n oppositiekandidaat krijgt bijna geen schermtijd, dus hij kan zich ook niet bekend maken bij de Russische bevolking. Ze kunnen zich niet zichtbaar maken. Poetin is overal.” Ook Gert-Jan Dennekamp springt op die media. Volgens hem tonen de ontwikkelingen in de media in Rusland aan dat er in de nabije toekomst niet veel zal veranderen, integendeel, volgens Dennekamp is er meer kans dat het steeds repressiever wordt. “Er is in ieder geval geen controleerbaar mechanisme voor zijn opvolging. Het lijkt alsof de toekomst van Rusland afhankelijk is van die van Poetin.”

Huidig correspondent Geert Groot Koerkamp durft niets te voorspellen. Hij benadrukt de komst van een nieuwe generatie: “Jongeren zijn steeds assertiever, ze komen op straat en ze laten hun stem horen via internet. Poetin moet dus nog steeds steun krijgen om langer aan te blijven.”

5.7 Besluit onderzoek

Uit het onderzoek kunnen we concluderen dat de buitenlandcorrespondent in Rusland aan het stereotiepe profiel van de buitenlandcorrespondent voldoet. Het gaat om een blanke man van ongeveer veertig jaar die een hogere opleiding genoot en al enkele jaren journalistieke ervaring achter de rug heeft. Van de negen geïnterviewde correspondenten was slechts één correspondent een vrouw. Enkel Geert Groot Koerkamp vertrok onmiddellijk naar Rusland om daar als correspondent aan de slag te gaan. Alle andere geïnterviewde journalisten deden eerst ervaring op in een andere journalistieke functie.

Op Pieter Stockmans na, beheerst elke journalist de Russische taal. Vier correspondenten leerden Russisch tijdens hun opleiding, de overige vier volgden een snelcursus of leerden het *on the job*. De correspondenten maken zelden gebruik van een tolk, maar fixers - of producers/assistenten zoals de journalisten hen noemen - zijn wel heel populair. In de jaren negentig was er een heuse samenwerking tussen de Vlaamse en de Nederlandse correspondenten. Zij hadden toen hun persoonlijke chauffeurs en fixers die fulltime op het gemeenschappelijke kantoor werkten. Een fixer blijft tot op heden een meerwaarde voor buitenlandse journalisten. Ook al beheers je de taal, een local is met zijn netwerk een grote hulp voor de correspondenten.

Op vlak van nieuwsselectie zijn de correspondenten vooral op zichzelf aangewezen. Soms wordt er een voorstel gedaan van op de Vlaamse of Nederlandse redactie, maar meestal werkt het andersom. Zowel de ex- als de huidige correspondenten geven aan dat ze over bijna alles kunnen berichten in Rusland. Er worden zelden thema's gemeden.

De geïnterviewde correspondenten maken geen onderscheid tussen hun bronnen en kanalen. Een bron die opvallend vaak aan bod kwam tijdens de interviews zijn de Russische media en persagentschappen. De correspondenten geven aan de staatsmedia te volgen, maar ze beschouwen die informatie niet als betrouwbaar. Daarom gaan ze vooral op zoek naar onafhankelijke, kritische media. Vooral het televisiekanaal *NTV*, de radiozender *Echo-Moskvy* en kranten zoals *Novaya Gazeta* en *Vedomosti* worden door de journalisten vaak geconsumeerd om informatie te vergaren. De drie belangrijkste persagentschappen waar de correspondenten zich op beroepen zijn *ITAR-TASS*, *Ria Novosti* en *Interfax*. Slechts uitzonderlijk komen buitenlandse kranten en persagentschappen zoals *AFP* eens aan bod.

Op vlak van informatietoegang is er veel veranderd met de komst van internet en sociale media. De jongere buitenlandjournalisten vermelden de nieuwssite *Meduza* als belangrijke informatiebron. Volgens de correspondenten is ook de kracht van sociale media niet te onderschatten. Vooral Facebook, Twitter en YouTube zijn ontzettend populair in Rusland. YouTube blijkt een interessant medium om informatie te vinden. Vooral het jongere Russische publiek komt op die manier aan zijn nieuws. Via Facebook en Twitter krijgen de burgers een stem, dus die media zijn volgens de correspondenten belangrijk om in de gaten te houden.

Wat factchecking betreft, is er volgens de buitenlandcorrespondenten in Rusland nooit een probleem geweest. Je kon zowel vroeger als nu je journalistieke plicht vervullen. De komst van internet en sociale media heeft dat nog vergemakkelijkt. Iedere correspondent heeft het ook over de meerwaarde van persoonlijk contact met burgers. De Russen praten vlot voor een micro of camera en zijn niet schuw om hun (kritische) mening te uiten. Vele correspondenten verkiezen dat persoonlijk contact om de echte waarheid aan het licht te brengen.

Er is een duidelijke evolutie te zien in de persvrijheid en informatietoegang voor buitenlandcorrespondenten in Rusland. De jaren negentig herinneren ze zich als een chaotische periode met veel amateurisme en onzekerheden waarin alles kon. Er was sprake van absolute persvrijheid en er was een open houding naar het Westen. Sinds Poetins aantreden in 2000 is de persvrijheid sterk teruggeschoefd. Enkele correspondenten stellen dat de Eerste Tsjetsjeense Oorlog [1994-1996] een belangrijke rol heeft gespeeld in die evolutie op vlak van persvrijheid. Tijdens de eerste oorlog brachten de media in beeld hoe vuil het eraan toeging. Bij de tweede oorlog [1999-2009] wou Poetin geen pottenkijkers meer, dus stampte hij de kritische media in eigen land helemaal plat.

De buitenlandjournalisten zijn het er allemaal over eens dat de situatie voor Russische journalisten veel erger is dan voor Westerse correspondenten. De geringe persvrijheid in Rusland heeft geen grote invloed op hun werk. Wel moeten accreditaties en het vele papierwerk steeds in orde zijn, anders kan je in de problemen komen. De meerderheid van de geïnterviewde correspondenten kwam nog nooit in grote problemen. De keren dat ze wel moeilijkheden ervoeren, was dat niet in de grote steden, maar eerder in de Kaukasus, het Oosten en het Noorden. De correspondenten spreken ook dan nog niet over censuur. Het gaat eerder over belemmeringen van de veiligheidsdiensten (FSB) of lokale politie die de situatie bemoeilijken.

6 Discussie

Uit de literatuurstudie bleek dat de buitenlandcorrespondent aan een bepaald profiel voldoet. Het gaat over een hoger opgeleide, blanke man van circa veertig jaar die al enkele jaren journalistieke ervaring op de teller heeft staan (Brüggeman et al., 2017; Decommer, 2015; Hannerz, 2004; Hess, 1996; Maerivoet, 2010). We kunnen stellen dat de geïnterviewde buitenlandcorrespondenten in dit onderzoek sterk op dat profiel gelijken. Van de negen respondenten was enkel Carolien Van Nunen van het vrouwelijke geslacht. Hess (1996) en Hannerz (2004) benadrukten dat buitenlandcorrespondenten bijna altijd een hogere opleiding volgden en dat ze meestal al enkele jaren journalistieke ervaring achter de rug hebben. Ook dat komt overeen met de correspondenten uit dit onderzoek. Ze beschikken allemaal over minstens één diploma. Vier van de negen correspondenten beschikt zelfs over meer dan één diploma. Bovendien hadden acht van de negen journalisten al een korte journalistieke carrière achter de rug. Sommigen werkten op een nieuwsredactie, terwijl anderen voor een radio- of tv-programma actief waren. Enkel Geert Groot Koerkamp vertrok in 1992 naar Rusland en keerde niet meer terug. Hij ging er - tot op heden - meteen aan de slag als buitenlandcorrespondent.

In de literatuurstudie kwam de typologie van Hamilton en Jenner (2004) aan bod. Ze definieerden acht verschillende types buitenlandcorrespondenten. De correspondenten in dit onderzoek zijn te verdelen in twee klassen: de traditionele buitenlandcorrespondent en de parachutejournalist. Vooral de ex-correspondenten in Rusland waren actief als traditionele buitenlandcorrespondent. Carolien Van Nunen, Marijn Trio, Pieter Stockmans werken als parachutejournalist. Jan Balliauw, Stefan Blommaert, Gert-Jan Dennekamp en Floris Akkerman werkten vroeger als traditionele buitenlandcorrespondent, maar zijn momenteel nog actief als parachutejournalist. Enkel Geert Groot Koerkamp is tot op heden actief als traditionele buitenlandcorrespondent voor Vlaamse en Nederlandse media.

Van Maris (2010) stelde dat buitenlandcorrespondenten in Rusland zich vooral beroepen op bronnen die afkomstig zijn van autoriteiten. Die vaststelling strookt niet met de resultaten uit dit onderzoek. De geïnterviewde Rusland-correspondenten volgen de officiële communicatie van de overheid, maar ze zijn er zich van bewust dat die informatie niet betrouwbaar is. Daarom vinden ze het net heel belangrijk om op zoek te gaan naar onafhankelijke bronnen die weerwoord bieden. Als ze belangrijke officiële communicatie te horen krijgen, dan geven ze duidelijk de oorspronkelijke bron mee en gaan ze nadien context bieden.

In de literatuurstudie kwamen ook Russische media als belangrijke bron aan bod. Van Maris (2010) en Decommer (2015) concludeerden dat veel buitenlandcorrespondenten een beroep doen op die media en persagentschappen. Die conclusie komt wel overeen met de resultaten van dit onderzoek. De geïnterviewde buitenlandcorrespondenten typeren Russische media en persagentschappen als zeer belangrijk inzake informatietoegang. Vooral de onafhankelijke media zoals *NTV*, *Novaya Gazeta* en *Echo-Moskvy* zijn voor bijna alle correspondenten een schat aan informatie. Ze houden ook de persagentschappen *ITAR-TASS*, *Ria Novosti* en *Interfax* goed in de gaten. Iets wat niet strookt met de conclusies van van Maris (2010) en Decommer (2015) is het gebruik van internationale nieuwsmedia en persagentschappen. Bij de geïnterviewde correspondenten komt enkel *AFP* eens aan bod. De

correspondenten uit de jaren negentig stellen zelfs dat het moeilijk was om een internationale krant zoals *The Guardian* in handen te krijgen.

Zoals Decommer (2015) reeds stelde, heeft de komst van internet en sociale media de informatietoegang veel gemakkelijker gemaakt. De correspondenten houden online nieuwssites zoals *Meduza* goed in het oog. Met de komst van de sociale media is er een schat aan informatie bijgekomen. De correspondenten stellen dat het internet in Rusland vrij is, waardoor er online veel kritische stemmen te vinden zijn. Vooral Twitter en Facebook fungeren als uitlaatklep voor de Russische burgers. De correspondenten vinden het belangrijk om die kanalen goed te volgen, zodat ze voelen wat er echt leeft in de Russische maatschappij. Opvallend is dat YouTube een zeer populair kanaal is in Rusland, vooral bij de jongere generatie. Marijn Trio en Geert Groot Koerkamp benadrukken het belang daarvan.

Het blijkt geen probleem om info te checken in Rusland. Met de komst van internet en sociale media is dat nog gemakkelijker geworden, zeggen de correspondenten. Een opvallende vaststelling is dat de buitenlandcorrespondenten in Rusland vooral graag met de Russische burgers praten. Ze geven de voorkeur aan persoonlijke contacten om de waarheid aan het licht te brengen. De Rus is in het algemeen heel open en breedvoerig. De correspondenten verduidelijken dat ze geen schrik hebben om hun (kritische) mening uit te spreken voor een micro of camera. Carolien Van Nunen gaf zelfs aan dat je perfect een Poetin-kritisch iemand kan interviewen voor het Kremlin.

Acht van de negen geïnterviewde buitenlandcorrespondenten begrijpen en spreken Russisch. Ze maken dus zelden gebruik van een tolk. De fixers zijn daarentegen wel populair bij buitenlandcorrespondenten. Zoals Palmer (2019) al stelde, gebruiken buitenlandcorrespondenten vaak een fixer omdat dat de toegang vergemakkelijkt. Zowel huidige als ex-correspondenten maken/maakten gebruik van fixers. Ze staan vaak in voor administratief werk - daar hecht men veel belang aan in Rusland! - maar ook hun breed netwerk komt van pas. Sommige correspondenten werken ook inhoudelijk samen met hun correspondent. Dan doet de journalist een voorstel en geeft de fixer aan in hoeverre dat mogelijk is. In de jaren negentig beschikten de correspondenten ook vaak over een eigen chauffeur.

Uit de literatuurstudie blijkt dat de eerste stap richting persvrijheid eind de jaren tachtig, begin de jaren negentig werd gezet. Dit onderzoek geeft de evolutie in de persvrijheid in Rusland ook duidelijk weer. De correspondenten stellen dat de persvrijheid zijn absolute top bereikte in de jaren negentig, onder Jeltsin. Ze omschrijven die periode als zeer chaotisch en amateuristisch. Met de val van de Sovjet-Unie werden journalisten niet langer onderdrukt. De censuur verdween en journalisten waren vrij om te publiceren wat ze wilden. Correspondenten spreken over een explosie van vrijheid. Stefan Blommaert vertelt expliciet hoe die chaotische periode veel mogelijkheden en interessante onderwerpen opleverde. Buitenlandse journalisten konden vrij werken en werden geen stokken in de wielen gestoken.

Er was ook voor het eerst sprake van onafhankelijke media (Malfliet, 2004), al moet dat met een korreltje zout genomen worden want die media werden beheerd door de met Jeltsin bevriende oligarchen. Toen Poetin in 2000 aan de macht kwam, werden de kritische media monddood gemaakt. De correspondenten vertellen hoe de tweede oorlog in Tsjetsjenië bijgedragen heeft aan de beknotting van de Russische persvrijheid. De vuile manier van oorlog voeren tijdens de eerste oorlog werd uitvoerig in

beeld gebracht door de media. Poetin trok daar zijn lessen uit en maakte onafhankelijke media morsdood. Momenteel zijn er verscheidene onafhankelijke media in Rusland, maar de journalisten doen er aan zelfcensuur omdat ze weten dat ze anders in de problemen kunnen komen. De buitenlandcorrespondenten uit dit onderzoek bevestigen dat de situatie voor Russische journalisten schrijnend is. Poetin heeft er controle over de media, zonder dat het manifeste censuur is.

De negen buitenlandcorrespondenten die deelnamen aan dit onderzoek vinden dat de geringe persvrijheid in Rusland weinig invloed heeft op hun werkwijze. Ze leggen vooral de nadruk op de accreditaties en visums. Zolang het papierwerk in orde is, ondervinden de buitenlandcorrespondenten niet veel hinder. Er is wel een groot verschil tussen de bekende, grote steden zoals Moskou en Sint-Petersburg en de verdere regio's. In Tsjetsjenië, Kamtsjatka en Siberië is het bijvoorbeeld minder aangenaam werken. In die regio's is vooral de lokale politie argwanend ten opzichte van buitenlandse journalisten.

De correspondenten ervaren geen censuurmaatregelen. De meerderheid van de correspondenten ervoer geen grote problemen. De keren dat ze wel in moeilijkheden kwamen, was dat omwille van de Russische veiligheidsdiensten (FSB) of problemen met lokale politie in de meer afgelegen streken. Jan Balliauw vertelt dat zijn fixer zich eens moest verantwoorden en daar is een proces van gekomen omdat hij geen accreditatie had. Floris Akkerman heeft zijn interview in de Kaukasus moeten onderbreken omdat er aanwijzingen waren dat de veiligheidsdiensten een oogje in het zeil hielden. Ook correspondent Groot Koerkamp kwam in lichte problemen tijdens een reportage in de Kaukasus.

In het algemeen kunnen de correspondenten relatief vrij werken in Rusland en hebben ze voldoende toegang tot informatie. De geringe persvrijheid heeft vooral negatieve gevolgen voor de Russische journalisten. Een zorg die wel speelt, is dat de Russen informatie zouden voorschotelen die niet meer aan de realiteit beantwoordt. Correspondenten benadrukken dat het belangrijk is om dat in het achterhoofd te houden. Huidig correspondent Geert Groot Koerkamp ziet de toekomst positiever in. De jongere generatie is assertief en gebruikt internet en sociale media gretig om hun mening te verspreiden. Als buitenlandcorrespondent is het nog best aangenaam werken in Rusland.

7 Conclusie

Het opzet van dit onderzoek was nagaan hoe het proces van informatieverzameling bij Vlaamse en Nederlandse buitenlandcorrespondenten in Rusland van 1990 tot nu eruitziet. Daarbij lag de focus op de informatietoegang met betrekking tot de geringe persvrijheid in Rusland. Er werden verschillende deelvragen geformuleerd over het gebruik van bronnen en kanalen, fixers of andere hulpmiddelen, persvrijheid en mogelijke problemen waarmee de buitenlandcorrespondenten reeds in aanraking kwamen.

Deze kwalitatieve studie kwam enerzijds tot stand door een uitgebreide literatuurstudie over de geschiedenis en persvrijheid in Rusland, buitenlandcorrespondenten en bronnengebruik. Anderzijds werd er een eigen onderzoek gevoerd. Dat bestond uit negen diepte-interviews met huidige en ex-buitenlandcorrespondenten/verslaggevers in Rusland. De respondenten waren Johan Depoortere, Jan Balliauw, Stefan Blommaert, Carolien Van Nunen, Marijn Trio, Pieter Stockmans, Geert Groot Koerkamp, Gert-Jan Dennekamp en Floris Akkerman. Aan de hand van diepte-interviews konden de correspondenten hun meningen en ervaringen delen.

Een eerste belangrijke bevinding gaat over het brongebruik. Uit dit onderzoek blijkt dat Russische media en persagentschappen een hele grote bron aan informatie zijn voor buitenlandcorrespondenten. Ze volgen ook de staatsmedia, maar omschrijven die als niet betrouwbaar. Daarom gaan ze vooral op zoek naar onafhankelijke radiostations, tv-kanalen en kranten. Met de komst van internet en sociale media is de informatietoegang vergemakkelijkt. Via Facebook, Twitter en YouTube vinden de correspondenten verschillende meningen en is factchecking mogelijk. Tot slot maken de buitenlandse journalisten graag gebruik van persoonlijke communicatie met Russen. De gemiddelde Rus geeft gemakkelijk zijn mening aan een buitenlandse journalist. Door met hen te spreken, kom je volgens de correspondenten het dichtst bij de waarheid.

Acht van de negen buitenlandcorrespondenten beheerst Russisch, maar bijna allemaal maken/maakten ze gebruik van fixers. In Rusland is veel mogelijk als je in orde bent met je administratie. Fixers werden vaak ingeschakeld om dat papierwerk (accreditaties, visums) in orde te brengen. Een lokale fixer is in Rusland ook handig omwille van hun breed netwerk.

Wat persvrijheid betreft, blijkt de werksituatie voor buitenlandcorrespondenten gemakkelijker dan voor Russische journalisten. De correspondenten hebben toegang tot informatie en komen zelden in de problemen. Ze hoeven niet aan zelfcensuur te doen uit schrik voor de gevolgen, iets wat Russische journalisten wel moeten doen. De geïnterviewde correspondenten zijn het er wel allemaal over eens dat de jaren negentig onder Jeltsin de jaren van absolute persvrijheid waren. In die chaotische periode was er nog veel meer mogelijk. Poetin heeft in 2000 de persvrije kraan dichtgedraaid en sindsdien worden kritische stemmen niet zelden geweerd.

De correspondenten spreken niet van censuur. De meesten onder hen kwamen nog niet in de problemen. Enkele correspondenten vertellen wel hoe ze al eens ondervraagd werden door lokale politie. Ook de Russische veiligheidsdiensten (FSB) houden een oogje in het zeil. Vaak worden de

buitenlandcorrespondenten niet zelf op de rooster gelegd, maar moet hun Russische fixer zich wel gaan verantwoorden.

Beperkingen van dit onderzoek

De respondenten van dit onderzoek waren zowel traditionele buitenlandcorrespondenten als parachutejournalisten. De twee verschillende soorten verslaggevers werden – op enkele aanduidingen na – als een homogene groep besproken. Het is weliswaar wel belangrijk dat de lezer in het achterhoofd houdt dat een traditionele buitenlandcorrespondent een langere periode (meestal enkele jaren) in het buitenland verblijft, terwijl een buitenlandverslaggever op en af reist om reportages te maken. Het is een beperking van dit onderzoek omdat een vaste correspondent de tijd en ruimte heeft om een netwerk uit te bouwen dat hem/haar kan helpen bij het proces van informatieverzameling. De buitenlandverslaggever moet daarentegen vaak in een kortere tijd een reportage of artikel afleveren.

Er werkten in totaal negen journalisten mee aan deze studie. Dat is een mooi aantal respondenten, maar oorspronkelijk werden er zeventien journalisten gecontacteerd. Hoe meer respondenten er deelnemen, hoe representatiever de resultaten zullen zijn. De bevindingen van dit onderzoek zouden dus nog beter gestaafd kunnen worden indien er nog meer journalisten deelnamen zoals Olaf Koens, David Jan Godfroid en Bart Rijs.

Een laatste mogelijke beperking van dit onderzoek is de aanwezigheid van vrouwelijke respondenten. Slechts één van de negen correspondenten was van het vrouwelijke geslacht. Er zijn nog enkele andere vrouwelijke journalisten zoals Corry Hancké en Kysia Hekster die eveneens tot de steekproef van dit onderzoek behoren. Zij werden ook gecontacteerd, maar namen niet deel aan dit onderzoek. Niettegenstaande is de aanwezigheid van de enige vrouwelijke correspondentente in dit onderzoek wel representatief voor de hele steekproef, want over het algemeen waren er veel minder vrouwelijke dan mannelijke Rusland-correspondenten actief tijdens de onderzoeksperiode.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Alle geïnterviewde buitenlandcorrespondenten maakten de vergelijking met de Russische journalisten. Ze benadrukten dat de werkomstandigheden voor hen aanzienlijk moeilijker zijn. Zij komen wél vaak in de problemen en doen aan zelfcensuur om die consequenties zoveel mogelijk te vermijden. In een vervolgonderzoek zou het interessant zijn om de werkwijze van buitenlandse en binnenlandse journalisten in Rusland te vergelijken. Daarbij kunnen onderzoekers nagaan op welke manier de informatietoegang voor Russische journalisten zich verhoudt ten opzichte van de informatietoegang voor buitenlandcorrespondenten in Rusland.

Tot slot kan er in een vervolgonderzoek ook een vergelijking gemaakt worden tussen buitenlandcorrespondenten in Rusland en in een ander land. Vooral niet-vrije landen zoals Turkije of China zijn een interessante vervolgpiste. Turkije en China zijn vergelijkbaar en scoren bovendien nog slechter op vlak van persvrijheid dan Rusland (World Press Freedom Index, 2020).

Bijlagen

I. BIJLAGE 1: Topiclijst interviews

Demografische gegevens

- Naam en voornaam
- Geboortjaar
- Geslacht
- Nationaliteit
- Gevolgde opleiding

Achtergrondinformatie

- Wanneer begonnen als journalist?
 - o Voor welk medium/media?
- Wanneer begonnen als buitenlandcorrespondent (-verslaggever)?
 - o Voor welk medium/media?
 - o Freelance/loondienst?
- Nog steeds werkzaam als buitenlandcorrespondent (-verslaggever)?
 - o Ja
 - o Nee, tot:
- Hoe lang werkzaam als buitenlandcorrespondent (-verslaggever) *in Rusland*?
- Ook werkzaam geweest als buitenlandcorrespondent (-verslaggever) *in andere landen*?
 - o Ja, waar:
- Verblijft/verbleef u in Rusland? Of op en af?
- Werkt/werkte u als correspondent (verslaggever) alleen of in team (cameraploeg, geluidsman, ...)
 - o Werkt u eventueel samen met Nederlandse, Franse of Engels collega's (internationaal)?

Inhoudelijk

- Beheerst u de Russische taal?
- Volgde u een opleiding voor uw vertrek?
 - o Ja: werd die georganiseerd door uw werkgever?
- Bericht u over alle thema's (maatschappij, politiek, economie, gerecht, ...)?
- Hoe verloopt de selectie van thema's waarover u bericht?
 - o Wordt u aangestuurd door de redactie uit België/Nederland? Of kiest u vooral zelf?
- Kunt u eens normale werkdag beschrijven?

Informatietoegang

> Bronnen

- Welke bronnen gebruikt u het vaakst?
 - o Eigen research
 - o Officiële bronnen (persconferenties, persberichten, bestuursdocumenten)
 - o Overheid/regering/politici
 - o Privéspelers
 - o Persagentschappen (lokaal of internationaal)
 - o Russische media
 - o Russische burgers, locals
 - o Informanten
 - o Experten
 - o Andere

- Waarom kiest u voor die bronnen? Zijn die het meest toegankelijk?

- Merkt u een verschil op vlak van bronnengebruik met verslaggeving uit andere landen?

- Onderscheid: via welke bronnen vindt u het nieuws & via welke bronnen zoekt u verder?

- Hoe gaat/ging u te werk met info van overheidsbronnen?

- Kunt u info in Rusland gemakkelijk checken? Heeft u toegang tot bronnen om info na te gaan?
 - o Op welke manier doet u dat?

> Kanalen

- Welke kanalen gebruikt u het vaakst?
 - o Telefoon
 - o Elektronische archieven en databestanden
 - o Persoonlijk contact
 - o Social media (en welke?)
 - o Persconferenties
 - o Andere media
 - o Andere

- Zijn er kanalen waarvan u geen gebruik kon/kan maken?

> Hulpmiddelen

- Gebruikt u een (vaste) fixer?
- Gebruikt u een tolk?
- Gebruikt u nog andere hulpmiddelen (zoals vertalingsoftware?)

> Toegang en persvrijheid

- Kan u in Rusland gemakkelijk aan informatie komen zoals cijfermateriaal, officiële bestuursdocumenten etc.? (*Nuance in vraagstelling*)

- Heeft u het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?
 - o Vb. Heeft/had u als buitenlandjournalist ook toegang tot belangrijke persconferenties?

- Maakt(e) u zichzelf altijd kenbaar als buitenlandcorrespondent/-verslaggever?
- Kan/kon u over elk thema even vrij berichten? Voorbeelden: Tsjetsjenië, Oekraïne, MH17, ...
- Kwam u ooit zelf al in de problemen omdat u gevoelige informatie in handen had/verspreidde?
- Kwam u ooit zelf in aanraking met een van onderstaande maatregelen?
 - o Telefoongesprekken die afgeluisterd werden
 - o Achtervolgingen van journalisten
 - o Op de zwarte perslijst
 - o Verhinderd door de Russische Geheime Dienst
- Hoe staat u t.o.v. de persvrijheid in Rusland? Uit onderzoek blijkt dat de media tijdens het Jeltsin-tijdperk de meeste vrijheid kenden. Is de situatie voor journalisten zo sterk verslechterd?
- Uit voorgaand onderzoek blijkt dat veel journalisten aan zelfcensuur doen om problemen te voorkomen. Heeft u dat ooit moeten doen?
- Zijn er nog andere manieren waarop de geringe persvrijheid in Rusland uw werk beïnvloedt/beïnvloedde?
- Indien ook in ander land correspondent (verslaggever) geweest: is er een groot verschil op vlak van informatietoegang tussen Rusland en X (land)?
- Wil u nog iets toevoegen?
- Hoe ziet de toekomst er volgens u uit? Evolueert persvrijheid in Rusland in de positieve of negatieve zin volgens u?

II. BIJLAGE 2: Codeboom

Demografische gegevens

- *Profiel*

Achtergrond

- *Carrière*
- *Geografie*
- *Werkwijze*
- *Taal*

Berichtgeving

- *Thema's*
- *Nieuwsselectie*

Informatieverzameling

- *Bronnen*
- *Kanalen*
- *Hulpmiddelen*

Informatietoegang

- *Vergelijking Russische journalisten*
- *Problemen*
- *Persvrijheid*

Toekomstperspectief

III. BIJLAGE 3: Uitgeschreven interviews

Interview Johan Depoortere (11/03/2020)

- Naam en voornaam: Depoortere Johan
- Geboortjaar: 1944
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Belg
- Gevolgde opleiding: Germaanse filologie aan de KU Leuven

Wanneer bent u begonnen als journalist?

In 1971. Ik heb altijd voor de VRT (toen nog BRT) gewerkt. Nooit voor een ander medium.

En als buitenlandcorrespondent?

Een heel eind in 1994, 1995 praktisch. Het was ongeveer december 1994. Tot 2000 in Rusland. Daarna ben ik vier jaar hier gebleven (voor Terzake en het Journaal). En dan in 2004 Washington tot mijn pensioen in 2009. Ik heb nooit gefreelancet, dus voor de VRT werkte ik steeds in loondienst. Ik heb tussendoor wel een beetje voor De Standaard en Knack geschreven af en toe, maar dat was meer occasioneel. In Moskou heb ik nog een tijdje een bijdrage aan de Standaard geleverd (tot het einde).

Verbleef u permanent in Rusland?

Ja, ik had een appartement in Moskou.

Werkte u daar alleen of in ploeg?

Nee, dat was een samenwerking met NOS. NOS had al heel lang een bureau in Moskou met Peter d'Hamecourt. Ik denk dat Peter Verlinden op dat moment chef buitenland was en Kris Borms was hoofdredacteur. Er was afgesproken dat wij daar zouden gaan samenwerken, een bureau zouden krijgen en de kosten delen enzovoort. Dat ging redelijk goed, met de nodige spanningen af en toe. Ik stond er niet alleen voor. Dat bureau gaf wel ondersteuning natuurlijk. Er waren twee chauffeurs. Ik had zelf mijn eigen chauffeur/klusjesman/manusje-van-alles, wat in Rusland wel nodig was, zeker in die tijd. Omdat je heel veel dingen in Rusland kon bereiken met een Rus. Die heeft toch altijd gemakkelijker toegang tot een aantal dingen. En vooral ook; er was dan één producer voor NOS die ook voor ons werkte, en we maakten heel veel onderwerpen samen. Dus er was een vorm van ondersteuning die je niet hebt als je helemaal alleen werkt.

Spreekt u zelf Russisch?

Ik heb toen Russisch geleerd. Ik heb een jaar lang praktisch niets anders gedaan dan les volgen en heel intensief te studeren. Na vier jaar sprak ik behoorlijk Russisch.

Werd dat (de opleiding) georganiseerd door VRT?

Ja, dat was niet echt een gestructureerde opleiding. Ik kreeg faciliteiten, ik krijg tijd om Russisch te studeren en ik had een privéleraar in Antwerpen die me op korte tijd heel goed geholpen heeft. Maar toen ik daar aankwam, sprak ik nog geen woord. Ik had wel de basis en de grammatica en ik kon wel een tekst lezen enz. Maar spreken was moeilijk. Gelukkig had ik die chauffeur, die was er al, dat vergeet ik! Want eigenlijk ben ik daar ingestapt in een structuur die al bestond. Het is zo gegaan; Jan Balliau, die als student al veel belangstelling had voor Rusland en die voor Radio Centraal ging werken in Antwerpen. Ik geloof dat hij in Sint-Petersburg studeerde een paar jaar en in die periode (1992-1993) werkte Jan al occasioneel voor plaatselijke radio vanuit Rusland. En dan is hij zelf bij de VRT begonnen en heeft hij dat nog een tijdje voortgedaan. In ieder geval, Jan is opgevolgd door Stefan Blommaert. Stefan was de eerste die echt als officiële correspondent werd aangesteld. Hij huurde dat appartement in Moskou en werkte al samen met de Nederlanders, dus dat was al allemaal bezig toen ik daar aankwam. En Stefan wou dat maar 1 jaar doen. En dus ben ik dan heel toevallig (ik had vroeger nooit iets met Rusland te maken gehad, ik was met Zuid-Amerika en Spanje bezig) begonnen. Mijn baas van toen vond dat dat correspondentschap moest doorgaan en die vroeg me of ik daar geen belangstelling

voor had. En zo is dat gekomen. Dan heb ik een jaar lang (terwijl Stefan daar was) Russisch geleerd en me op Rusland voorbereid. En dan heeft Stefan me ook nog een week of twee ter plekke geïntroduceerd bij mensen en mij mee in de startblokken gezet.

Bericht u over alle thema's (maatschappij, politiek, economie, gerecht, ...)? Hoe verloopt de selectie van thema's waarover u bericht? Werd u aangestuurd door de redactie uit België/Nederland?

Ja... En nee, er werd heel weinig aangestuurd. Ik werd heel erg geholpen door die Nederlandse infrastructuur. Anderzijds was ik daar ook afhankelijk van, je zit daar in een team en het gebeurde wel dat ik half scheef bekeken werd als ik mijn eigen weg ging. Het was een gemeenschappelijk project en de onderwerpen kwamen wel uit die groep. Als er eens een Belgische invalshoek was, werd er eens uit België een suggestie gedaan.

Kunt u eens normale werkdag beschrijven?

Eigenlijk was dat een werkdag zoals hier, er is niet zo veel verschil eigenlijk. Ik woonde in het gebouw, het bureau was gewoon twee verdiepingen hoger dan mijn appartement. Dat maakte dat er bijna geen verschil was tussen werken en niet-werken. Als je niet in het bureau bent, lees je ook kranten enz. We spraken 's morgens wel af om een soort kleine redactievergadering te houden. Voor de rest verschilde dat van dag tot dag. We gingen heel veel op stap. Ik ben daar aangekomen toen de eerste oorlog in Tsjetsjenië volop bezig was. Dus ik ben daar bijna van de ene dag op de andere naar Tsjetsjenië vertrokken. De oorlog was in december begonnen en nog volop bezig toen ik aankwam. Onmiddellijk kennis gemaakt met de Russische toestanden: veel improviseren, veel wachten, met een vliegtuig dat ergens landt waar je niet weet waar je terechtkomt, ... Dat gebeurde allemaal. Ik had toen al wel wat oorlogservaring (burgeroorlogen enz.) dus dat was niet echt heel nieuw. Ik werd er meteen ingegooid. Daarna zijn we verschillende keren teruggegaan naar Tsjetsjenië. En ook een heleboel andere onderwerpen. Ik herinner me 1 keer: dat waren lokale krijgsheren die min of meer in een eenheidsverband met het Tsjetsjeense verzet zaten en die waren heel autonoom. Op een bepaald moment kwamen we bij zo'n krijgshere terecht, dat zijn feodale toestanden. Daar zitten familie, kennissen en vrienden rond. En er was bij die krijgshere een jonge gast, een Russische krijgsgevangene. En die was daar al enkele weken met de uitgebreide familie en hij vertelde dat hij al 8 kg bijgekomen was (lacht). Om maar te zeggen dat de sfeer helemaal anders was dan op het einde van mijn correspondentenschap. De tweede Tsjetsjeense oorlog was veel moeilijker. De eerste keer was er in Rusland veel chaos en vrijheid, er was veel mogelijk. Je kon nog een kazerne binnenstappen en met de commandant spreken enz. Later werd de pers heel duidelijk op afstand gehouden, ze hadden hun lesje geleerd. In de eerste oorlog (die heel slecht is afgelopen voor de Russen), toen zag je op de Russische tv hoe het Russische leger daar met kapotte vrachtwagens en tanks voortsleept, ... Dat heeft Poetin heel goed begrepen dat hij dat moest vermijden. Dat was dan in de tweede oorlog veel moeilijker. We zijn nog een paar keer geweest. Bij de eerste oorlog gingen we ernaar toe en regelden we alles zelf, je kon vrij gemakkelijk reizen. Bij de tweede oorlog was dat onmogelijk. Dan kon je enkel onder geleid bezoek met een busje met een woordvoerder van het Kremlin die ervoor zorgde dat je met niet veel mensen kon praten. Na veel aandringen vroegen we om met de mensen te praten, maar na tien minuten moesten we meteen terug weg.

Welke bronnen gebruikt u het vaakst? Welke waren het meest toegankelijk?

Er was heel weinig georganiseerd, er was veel chaos, er was weinig professioneel ook van de Russische overheid uit. Daar hebben ze hun les uit getrokken. Maar je kon nog vrij gemakkelijk bij een minister binnenlopen enzovoort. We moeten ook niet overdrijven, alle overheden proberen af te schermen, maar er was veel meer mogelijk dan later. De pers was heel vrij. Je had een bekend en beroemd tv-personage Yevgeny Kiselyov, hij was de ankerman van praatprogramma's waar ministers op de rooster werden gelegd enzovoort. Dat was een commercieel station, NTV, van een van de oligarchen. Je had Berezovski, die hadden allemaal Jeltsin gesteund. Zij zijn in botsing gekomen met Poetin. Berezovski is dan verbannen. Goesinski was de baas van het televisiestation dat heel kritisch was voor het Kremlin. Hij is dan ook verbannen. Een van de eerste dingen die Poetin deed, was binnenvallen bij NTV (met

gewapende mannen) ze kwamen hen eigenlijk confisqueren. Geert Mak heeft ooit een reeks gemaakt *In Europa*, waarin ze spotten met Poetin (naam: Kugli = 'poppen'), een versie van een berucht programma op BBC (heette 'spitting image'). Een van de grote mikpunten was Poetin, die werd in het vizier genomen. Een van de eerste dingen die Poetin deed was *NTV* kortwieken en de makers van het programma vervolgen. Geert Mak gaat op zoek naar de makers, die nu in Rusland min of meer ondergedoken zijn. Hij vindt de maker van Kugli en de pop die gebruikt werd voor Poetin, die heeft alle poppen bij hem thuis. De vraag was dan: zou je met de vroegere makers een episode kunnen maken over Poetin nu? Niemand durft nog. Die stunt, ook al was het voor de Hollandse tv, was niet oké. Dat zegt ook veel over die vrijheid.

Ik was een van de velen die zich compleet vergist heeft in Poetin. In 2000, toen Poetin geheel onverwacht naar voren geschoven werd door Jeltsin, hij was – geloof ik – de 6de premier in anderhalf jaar. Niemand nam het echt au sérieux. Iedereen dacht 'dit is een grijze kantoormuis, een ex-KGB-agent, het zal de zoveelste in de rij zijn. Maar bon, dat is helemaal anders uitgedraaid.

En Russische media en persagentschappen? Waren die toegankelijk?

Ja, je had *ITAR-TASS*, vroeger van de Sovjet-Unie. Er was ook vooral *Interfax*, dat was nog voor de val van de SU begonnen als een alternatief persagentschap dat per fax stuurde. Dat was een serieuze bron van informatie. En dan had je *NTV*, radio *Echo-Moskvy*, ... Dat was toen een stem van de liberale oppositie waar je veel aan had. En dan had je nog een aantal kranten, vb. *Novaya Gazeta* wat nog altijd bestaat, die het zwaar te verduren kreeg (met bv. Anna Politkovskaya), dat was een oppositiekrant. En dan was er nog de krant van de zakenbelangen. Er was heel veel mogelijk.

Kon je de burgers gemakkelijk bereiken?

Ja, dat viel wel mee. Dat was het voordeel van een Russische producer (de vrouw van Peter d'Hamecourt) en ze was heel goed in mensen overtuigen. Er was ook een grote openheid op dat moment.

Was er een onderscheid in het vinden en checken van nieuws?

Ik kan daar moeilijk op antwoorden, ik weet niet goed.. Je probeert te checken door zoveel mogelijk bronnen te raadplegen. De overheid was niet te betrouwen. Dat hing af van je journalistieke instincten.

En qua kanalen? Welke waren de voornaamste?

De persagentschappen, kranten, persoonlijke contacten, ... Er was niets waarvan we afgeschermd werden. Er was nog geen internet ter beschikking.

En u had dus een fixer ter plaatse.

Ja, onze chauffeur/fixer/... Ik had ook nog iemand die zich daar specifiek mee bezighield (telefoonwerk, zorgen dat ik bij bepaalde mensen geraakte). Een Rus als tussenpersoon was altijd wel heel belangrijk. Zelfs als spreek je vrij behoorlijk Russisch, je blijft een buitenlander. Dat zal wel in veel landen zo zijn, maar zeker in Rusland.

Had u het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?

Waarschijnlijk wel, maar je blijft een buitenstaander. Ik kan dat moeilijk vergelijken. Maar belangrijke persconferenties en dergelijke niet, maar informele contacten zullen een streepje voor gehad hebben.

Maakte u zichzelf altijd kenbaar als buitenlandcorrespondent/-verslaggever?

Ja, altijd.

Kon u over elk thema even vrij berichten? Voorbeelden: Tsjetsjenië

In die eerste was vrijwel alles mogelijk. Maar alles is sterk veranderd toen Poetin is weggegaan. Ik ben weggegaan in 2000, dus daar kan ik weinig over zeggen. Maar bon, iedereen weet wat er gebeurd is natuurlijk. Politkovskaya is vermoord, de vroegere vicepremier Boris Nemtsov, ... Hij was een van die

figuren onder Jeltsin waar iedereen veel van verwachtte. Hij was een liberaal en sterk prowesters en samen met Jabloko (liberale partij met Javlinski). Die zijn allemaal vermoord, dat waren de figuren waar veel van verwacht werd. In de verkiezingen hebben zij nooit veel potten gebroken, dat was eerder de Moskouse elite. Dat waren dan mensen die contact zochten met buitenlandse journalisten, die ook goed Engels spraken, die ook ideologisch helemaal aan de Westerse kant stonden. Dat gaf misschien wel een vertekend beeld. Ik heb daar wel nooit echt veel de nadruk gelegd op dat soort partijpolitiek en de stembus. We probeerden toch zoveel mogelijk de gewone Russen, economische thema's etc. aan te kaarten. Buiten Moskou te gaan, ... Moskou was een eiland hé, zogezegd. Moskou verschilde zeer weinig van een andere West-Europese stad. Buiten Moskou kwam je in een andere wereld terecht, zeker in de Jeltsin-periode waarin het economisch heel slecht ging. Je kon dorpen vinden met oudere mensen waar er geen geldeconomie was. Mensen deden aan ruilhandel, legden wintervorraden aan met rode bieten en ze lengden dat op in alcohol en zo verzamelden ze geld om alcohol te kopen. Voor de rest was er praktisch geen geldeconomie, op een afstand van minder dan 100 km van zo'n dure stad als Moskou (heel West-Europees).

Kwam u nooit zelf in de problemen omdat u gevoelige informatie in handen had/verspreidde?

Nee, dat is nooit gebeurd. Nooit problemen mee gehad. Ik moet echt nadenken, er zijn zelfs geen kleine incidenten die ik me herinner. Zelfs in Tsjetsjenië niet, waar je zou kunnen verwachten dat journalisten niet welkom waren. We waren ook niet echt welkom, maar we werden nooit bedreigd.

Hoe staat u t.o.v. de persvrijheid in Rusland?

Het eerste wat Poetin gedaan heeft is de pers aan banden gelegd. En de oligarchen, het land uitgezet of vermoord. Dat is een verschil van dag en nacht. Hoewel *Novaya Gazeta* en dergelijke nog steeds bestaan. Maar goed, het zal voor hen ook al veel moeilijker zijn.

Die journalisten doen ook aan zelfcensuur om problemen te voorkomen.

Ja, inderdaad. In mijn periode was dat absoluut niet zo.

Kunt u een vergelijking maken tussen Zuid-Amerika en Rusland op vlak van informatietoegang?

Dat is moeilijk. Het was in beide gevallen vooral improviseren. In Zuid-Amerika ben ik nooit écht correspondent geweest. Ik heb bijvoorbeeld in Argentinië en Chili wel meer problemen gehad, maar ook in bepaalde periodes natuurlijk. Je kan dat niet echt vergelijken... Maar om te zeggen dat de informatiekanaal op een professionele manier afgeschermd werden, dat kan ik niet zeggen. In Zuid-Amerika waren dat vaak reportages van drie weken. Moeilijk te vergelijken met een correspondentschap.

Ik onthoud vooral dat de pers veel vrijheid had in de Jeltsin-periode.

Ja, het was een heel chaotische periode. Niet dat ze stonden te springen om informatie te geven of journalisten te helpen. Maar je kon heel goed gebruik maken van de chaos, de improvisatie, het amateurisme, ... En ook natuurlijk van de sfeer onder Jeltsin: 'we staan open voor het Westen'. Die openheid was er wel en is pas later helemaal teruggeschroefd.

Hoe ziet de toekomst van Rusland er voor u uit?

Het is moeilijk te zeggen of Poetin inderdaad stevig in het zadel zit. Hij lijkt almachtig, maar ik denk dat dat ook voor een deel – ik durf er geen echte uitspraken over doen – oogverblindend is dan werkelijkheid is. Omdat hij niet echt op een democratische basis macht heeft, maar afhankelijk is van nieuwe oligarchen. Hij steunt zijn macht op groepen die hem de macht gunnen zolang het in hun voordeel is. Poetin zijn macht steunt op die belangengroepen, op het leger, de inlichtingendiensten, ... en hij heeft voortdurend een buitenlandse vijand nodig. Als dat zou wegvallen, zou het snel kunnen veranderen. Dat is met elke dictatuur zo. Die steunt op groepen die er belang bij hebben. Dat zou wel eens brozer kunnen zijn dan het lijkt, maar ik zeg dat wel met veel voorbehoud. Persvrijheid en dictatuur gaan nooit samen hé. Maar het kan nog heel lang duren vooraleer dat verandert.

Interview Jan Balliauw (18/03/2020)

- Naam en voornaam: Balliauw Jan
- Geboortjaar: 1959
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Belg
- Gevolgde opleiding: Rechten (in Antwerpen & Gent) + Leningrad beurs

Wanneer bent u begonnen als journalist?

Eerst was ik samen met Stefan aan het werken voor de lokale radio Radio Centraal, dat was in de jaren 80. Ik werkte ook voor VPRO-radio, freelance, dat was een programma over Oost-Europa en de Sovjet-Unie. Dat was voor mij eigenlijk het begin van alles. Door die aandacht voor Oost-Europa en Sovjet-Unie (nog volop Koude Oorlog) ben ik vaak naar Oost-Europa geweest en dan stel je heel vlug vast dat de Sovjet-Unie daar alles bepaalde. Dan ben ik me daar meer op gaan concentreren. Daarvoor moet je wel echt Russisch kennen, dat was de gemeenschappelijke taal waar je veel mee kon doen in de Sovjet-Unie. Dan ben ik dus ook voor het eerst naar daar gegaan. Dat lag allemaal in het verlengde van het programma van de VPRO-radio. Het programma is gestopt in 1988. Ik ben niet naar de Sovjet-Unie gegaan als correspondent, dat was op eigen initiatief. Ik had een studentenbeurs gekregen, een visum ook (dat was het belangrijkste) en ik wou daar langere tijd zijn om de samenleving van binnenuit mee te maken. Want de Sovjet-Unie toen was toch nog altijd een vrij gesloten samenleving. Als je daar kwam, merkte je dat er van alles gebeurde dan wat de realiteit was. Je voelde dat daar allerlei zaken speelden die wij niet kenden, waar wij geen weet van hadden. Daarom wou ik daar gaan wonen en Russisch leren. Dat was toen net een periode met heel veel ontwikkelingen. Toen is er de vraag gekomen van de BRT om er te beginnen als buitenlandcorrespondent (1990-1993). Dat was de periode van de staatsgreep, dus er gebeurde heel veel. Men vond dat er toen ook info van uit de Sovjet-Unie moest aangeleverd worden en dat heb ik toen dus gedaan.

Werkte u daar alleen of in ploeg?

Ik ben eerst begonnen alleen, al werk je voor tv altijd in team natuurlijk. Maar ik had wel enkele vrienden in Sint-Petersburg waar ik ook een cameraploeg kon vinden etc. Ik heb zo mijn eerste reportages gemaakt, maar ik vond het interessanter om de krachten te bundelen. Natuurlijk ook omdat we weinig middelen hadden en omdat het in de journalistiek altijd beter is om samen te werken. Dan weet je meer en je kan meer doen dan als je alleen bent. Dan heb ik contact gezocht met de NOS-correspondent Peter d'Hamecourt. Hij was ook pas voor de NOS begonnen (en voor Algemeen Dagblad), uit die gesprekken zijn we dan een samenwerking overeengekomen. Ook omdat Peter net van plan was om een nieuw kantoor te openen. Toen ik met hem sprak (tijdens de staatsgreep van 1991) verliep alles bij hem thuis dus dat was niet mogelijk om te doen. Hij was toen aan het kijken om een appartement te huren voor een kantoor. Toen heb ik hem voorgesteld dat de VRT daar een kamer van kon huren. Dan zaten we wel samen in dat kantoor, we spraken allemaal Nederlands, ook om de productie te delen en andere dingen die heel duur waren. Zoals een telefoon om naar het buitenland te bellen, dat was heel duur. Je kan je dat bijna niet voorstellen. Als je die telefoon niet had, was dat dramatisch als correspondent. Maar we hadden zo'n grote bak (mobilofoon) waarmee je kon bellen naar het buitenland, maar dat koste heel veel. In het kantoor kon je dat dan delen. Ook de *ITAR-TASS* en *Reuters*-telexen. Internet bestond niet hé, dus je kon niet zomaar zoeken naar nieuws. Nieuws moest komen van wat je las, wat je hoorde, wat je zag op televisie, wat mensen je vertelden. Maar om je blik te verruimen was je verplicht om die persagentschappen te lezen. Dat was een duur abonnement, maar dat konden we ook delen (*Reuters*, *ITAR-TASS* en *Interfax*), dus dat gaf veel mogelijkheden. En we deelden ook de cameraploeg. We gingen met 2 journalisten en 1 cameraman op pad: daardoor konden we de productiekost ook serieus doen dalen. Dat was natuurlijk niet gemakkelijk om te werken, het vraagt dat je veel compromissen sluit. Een journalist heeft natuurlijk altijd zijn idee, wil zijn eigen reportage maken. Maar we deden de montage wel apart, we maakten niet 1 montage voor beide zenders. Ieder ging aan de slag met het basismateriaal.

(Spreekt u zelf Russisch?)

Ja.)

Had u een Russische fixer?

Ja, iemand vast op het kantoor. Stefan & ik spreken onvoldoende Russisch om mensen te overhalen om interviews te geven etc. In Rusland kan heel veel maar het eerste antwoord is meestal neen. Daarom moet je mensen echt overtuigen om het te doen. En daarvoor moet je alle kunsten van het Russisch kennen. Daarvoor zijn wij niet voldoende Russisch-kundig. Soms kan het ook interessant zijn als buitenlander, dat lukte soms, maar meestal was die producer/fixer nodig om reportages voor te bereiden en contacten te leggen. Terwijl wij vaak ook al op stap waren voor andere reportages. Wij hadden ook een chauffeur. Onze hoofdredacteur, Kris Borms, zei 'jullie krijgen een producer/assistent en een mobiele telefoon, wat toen in België nog ongebruikelijk was, en dan wou ik ook nog een chauffeur'. Precies of ik de eerste minister wou zijn (lacht). Die chauffeur was eigenlijk de fixer. Hij zorgde voor alle tickets, voor een vliegtuig- of treinticket stond je uren in de rij, dat was een enorm gedoe. Voor allerlei papieren moest je bij mensen langsgaan, stempels laten zetten etc. Je kan je niet voorstellen hoeveel tijd en energie daarin kroop. Die man was eigenlijk constant op stap voor ons in de stad om dingen te regelen, praktische dingen: met de auto naar de keuring gaan (soms 2 dagen mee bezig), wij konden ons dat niet permitteren. Dat was vooral iemand die veel rondreed voor ons.

Kunt u eens normale werkdag beschrijven?

Dat was heel verschillend van wat er gebeurde. Ik werkte ook voor radio en tv. Meestal begon dat met het ochtendnieuws (2 uur verschil, 5u in België, 7u in Moskou). Dat gebeurde heel vaak dat als er iets gebeurde dat ze me vroegen om er iets over te maken. Ik had wel geen internet en telexen dus dan moest ik voortgaan op de informatie die zij mij gaven. Die info kon ik moeilijk checken op dat moment. Meestal hadden die verhalen wel een voorgeschiedenis, en die kende ik. Die kon ik dan aan dat *hot news* vasthaken. Dat kon dan meer duiding geven aan wat er was gebeurd, dat lukte meestal wel. Daarmee begon mijn dag. Dan ging ik naar kantoor, ik moest van het zuiden naar het noorden van Moskou, dat was soms heel onvoorspelbaar dus ik was soms 1 à 2 uur onderweg. Ik had dan gelukkig die mobilfoon bij, dus ik kon uit de auto bellen. Meestal was ik dan tussen 10 en 11 op kantoor. Dan begonnen we eerst met een overleg (Peter en ik). We keken dan wat we gingen doen die dag. Is er *hot news*? Of gaan we verder met de voorbereiding van reportages? Dan begonnen we te werken. Dus informatie vergaren, kranten lezen, alles wat er is binnen gekomen tijdens de nacht, ... Ik had een heel primitieve laptop. Ik probeerde dan contacten te leggen en verbinding te maken met het VRT-systeem, daar kroop ook heel veel tijd in. En zo was de dag al snel om.

Kon u over elk thema even vrij berichten? Of moesten jullie bepaalde zaken mijden?

Nee, we zaten daar op het einde van de glasnost. Ook tijdens de Sovjet-Unie was dat heel los. Ik heb zelfs mijn accreditatie gekregen de dag dat de staatsgreep werd gepleegd in Moskou. Ik vroeg toen ook aan de man van het perscentrum van Buitenlandse Zaken of er geen probleem was, maar die zei 'nee'. Er was ook een onderstroom van mensen die ontevreden waren. Er was geen censuur meer. En toen het communisme wegviel, was er helemaal geen probleem meer. We konden eigenlijk over alles berichten. Er waren wel enkele gesloten steden, militair dan. Maar de samenleving bloeide ook open, er waren veel problemen, maar toen de Sovjet-Unie was weggefallen konden alle problemen besproken worden. De maatschappij kantelde ook helemaal en die werd in chaos gestort. Iedereen had meningen en standpunten. Er was een overvloed aan dat soort zaken. Dat werd zeker niet onderdrukt.

Is daar dan verandering in gekomen sinds de Poetin-periode?

Voor mij niet. De laatste tijd word ik wel wat voorzichtiger. Je moet weten, ik ben een buitenlandse correspondent en ik bericht voor de Belgen, de Vlamingen eigenlijk. Mijn berichten worden door de Russen niet gezien of gelezen. Ik ben relatief ongevaarlijk, dus ik kan eigenlijk doen en laten wat ik wil. Voor de Russische journalisten is dat anders, zij staan onder druk, dat is een heel andere situatie. Maar ik kan eigenlijk als buitenlander relatief vrij gaan en staan waar ik wil. Twee jaar geleden ben ik bij de

kernonderzeeër in Kamtsjatka geweest, ik kon niet in dat stadje gaan waar die onderzeeërs lagen maar ik kon wel in Kamtsjatka zelf rondgaan. Ik ben op veel plaatsen geweest zonder veel problemen. Maar de laatste tijd merk je wel dat de controle van de FSB gegroeid is, ook bij correspondenten. We zijn gelukkig een kleine zender (België, Vlaanderen zelfs) dus we staan niet in het centrum van de belangstelling. Maar je merkt wel dat men bij de grotere zenders meer probeert te controleren, zonder dat het censuur is. Ze doen dat vaak door contacten te zoeken met de fixers. Omdat ze ook wel weten dat de verhalen gestuurd worden door hen. Dat zijn vaak lokale mensen, zij zijn gemakkelijker onder druk te zetten om dingen te zeggen en bepaalde zaken te sturen. Dat is iets wat je nu wel merkt. Dat is wel zeer sporadisch. Ik heb het zelf nog niet meegemaakt, ik hoor het van collega's. Maar het is wel een trend die je ziet. We hebben al een paar keer gehad dat onze fixer zich moest verantwoorden bij de politie. Dat was wel allemaal oké omdat we een accreditatie hadden etc., maar dat is ook een methode om hem onder druk te zetten. Toen we in Kaliningrad waren voor checkpoint voor Canvas (2016) hebben ze hem ook ondervraagd voor een vrij lange periode. Terwijl wij net een minister van het regionaal bestuur hadden geïnterviewd. Toen moest hij even meegaan in de auto en daar is een proces van gekomen omdat hij geen accreditatie had. Zo werkt het in Rusland altijd, men pakt je op heel formele dingen. Hij mocht dan zagezegd niet dat soort reportages doen met ons. Dat is dan voor de rechtbank gekomen in Kaliningrad en we hebben een advocaat aangesteld en toen is hij wel vrijgesproken. In Rusland is er niets wit-zwart. Op die manier proberen ze toch wel die fixers te contacteren en zij staan dan toch vaak onder druk, zeker bij grote zenders.

Russische journalisten doen daarom ook aan zelfcensuur. Voor buitenlandse journalisten is dat dus niet het geval?

De situatie van de Russische journalisten is heel anders dan mijn situatie. Want inderdaad, zij moeten heel goed uitkijken wat ze doen omdat het soms heel gevaarlijk kan worden (zij krijgen soms telefoon 'ik weet waar uw zoon/dochter naar school gaat'), in het slechtste geval vallen er ook doden. Er zijn genoeg voorbeelden, voor Russische journalisten is het zeker niet eenvoudig om daar te werken. Waar ik een beetje op let, maar ik vind dat mijn taak als journalist, is dat ik niet uitsluitend aan anti-Russische berichtgeving doe. Ik probeer altijd te zoeken 'waarom doet Poetin dat?'. Ik probeer ook altijd contacten te zoeken met mensen die Poetin steunen, want er is natuurlijk een grote meerderheid die hem steunt. Er zijn redenen voor, er is wel een meerderheid. En ik vind ook dat ik die stemmen aan bod moet laten komen. En tot nu toe, als ik feedback krijg uit Rusland, vindt men dat van overheidswege perfect zo. Ze weten natuurlijk dat ik ook met de oppositie ga spreken, maar zolang het gebalanceerd is, vinden ze dat perfect. Ik vind dat ook mijn taak als journalist van de publieke omroep, we moeten neutraal zijn, om het beeld zo goed mogelijk weer te geven over hoe het er in Rusland aan toe gaat. Niet enkel wat critici en oppositie denken, maar ook de andere mensen hun stem. Dat is iets wat ik tot nu altijd bekrachtigd heb en daardoor vindt men in Rusland wat ik doe wel oké. Het belangrijkste is inderdaad die andere blik die ik geef. Je merkt in veel verhalen – nu ben ik bezig met Tsjernobyl – dat hoe dieper ik daarop inga, hoe meer je merkt dat het beeld dat de meerderheid van de mensen heeft over Tsjernobyl niet klopt. Zo zijn er veel verhalen in Rusland. Als je met mensen gaat praten, blijken die verhalen vaak anders in elkaar te zitten dan wat ik zelfs voor ogen heb. Het is dus echt waardevol om met hen te praten. Op alle niveaus, zowel op straat als in het Kremlin.

Welke bronnen gebruikt u het vaakst? En kan je overheidsinfo bijvoorbeeld gemakkelijk checken?

Ja, er zijn nu door alle sociale media veel methodes om te checken. Internet in Rusland is ook vrij, dus die info op internet is goed te raadplegen. Er stromen meteen verschillende meningen binnen: zowel mensen die kritisch zijn, als mensen die aan de kant van Poetin staan. Er wordt ook aan factchecking gedaan. Op dat vlak is Rusland bijvoorbeeld niet te vergelijken met China, daar is het veel moeilijker om te werken. Rusland is een veel meer open samenleving. Ik denk niet dat de Russen een situatie zoals in China zouden aanvaarden. Zij hebben dat communisme echt afgeworpen, daar kan met nooit op terugkomen.

En kon u burgers goed benaderen?

Ja, absoluut. Bij straatinterviews geven zij vlot hun vlotte mening. Er zijn natuurlijk altijd mensen die niet willen praten, maar straatinterviews zijn echt geen enkel probleem. Je kan in Rusland ook je mening zeggen, dat is geen probleem, je moet daar geen angst voor hebben. Je mag in Rusland zeggen dat je Poetin verschrikkelijk vindt. Alleen: vanaf het moment dat je dat met 2 doet, dan wordt het een betoging. En dan heb je een vergunning nodig, dan kan de politie langskomen. Maar zolang je alles alleen doet, is er geen enkel probleem, dan kan je doen en laten wat je wil.

Welke bronnen gebruikt u nu nog vaak?

Die overheidsmedia zijn vooral voor de officiële berichten, zij hebben toegang tot het Kremlin. Maar voor wat er echt gebeurt in Rusland, zou ik niet zeggen dat ik die overheidsmedia echt volg, die geven niet weer wat er echt gebeurt in Rusland. Dat kan je beter via andere bronnen volgen, er zijn voldoende onafhankelijke bronnen die het wel weergeven zoals het is. Je hebt ook veel kritische stemmen nu via sociale media. Betrouwbare media vinden in Rusland is het belangrijkste. Ik als journalist voor de VRT, mag niet meegaan in die propaganda die soms vanuit het Kremlin wordt gestuurd. Ik moet ook aan factchecking doen. Bijvoorbeeld rond MH17 heb ik veel desinformatie gekregen vanuit Rusland en het overheidsleger. Je moet dat voor een deel meegeven, je kunt er niet over zwijgen. Maar als er dingen komen als "een Oekraïens vliegtuig heeft MH17 neergeschoten", dan moet je meegeven dat de Russen dat zeggen, maar moet je wel duiding geven en zeggen dat er geen aanwijzingen voor bestaan. Dat is zeker in deze periode van desinformatie belangrijk. Weergeven welke de feiten zijn. Dat gaat niet altijd hé, als Poetin of iemand in het Kremlin een uitspraak doet, dan kan je dat niet altijd onmiddellijk uitzoeken. Maar dan moet je die uitspraak wel meegeven, je moet er flexibel mee omgaan, ook met onze deadlines etc. Soms hebben we ook niet veel tijd, we doen niet aan geschiedschrijving ofzo. Soms moet het binnen 2-3 minuten op antenne, maar je moet het erna wel doen natuurlijk.

Had u het tijdens uw correspondentie het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hadden tot bepaalde info?

Nee, dat was vrij oké. Je bent een klein medium in een groot land. Wij tellen voor de Russen nauwelijks mee. Het feit dat je van België kwam, vanuit het Westen, met Brussel de hoofdstad van de Europese Unie: dat werkte wel, dat gaf ons meer gewicht dan de omvang van ons land. En soms, je kan het zo gek niet bedenken, als we zeiden dat we een koninkrijk zijn, dat werkte soms ook. Zij hebben vroeger de tsaren gehad, en sommige leiders denken met nostalgie terug aan de tsaren en vinden het fijn dat wij een koning hebben. Als dat ertoe leidt dat je een interview krijgt met een hooggeplaatste, dan is dat handig. Ik heb ooit eens een interview gehad met de president van Litouwen in 1992 en die deed dat omdat wij van het 'koninkrijk België' zijn (lacht). Hij vond dat fantastisch.

Maakte u zichzelf altijd bekend als buitenlandcorrespondent? Of ging u ook soms undercover?

Ik denk het niet, nee. Ik vind open kaart spelen wel belangrijk. Op tegenover mensen die je interviewt om goed uit te leggen in welke kader het zich voordoet. Ik probeer ook altijd eerlijk te zijn over de verwerking van interviews. Dan zeg ik eerlijk dat we meerdere opinies geven en als ze dan afhaken is dat hun keuze. Maar meestal als je het op voorhand zegt, dan beseffen ze dat het belangrijk is om deel te nemen en zijn ze achteraf ook niet verbaasd als ze het eindproduct zien. Dat is volgens mij de beste tactiek. Voor bepaalde verhalen moet je soms undercover gaan natuurlijk. Maar in mijn geval is dat moeilijk, want ik heb een officiële accreditatie. En ik wil dan niet het risico lopen om mijn journalistenvisum kwijt te geraken. Ik wil niet vaak dingen doen waarmee ik in de problemen zou komen, omdat ik de lokale regels niet heb gevolgd of de wetgeving heb overtreden. Ik probeer dat wel in het oog te houden om zoiets te vermijden. Als er iets gebeurt in Rusland moet ik voor VRT onmiddellijk vertrekken, dus dat is ook voor VRT belangrijk dat ik het visum behoud. Als het echt een heel belangrijk verhaal is waarvan ik vind dat ik het moet brengen, dan zal ik dat wel doen, maar ik ga het niet voor eender welk verhaal doen.

Hoe heeft u de veranderingen in de persvrijheid van 90 tot nu ervaren in Rusland?

Er was de explosie van vrijheid in 1991. Toen het communisme wegviel, al die vrije media, dat leek alsof de sky the limit was. Dan heb je wel vrij vlug gezien dat die oligarchen dat onder controle probeerden te brengen. Journalisten hadden het ook moeilijk om afstandelijk te blijven, ze werden eigenlijk spelers in het politieke gebeuren. Ook omdat het zo ingreep op hun eigen leven. Veel journalisten hebben bijvoorbeeld ook Jeltsin gesteund voor zijn tweede termijn in 1996, ze hebben toen ook dingen verzwegen die ze wisten (over zijn hartaanval bijvoorbeeld). Dat gaf al de aanzet dat de journalistiek in Rusland niet zo afstandelijk was als wat wij gewoon zijn. Die journalistiek was ook niet volwassen op dat moment, ze kwamen van het communisme en toen moesten ze mee vertellen wat de partij hen oplegde. Voor hen was die stap ook gigantisch om dan ineens naar die afstandelijke journalistiek te gaan waarbij men de journalistieke deontologie probeert te volgen.

Dan merk je natuurlijk toen Poetin aan de macht kwam, heeft hij de controle genomen van de grote media (tv, radio, geschreven pers), maar wel met een aantal uitlaatkleppen, die zijn altijd blijven bestaan. Poetin is geen dictator hé, hij is een autoritair leider die probeert de samenleving onder controle te houden, maar niet met absolute controle. Hij weet ook dat het dan niet meer houdbaar is. Hij zoekt altijd het evenwicht 'hoe ver kan ik gaan?' Dat was ook te zien tijdens de betoging deze zomer van de oppositie in Moskou. Daar zijn duizenden gearresteerd. De ene betoging werd wel toegelaten, de andere niet, de ene werd gearresteerd, de andere niet, sommigen kwamen na een dag vrij, anderen bleven langer in de gevangenis zitten, ... Dat was voortdurend het zoeken naar evenwicht. Natuurlijk wou hij mensen ook duidelijk maken 'opgelet, ga niet te ver, er kan wel iets gebeuren'. Dat zit er ook altijd achter. Dat is ook zo met de media. Ze mogen hun ding doen, maar ze weten dat het ieder moment voorbij kan zijn. Dat zet hen ook wel onder druk. Maar tot nu toe blijft internet een grotendeels vrije plaats, er zijn ook geschreven onafhankelijke pers (*Novaya Gazeta*, *Echo-Moskvy*; een onafhankelijk radiostation dat min of meer z'n werk doet, *Dozhd*; onafhankelijke tv). Dus er zijn wel onafhankelijke media. Die oligarchen hadden die media inderdaad in handen (eerste kanaal van een oligarch) en die werden onder druk gezet om ze uit handen te geven. Dat werd dan gedaan door een dossier dat ergens boven water is gekomen te gebruiken. Iedereen in Rusland doet iets illegaal en dat kan altijd tegen u gebruikt worden. Dat is bijvoorbeeld ook met Goesinski gebeurd (*NTV*) voor belastingfraude. Daardoor heeft hij die oligarchen opzij kunnen schuiven en de controle van de belangrijkste tv-kanalen in handen kunnen krijgen, met bijvoorbeeld Gazprom. Daar is hij heel goed in geslaagd, dat is heel snel gegaan.

Was het beter werken in de jaren 90 of nu?

Goh, toen was er een kantelmoment hé. Je zag dat alles overhoop stond, plots kwamen er grenzen, er waren zoveel verhalen. Dat is nu wel gestabiliseerd. Het is niet meer zo spectaculair als toen. Heel de wereld keek naar de Sovjet-Unie en Rusland, er was veel aandacht. Dat is nu veel minder. Langs de andere kant kan je nu met de nieuwe middelen veel makkelijker doordringen in de samenleving. Door de kennis die je vergaart, is het gemakkelijker om te werken. Je kent de samenleving beter en dat maakt dat ik steviger in mijn schoenen sta dan toen. Toen was het zo chaotisch, wat proberen, ik moest alles nog leren. Het was een periode waarin je soms niet goed wist waarmee je bezig was. Nu is het allemaal veel duidelijker. Maar ook hoe je te werk gaat, dat maakt dat het werk toch wel rustiger is dan toen.

U was nooit elders correspondent, maar u heeft wel bericht uit andere landen zoals Afghanistan en Syrië.

Ja, inderdaad, voor korte periodes. Dat is dan vooral vanuit Rusland en geopolitiek. Als er een conflict is, zoals Afghanistan waar de NAVO sterk aanwezig is, dan zit dat ook sterk in mijn domein. Ik ben niet de specialist Afghanistan, maar ik vind het belangrijk om af en toe op terrein te zijn om te weten hoe het eraan toe gaat. Dat bezoek aan Syrië net nadat de Syriërs Palmyra terug hadden veroverd op IS, was maar 3 of 4 dagen maar dat heeft me heel veel geleerd over de toestand daar. Dat was met de Russische krijgsmacht, maar toen heb ik veel op korte tijd gezien. Dat geeft je meteen een enorm goed beeld over hoe het eraan toegaat. Dat is buiten de reportages die je maakt, ook goed omdat je dat jaren kunt gebruiken om situaties in te schatten als er iets gebeurt. Dat is wel belangrijk.

Wat denkt u over de toekomst?

Hij heeft de deur geopend om langer aan te blijven, tot in 2036. Ik ben niet zeker of hij dat ook zal doen. Hij wil in ieder geval vermijden dat die opvolgingskwestie tot 2024 gaat ondermijnen: dat er zich kandidaten voorstellen, dat wil hij vermijden. Hij kan ofwel aanblijven, hij heeft altijd gezegd dat hij dat niet wil, misschien is hij nu van gedacht veranderd. Als hij plots vindt dat het wel kan, denk ik dat hij die keuze wel zal maken. Zoals bij Jeltsin toen Poetin waarnemend president werd (1999). Ik denk dat het erg afhankelijk is van de omstandigheden. Poetin is zo'n tactisch speler, dat hij graag alle opties open wil houden. Poetin weet dat 2024 geen eindpunt is en ook voor zijn entourage, het kan wel dat het nog lang kan duren. Of de bevolking daarin mee zal gaan, dat is de grote vraag. Dat soort landen is heel erg van bovenaf gestuurd en dat kan heel vlug kantelen. Dat hebben we gezien in Oekraïne, Georgië en Servië. Dat is ook de angst, de reden, denk ik, dat hij misschien tot 2036 in Rusland zal aanblijven. Dat het ook in Rusland zou gebeuren, een evolutie die de hele zaak doet kantelen en een soort van staatprotest aan de macht brengt... Dat wil hij ten alle tijden vermijden. Natuurlijk kan er altijd iets gebeuren als de bevolking ontevreden wordt. En dat merk je nu, dat die ontevredenheid wel is toegenomen. Omdat die economische groei van zijn eerste twee termijnen er niet meer is. Dan is er nog de Krim en het nationalisme geweest. Maar nu, de pensioenleeftijd is verhoogd, ... je merkt dat de populariteit sterk is gedaald naar 60 procent i.p.v. 80 procent. Dat is volgens mij iets dat hem bezorgt. Hij moet blijven het grootste deel van de Russische bevolking te vriend houden.

Het enige wat op vlak van informatietoegang kan gebeuren is dat die druk op het Kremlin verhoogt en dat zij de buitenlandse verslaggeving aan banden wil leggen. Dat is een gevaar. Maar Rusland is een open economie, heeft de wereld ook nodig als afzetmarkt (olie en gas, andere grondstoffen) dus ik denk dat men daar ook voortdurend dat evenwicht zoekt tussen wat te controleren en wat niet. De Russen werken ook heel sterk onder de radar (zoals bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen). Dat zijn zaken waar ik wat bezorgd over ben. Het moment dat we daar aan het werken zijn waarop we iets voorgeschoteld krijgen dat niet meer beantwoordt aan de realiteit. Dat moet je altijd goed in het achterhoofd houden. Die zorg is de laatste tijd toch wel toegenomen bij mij.

Interview Stefan Blommaert (17/03/2020)

- Naam en voornaam: Blommaert Stefan
- Geboortjaar: 1958
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Belg
- Gevolgde opleiding: Hedendaagse Geschiedenis aan de VUB

Wanneer bent u begonnen als journalist?

In 1984 bij de toenmalige BRT. Eerst voor radio, later voor tv.

En als buitenlandcorrespondent?

Als buitenlandcorrespondent ben ik gestart in 1993 in Rusland, tot 1994. Ik werkte altijd in loondienst en heb dus nooit gefreelancet. Ik was eigenlijk de allereerste correspondent in loondienst bij de VRT. Eigenlijk was ik al rond 1991 in Rusland maar dat was eigenlijk privé, op eigen initiatief om de taal te leren etc. In 1991-1992 is Jan Balliauw correspondent geweest en dan heb ik 1993-1994 van hem overgenomen. Sinds 2004 ben ik me meer gaan focussen op Azië, China. In 2012 ben ik daar dan correspondent geworden.

Verbleef u permanent in Rusland?

Ja klopt, ik had er een appartement.

Werkte u daar alleen of in ploeg?

Ik had een cameraman die ook monteerde, ik heb er twee gehad. Die werkten permanent voor ons want wij werkten samen met de Nederlandse omroep NOS. Laten we zeggen, 80% van de reportages maakten we samen.

Spreekt u zelf Russisch?

Ja, voldoende, niet perfect. Maar ik kon me organiseren, contacten leggen, interviews doen, ... Dat was geen probleem, maar verre van perfect.

Werd de opleiding georganiseerd door VRT?

Nee, dat was op eigen initiatief bij mij. Al in 1985 ben ik begonnen (met Jan Balliauw trouwens) in avondstudies Russisch voor drie jaar. We zijn dan afgestudeerd aan de avondschool, maar dan beheers je het zeker nog niet hoor. In 1989 zijn we dan een zomercursus gaan volgen in Oekraïne. Daarna heb ik het dan vooral geleerd tijdens mijn verblijf met een privélerares. Dat was allemaal op eigen initiatief en kosten.

Kunt u eens normale werkdag beschrijven?

Ja, ik begon mijn werkdag zoals ik die begin hier in Brussel rond een uur of 9. Ik heb dat zelfs in Peking volgehouden (6 uur verschil), in Moskou is dat maar 2 uur verschil. Ik vind dat je het plaatselijke tijdschema zoveel mogelijk moet behouden. Natuurlijk op een bepaald ogenblik werd het wat hectischer om hier te werken. Als ik een live moest doen 's avonds, dan waren het wel lange werkdagen. Elke dag hadden we een redactievergadering met Peter (rond 11u-12u). Met onze twee producers en Geert Groot Koerkamp, die was ook assistent van Peter. Maar meer en meer is Geert dan ook televisie gaan doen. We waren met ons vijf om dan elke ochtend te biefen: wat gaan we doen? Op korte, middellange en lange termijn. En dan wekelijks, dat zal waarschijnlijk de maandag geweest zijn, hadden we een planningsvergadering en na die vergadering sturen wij onze voorstellen door naar onze redacties. Maar het was eigenlijk wel een geoliede machine, wij werkten goed samen. En ook alle reizen binnen de Sovjet-Unie werden georganiseerd door de assistenten van Peter of van mij.

Berichte u over alle thema's (maatschappij, politiek, economie, gerecht, ...)? Hoe verloopt de selectie van thema's waarover u bericht?

Ja, alles wat gebeurde in het gebied van de voormalige Sovjet-Unie. We gingen ook regelmatig op uitstappen naar bijvoorbeeld Oekraïne, Georgië, etc. Of naar verre plekken in Rusland zelf zoals Siberië. Dat gebeurde heel vaak samen, tenzij het echt specifieke opdrachten waren van de VRT of NOS, dan gingen we apart.

Kon u over elk thema even vrij berichten?

Ja, het was een heel vrije periode toen, die jaren 90. In Rusland hebben die een heel negatieve connotatie van 'chaos', op alle vlakken. Maar dat was vooral voor de Russen zelf. Voor journalisten is dat natuurlijk een droom want met chaos heb je heel boeiende onderwerpen en we konden heel veel doen en er was heel veel mogelijk. Er werd ons (zeker in vergelijking met de Sovjetperiode, dus voor 1991) weinig stokken in de wielen gestoken. Af en toe kwamen er enkele sovjet-gewoonten de kop op steken, maar dat was dan vooral buiten Moskou. In Moskou, Sint-Petersburg, andere grote steden, ... daar wisten politie en plaatselijke autoriteiten wel hoe ze moesten omgaan met buitenlandse journalisten. Wij waren ook volledig geaccrediteerd, wij hadden alle mogelijke bescherming die een correspondent kan krijgen. Maar als je dan in Siberië kwam, kon het wel eens zijn dat er iets gebeurde. Daar zijn we eens meegenomen naar het politiekantoor omdat we ons moesten verantwoorden. Maar bon, dat was dan allemaal vrij snel opgelost. Zware problemen hebben wij daar nooit gehad. Als ik dan de vergelijking heb met andere landen waar ik gewerkt heb zoals oorlogsomstandigheden of in China..., dan was dat zeker in de jaren 90 zeer, zeer veilig.

Welke bronnen gebruikte u het vaakst?

Hm ja, we hadden toen nog geen internet hé, daar moeten we rekening mee houden. Ik gebruikte vooral de plaatselijke kranten (de Russische en de Engelstalige pers). Dat was op papier natuurlijk, vandaag bestaan die ook via internet. Wij hadden abonnementen daarop. In Moskou kon je wel heel moeilijk aan buitenlandse kranten geraken zoals de *New York Times*, *Le Monde* of *The Guardian*, ... Soms in internationale hotels daar vond je wel eens exemplaren, maar dat was heel moeilijk. Waar wij ons baseerden waren vooral de Russische pers, maar ook de telexen van *ITAR-TASS*. De telexmachines bestonden toen nog. En natuurlijk ook ons netwerk. Zowel mijn assistente als die van Peter hadden een heel goed netwerk, veel eigen bronnen. Zij informeerden ons en op die manier geraakten wij aan onderwerpen en informatie.

Was de overheidsinformatie te vertrouwen?

Nee, die is nooit te vertrouwen, zelfs niet in onze democratische samenleving (lacht). Je moet alles checken en dubbelchecken. Je gaat naar een persconferentie van Jeltsin en je geeft dat wel mee, maar je moet feiten controleren. Uiteraard is dat wel de taak van de journalist, gelijk waar in de wereld. Dat is het normale journalistieke werk. Voor de rest was Rusland minder en minder een apart land dan dat het was geweest in de periode van de Sovjet-Unie. Zelfs op het einde van de jaren 80 onder Gorbatsjov waren er al heel grote veranderingen. Ik heb de Sovjet-Unie nog gekend toen ze nog redelijk gesloten was, voor Tsjernobyl. En hoe het in de jaren daarna geëvolueerd is, dat is enorm. Je voelde die vrijheid op je afkomen. Ik heb daar ook regelmatig reportages over gemaakt op het einde van de jaren 80. Die persvrijheid zat er echt aan te komen en die is dan helemaal losgebarsten na de val van de Sovjet-Unie. Toen kwamen er meer en meer onafhankelijke kranten en natuurlijk ook *NTV*, onafhankelijke Russische tv, die nadien onder Poetin geëlimineerd is eigenlijk, onder de staat is gebracht. Die was in de jaren 90 echt een grote informatiebron. Dus overdag baseerde ik me op alle geschreven bronnen en 's avonds keek ik naar het journaal, zowel naar de staatstelevisie en het eerste kanaal, als op *NTV* (onafhankelijke tv). Op zondag had *NTV* een goed achtergrondprogramma. Televisie was heel belangrijk. Op die manier hadden we zowel info van een staats- als van een private zenders. En ook kranten hé: bv. *Kommersant* geeft veel financiële info, maar ook heel goeie informatie in het algemeen. *Izvestia* was eigenlijk vroeger de krant van de regering, maar is een steeds onafhankelijker koers gaan varen in de jaren 90. Dan *Pravda*, ging meer in de richting van Het Laatste Nieuws, populair, maar waar ook heel interessante

reportages instonden om mee aan de slag te gaan. Een hele waaier aan media, maar altijd met in het achterhoofd: er bestond toen geen internet. Het was een compleet andere manier van werken. Er bestond ook nog geen gsm, maar er was wel al een mobilfoon. Dat was een toestel, een hele grote bak, die wij altijd moesten meezeulen. Dat was vooral batterij met een hoorn op en een antenne. Dat was een soort gsm, maar niet met hetzelfde netwerk, niet veel bereik... Dat werkte enkel in grote steden zoals Moskou. Maar het was wel nuttig om permanent in contact te kunnen zijn met onze basis, ons kantoor, en ook met Brussel natuurlijk. Zowel Peter als ik hadden zo'n mobilfoon en we hadden die altijd bij ons, zelfs 's avonds op restaurant en café. Toen ik terugkwam in België, begin 1995, was ik een van de eersten die zo'n gsm gekocht heeft hier. Toen werd je nog aangekeken als je dat ding mee had.

Had u dan een Russische fixer?

Ja, een Russische! Onze assistentes waren Russisch. Zij zaten elke werkdag bij ons op kantoor. VRT had één kamertje. Ook NOS en NRC Handelsblad/Wereldomroep hadden een kamertje, dan was er een voor de assistentes en nog een keukentje. Dat was ons kantoor.

Had u het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?

Neen, wij mochten overal heen doordat we geaccrediteerd waren bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Wij hadden eigenlijk dezelfde journalistieke rechten als Russische journalisten. Op dat vlak was er geen discriminatie. Als we problemen hadden, dan was dat met plaatselijke autoriteiten, mensen, politie die eigenlijk niet wisten dat we die rechten hadden. Maar het is wel zo dat een Russische journalist betere informatie heeft omdat die daar opgegroeid is, z'n hele netwerk heeft, en die begrijpen ook alles veel beter (ook maatschappelijk etc.). Daarom is zo'n assistent ontzettend belangrijk. In gelijk welk land trouwens. Een correspondent die beweert dat hij dat allemaal alleen kan doen zonder assistent, dat is nonsens.

Maakte u zichzelf altijd bekend als buitenlandcorrespondent?

Ja, eigenlijk wel. Goh daar kan een reden voor zijn, maar ik herinner me van mijn tijd in Moskou niet dat we iets undercover zouden gedaan hebben. In China hebben we dat bijvoorbeeld wel een aantal keer gedaan. In Rusland toen was dat niet echt nodig. Maar ik kan me voorstellen als je daar een reportage maakt over de maffia, dat je undercover moet gaan. Maar ik denk dat weinig journalisten toen over de maffia berichtten, want dat was gewoon bijzonder gevaarlijk.

Hoe staat u t.o.v. de persvrijheid in Rusland?

Dat is helemaal omgeslagen sinds het aantreden van Poetin, al vrij snel. Dat had te maken met Tsjetsjenië. Poetin wou absoluut dat dat probleem opgelost werd op zijn manier, namelijk *manu militari*, met zeer grove middelen. En hij wou daarbij geen pottenkijkers. Er zijn twee interventies geweest, één onder Jeltsin van 1994 tot 1996, een van mijn allerlaatste reportages was er een in Tsjetsjenië. En dan de tweede oorlog vond plaats van 1999 tot 2001 ongeveer, dat heeft niet zo heel lang geduurd. Poetin wou absoluut dat er geen media-aandacht was zoals dat was bij de eerste interventie, want NTV en andere kranten hebben daar zeer veel aandacht aan besteed toen. Zij beschreven vooral wat voor een vuile oorlog dat was. Dat heeft een grote schokgolf teweeggebracht bij het Russische publiek en heeft die oorlog ook zeer onpopulair gemaakt waardoor Jeltsin eigenlijk gedwongen was om daar een einde aan te maken in termen die niet zo gunstig waren voor de Russische overheid. Daarom wou Poetin die media zo snel mogelijk uitschakelen en hij heeft zich vooral gericht tegen NTV omdat die het meest bekeken was en een grote invloed had. Ook in de geschreven media, gelukkig zijn er nog een aantal onafhankelijke media, maar die hun bereik is veel kleiner dan tv. Poetin is op zich wel in dat opzet geslaagd want die onafhankelijke media zijn echt morsdood. Hij heeft daar ook heel slimme middelen voor gebruikt zoals belastingargumentatie om NTV te bestormen. Dat soort middelen, die hij tot vandaag de dag nog gebruikt, die legalistische manieren gebruikt hij. Zoals hij nu ook zijn volgende ambtstermijn wil veiligstellen, het Grondwettelijk Hof raadplegen of dat kan, is zeer slim want zij dansen naar de pijpen van Poetin. Hij heeft heel die maatschappij en politieke wereld zodanig naar zijn hand gezet dat alles in zijn voordeel uitdraait. En in de eerste plaats is dat gebeurd met de media.

Journalisten doen heden ten dage daarom ook aan zelfcensuur.

Ja, dat is afschuwelijk natuurlijk hé. Als er geen vrije pers er niet meer is, dan is het land niet meer vrij. Dat weten we allemaal dat Rusland niet meer vrij is. Zelfs in autocratische landen zoals in de Balkan en in China bijvoorbeeld, heb je nog altijd journalisten die durven aan kritische journalistiek doen. Die heb je nog wel in Rusland, die geschreven pers. Maar minder en minder mensen durven het inderdaad, omdat ze alle mogelijke middelen inzetten om die mensen monddood te maken, door bedreiging en chantage etc.

Kunt u op vlak van informatietoegang een vergelijking maken tussen China en Rusland?

Wel, laten we zeggen dat het in China nog een graadje erger is. Daar is het internet volledig gecontroleerd en voor een groot stuk gecensureerd. Alles wat niet in het idee past van de Communistische Partij is afgeblokt, daar kan je niet op, tenzij met technische middelen zoals VPN. Maar zelfs in gevoelige periodes zoals een partijcongres of jaarlijkse volkscongres (parlement) bijeenkomt of tijdens de verjaardagen van *Tienanmen* (studentenprotesten in 1989), dan wordt het internet volledig afgesloten. Dat zijn dan Chinese websites die goedgekeurd worden door de overheid. Voor de rest volgen alle media, met uitzondering van die in Hongkong en Macau, de Communistische Partij. Op elk van die redacties zitten ook mensen van die partij, zij bepalen echt wat er in de krant komt en hoe er over bepaalde dingen wordt bericht. Dus er is geen enkele krant die dingen zal schrijven die tegen de haren instreken van de overheid. Dat is nog anders in Rusland. Daar heb je nog enkele geschreven en online media die kritisch zijn. Op een schaal van 100 is Rusland 80% onvrij en China 95-99%.

En kon u de Russische burgers eigenlijk goed benaderen?

Wel, Russen zijn vrij open als je hun vertrouwen wint. Je kan daarmee praten, discussiëren. Op het einde van het gesprek lijkt het alsof je hen al lang kent. Natuurlijk straatinterviews, daarbij heb je ook mensen die niet willen en bot doorlopen. Maar anderen willen dan weer wel. Maar eigenlijk heb ik op dat vlak nog nooit problemen gehad in Rusland. Na 1991 en zelfs daarvoor, onder de Gorbatsjov-periode tijdens de Glasnost, had je ook altijd mensen die wilden praten. Vaak ging de kraan open en vroegen we ons zelfs af "wanneer gaat die weer dicht?" Russen zijn echt breedvoerig, hun taal gebruiken ze zeer goed. In Rusland is dat geen probleem.

Als ik de vergelijking maak, in China vind je ook voldoende mensen die durven praten. Je hebt ook dissidenten (zogezegde en echte) die het achterste van hun tong durven laten zien, heel kritisch, tot mijn grote verbazing. Maar over het algemeen zijn Chinezen tegenover buitenlanders wel voorzichtig. Als je met gewone, dagelijkse onderwerpen afkomt, vind je altijd mensen die willen praten. Maar als het gevoeliger wordt, dan merk je dat ze overschakelen op wat ze horen op televisie en waarvan ze zeker zijn dat de overheid het goedkeurt. Een doorsnee Chinees gaat wel het discours overnemen van de Communistische Partij. In Rusland durven gewone mensen, zelfs nu, Poetin ervan langs te geven. De gewone mensen durven gelukkig nog spreken.

Wat denkt u over de toekomst?

Hij is duidelijk van plan nog door te gaan. Zolang Poetin het fysiek uithoudt, denk ik dat hij dat zal doen. In zijn geest is hij de enige die het land bijeen kan houden en sterk kan houden, beschermen tegen het buitenland. We zitten niet in een duale wereld zoals bij de Sovjet-Unie, maar in een wereld waarin grote landen sterk willen staan waarbij populisme en nationalisme een opmars kent. Dat is in Rusland niet anders, en Poetin is al 20 jaar aan de macht en zal die niet zomaar afgeven. Het enige wat mogelijk is, is dat hij pionnen op zijn plaats ging zetten na 2024. Dat hij een van zijn gezellen op plaats van president zetten en zelf eerste minister wordt (zoals eerder) of achter de schermen de echte macht blijven in handen houden. Maar voorlopig ziet het er dus uit dat hij open en bloot voor 2 termijnen president zal blijven. Het lijkt er wel op dat het nog niet gedaan is met hem.

Interview Carolien Van Nunen (30/03/2020)

- Naam en voornaam: Van Nunen Carolien
- Geboortjaar: 1987
- Geslacht: Vrouw
- Nationaliteit: Belg
- Gevolgde opleiding: Tolken (Duits - Russisch) en Journalistiek

Wanneer bent u begonnen als journalist?

In 2012 voor VTM. Ik heb in eerste instantie 2,5 jaar op de online redactie gewerkt (die intussen niet meer bestaat). En daarna ben ik naar de buitenlandredactie gegaan. Ik ben de enige op de redactie die Russisch praat, dus vandaar is dat mijn domein. Ik werk in loondienst. Er is lang niet alle dagen nieuws over Rusland en dan zit ik gewoon op de redactie en maak ik stukken over om het even wat. 95% van de tijd is dat buitenlandverslaggeving, maar vandaag was dat bijvoorbeeld iets medisch binnenlands.

U bent dus nooit voor een ander land buitenlandverslaggever geweest, zoals nu voor Rusland?

Nee, klopt.

Gaat u dan op en af naar Rusland? Werkte u daar alleen of in ploeg?

Ja, meestal zijn dat dagen. Ik werk daar alleen, zelf filmen en dergelijke.

(Spreekt u zelf Russisch?

Ja.)

Had u een Russische fixer?

Nee. Ik heb daar natuurlijk wel lokale contacten, maar niet iemand puur voor mijn reportages zoals een echte fixer die afspraken die maakt en wegen wat makkelijker maakt. Ik doe dat zelf.

Hoe gebeurt de nieuwsselectie? Worden de thema's aangestuurd van op de redactie?

Meestal word je naar het buitenland gestuurd omdat daar iets aan de gang is, omdat daar iets gaat gebeuren: verkiezingen, persconferentie van Poetin (1x per jaar een grote), ... Dus er is meestal een aanleiding om te gaan. En dan doe ik wat voorstellen naar eind- en hoofdredactie en de chef buitenland van wat we dan zouden kunnen doen rond dat onderwerp. En dan gaan ze daar al dan niet in mee. Meestal geef ik de aanzet, 'kijk er gaat dat zijn, meestal verkiezingen of persconferenties', zijn jullie geïnteresseerd? Is het een ja, dan doe ik voorstellen over wat we zouden kunnen doen.

Kan u dan over elk thema even vrij berichten?

Ja, als buitenlandjournalist in Rusland heb ik het gevoel dat in theorie alles kan. Nu, ik ben wel vooral voor politieke dingen al naar daar geweest. Of bijvoorbeeld mee met een eerste minister die naar Rusland gaat. En dan, alle onderwerpen zijn mogelijk maar niet iedereen zal u te woord willen staan. Maar dat heb je hier in België even goed, dat ze soms geen interviews willen geven. Alles kan wel in theorie, maar (ik heb dat nog nooit meegemaakt) er zijn ook wel plekken waar je niet of bijna niet naartoe kan gaan omdat die heel erg beschermd zijn, zoals militaire installaties.

Welke bronnen gebruikt u het vaakst? Veel journalisten zeggen bijvoorbeeld dat Russische media een belangrijk aanknopingspunt zijn.

Ja, het is een aanknopingspunt. Maar er zijn natuurlijk de staatsmedia: ik volg die altijd, ook al is dat propaganda enz. Maar het is interessant om op de hoogte te zijn van wat de staatsmedia brengen omdat dat nog altijd de grootste kanalen zijn. De toon is natuurlijk heel erg pro-Poetin en anti-oppositie en van die dingen. Maar het is ook belangrijk om daarin mee te zijn. Dus ja, die volg ik zeker. En dan heb je een aantal kleinere media die onafhankelijk zijn. Er is een bekend radiostation (*Echo-Moskvy*) dat ik ook volg, die zijn wat kritischer/opener. Je hebt ook een tv-kanaal (*Dozhd*) en dan *Meduza*, dat is een nieuwswebsite die ook onafhankelijk zijn. Die opereren vanuit de Baltische staat maar die hebben wel journalisten overall. En daarnaast volg ik heel actief Twitter. Ik denk dat dat nog een groot verschil is,

hier bij ons wordt er nogal vaak gezegd dat Twitter een café voor journalisten en politici is die daar wat lullen over van alles en nog wat. Maar net omdat niet iedereen zijn mening even gemakkelijk kan verspreiden via grote media, zijn sociale media zoals Twitter nog belangrijker in Rusland voor informatievergaring omdat ik daar nog altijd vaak nieuws of nieuwtjes vind, lang voor ze op de staatskanalen verschijnen. Dus dat volg ik heel actief. Omdat ik ook merk dat de mensen dat daar ook gebruiken om nog dingen naar buiten te brengen.

En kan u burgers goed benaderen?

Ja, ik heb niet het gevoel dat straatinterviews heel anders zijn dan hier. Je hebt mensen die iets willen zeggen en je hebt mensen die niets willen zeggen. Ik ben natuurlijk ook een tv-journalist, dat maakt sowieso een verschil, iemand van een krant kan gemakkelijker met mensen spreken want er is daar niet meteen een camera bij etc., maar dat is in België ook zo. Dus ja, dat gaat. Ik heb al vlak voor het Kremlin interviews gedaan met mensen die pro-Poetin waren, maar ook heel erg anti-Poetin. Mensen geven dus wel hun mening. Er zijn wel onderwerpen die taboe zijn of iets moeilijker liggen, vb. holebi's. Daar gaan mensen soms iets weigerachtiger op reageren, maar ik heb niet het gevoel dat dat is omdat ik journalist ben, maar omdat ze daar liever niet over spreken. Maar je kan mensen zeker wel gewoon dingen vragen.

En hoe gaat u om met overheidscommunicatie? Kan je informatie gemakkelijk factchecken?

Dat is lastiger om die te checken. Soms spreken overheidsbronnen elkaar ook tegen en vind je op een andere manier toch andere cijfers e.d. Maar ik moet zeggen dat collega's in België dat ook wel eens voor hebben. Het is natuurlijk ook niet altijd eenvoudig om alle cijfers te checken. Als er een onderzoek is gebeurd en ze presenteren die cijfers als resultaat, je hebt doorgaans geen inzage naar de manier waarop dat onderzoek is gebeurd. Dus dat valt niet altijd helemaal checken want je kan dat onderzoek niet per sé zelf overdoen. Dus dat is wel lastiger. Wij als Vlaamse media zijn natuurlijk ook gefocust op dingen die ons aangaan, ze zijn niet per sé geïnteresseerd in schooluitval in Rusland of zo. Dingen die we wel al geregeld hebben gecheckt is als het Russische ministerie van Defensie iets beweert over onze militairen – dat is al een aantal keer gebeurd – als het gaat over hun activiteiten in Syrië enz., dat zijn dingen die je gemakkelijk hier kan checken bij defensie. En dat zijn ook zeker de dingen die absoluut gecheckt moeten worden. Niet alles is te checken, je moet dan meegeven welke bron het zegt, maar als het over België gaat dan moet je wel echt checken wat daarvan aan is.

Had u het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?

Euh, ik denk op bepaalde vlakken wel. Maar ik weet niet per sé of dat te maken heeft met het feit dat ik buitenlander ben. Ik zou zeggen, 10% van mijn tijd doe ik verslaggeving over Rusland (van hieruit of vanuit Rusland zelf) en voor de rest bericht ik ook over andere dingen. Ik kan er geen 24 uur per dag opzitten en je kan dan ook moeilijker contacten onderhouden. Waardoor het langer kan duren vooraleer je informatie krijgt omdat je eerst nog je contactpersoon moet zoeken of omdat je de wegen nog niet kent. Ik denk dat het eerder te maken heeft met hun breder netwerk. Ik probeer wel bepaalde contacten te onderhouden, maar dat is nog niet in die hoeveelheid als dat je hier bijvoorbeeld een politiek journalist bent en dat alle dagen doet. Die mensen hebben een contactlijst van hier tot in Tokyo van mensen en contacten en bronnen etc. Het is eerder op het moment zelf zoeken hoe ik iets kan zeggen.

Maar tot officiële persconferenties en dergelijke heeft u wel altijd toegang?

Ja, je moet daar gewoon een accreditatie voor aanvragen en ik heb nog nooit geweten dat dat geweigerd is. Dus daar heb ik zelf nog nooit problemen mee gehad.

En bent u zelf ooit al in de problemen gekomen? Bijvoorbeeld: toegang ontzegd of telefoongesprekken die afgeluisterd werden, ...

Afluisteren weet ik niet zeker. Ik weet wel dat het gebeurt, ook van Nederlandse collega's bijvoorbeeld weet ik dat er heel rare dingen gebeuren. Bijvoorbeeld als je iemand wil interviewen en er staat plots een mannetje bij die je nog nooit gezien hebt. Ik beseef wel dat dat een realiteit is die kan, maar ik kan het niet bewijzen dat het al gebeurd is. Ik heb een tijd een contact gehad bij de overheid die mij op

bepaalde momenten geregeld vroeg om geen Russisch te spreken, waaruit ik afleidde dat we toen misschien wel afgeluisterd konden worden. Maar ik heb daar geen bewijzen van. Ik heb wel 1 keer problemen gehad in een stembureau bij de verkiezingen van 2018. Je moet je accrediteren en ik had alle mogelijk papieren die je nodig hebt om verslag te mogen doen en om in het stembureau te mogen gaan. Ze deden daar toch heel moeilijk. Op een bepaald moment ben ik in een ruimte moeten gaan om me zagezegd te registreren terwijl ik al in andere stembureaus geweest was en daar moest dat niet. En ik heb toen mijn materiaal moeten achterlaten en achteraf toen ik ging monteren, merkte ik dat er dingen misten uit mijn materiaal. Ik kan dat niet 100 % hard maken dat ze dat gewist hebben, er is altijd een kans dat er iets technisch is misgegaan. Het bizarre was wel dat dat net daar was en dat ze daar nogal vijandig waren tegenover mij. Dat was een stembureau waar er ook vermoedens waren dat er gefraudeerd werd, er waren daar sterke aanwijzingen voor. Je wordt dus wel argwanend dan.

Russische journalisten doen vaak aan zelfcensuur om problemen te vermijden. Hoe staat u zelf ten opzichte van die persvrijheid?

Ja, dat is een beetje een droevige zaak. Ik ben eens op uitwisseling geweest (toen ik nog geen journalistiek studeerde) en toen merkte ik al dat journalisten daar in het Russisch 'leugenaristen' worden genoemd. Ik vond dat heel treffend dat er daar zo weinig vertrouwen is in de pers, met reden ook. En ja, ik vind dat heel spijtig, ik zou dat graag veel vrijer willen. Vooral ook, als buitenlandse journalist heb ik niet echt het gevoel dat ik geboycot/geviseerd wordt, dat boeit hen ook gewoon niet, het belangrijkste is dat het Russische publiek meegaat in het verhaal. En zolang je geen extreme dingen doet – ik werk voor het nieuws, korte reportages die vaak over politiek of evenementen gaan, wij hebben geen programma om echt een onderzoeksreportage te gaan maken, dan heb ik niet het gevoel dat ik word tegengewerkt. Maar ik vind het wel heel jammer voor de Russische journalisten. En hoe kritischer je bent, hoe meer je tegengewerkt wordt. Er werd eens een inval gedaan voor drugs bij een journalist van *Meduza* en dat was helemaal in scène gezet. Daar zijn dan protesten voor geweest, die is dan uiteindelijk wel vrijgekomen, ... Voor hen vind ik het jammer. Want iedereen wil journalist zijn om te berichten over wat er gebeurt en niet over wat er je voorgeschoteld wordt, wel om dingen aan het licht te brengen (daar is veel moed voor nodig, ik heb ook respect voor Russische collega's die het doen). Er is nu ook een krant die vorige week een nieuwe hoofdredacteur gekregen heeft (*Vedomosti*). Dat is een krant die als redelijk vrij en correct werd aanzien. Die hoofdredacteur is nu erg pro-Kremlin en mensen maken zich dus zorgen over hoe die krant nu koers zal varen in de toekomst.

Wat denkt u over de toekomst? Gaat Poetin nu nog langer aanblijven dan 2024 met zijn recente wijziging?

Goh, ik denk dat die kans reëel is, maar met Poetin weet je nooit. Ik zie die in staat om er opeens de stekker uit te trekken als hij er genoeg van heeft. Hij is waanzinnig machtig en er is op dit moment (denk ik) geen alternatief voor de lijn Poetin. Ik zie niet meteen wie hij naar voren zou schuiven. Maar ik denk dat de Russische geschiedenis al vol verrassingen gezeten heeft. Het feit dat hij president geworden is, was ook een volstrekte verrassing. Hij werd plots van baas van de KGB (nu FSB), hij werd gebombardeerd tot premier onder Jeltsin en nadien even plots (een dik half jaar later) tot president. Als we daar met collega's over praten, dan denken we dat er misschien wel weer zoiets gaat gebeuren. Dus ja, ik denk dat de kans reëel is dat hij aanblijft, anders zou hij de weg er niet voor vrijgemaakt hebben nu, en nu is het nog lang genoeg om het te laten bekoelen. Als je zoiets een half jaar voor de verkiezingen zou doen, gaat dat op meer protest rekenen, denk ik. Nu is het nog vier jaar, dus de mensen kunnen alvast wennen aan het idee. Normaal is er op 22 april een volksraadpleging over de herziening van de grondwet, maar de vraag is welke waarde die heeft want iedereen heeft al z'n handtekening gezet (parlement, grondwettelijk hof, Poetin zelf uiteraard ook). Dus eigenlijk gaat die weinig tot geen waarde hebben. En nu is die door de coronacrisis voor onbepaalde tijd uitgesteld, dus geen idee.

Interview Marijn Trio (02/04/2020)

- Naam en voornaam: Trio Marijn
- Geboortjaar: 1989
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Belg
- Gevolgde opleiding: Oost-Europese Talen & Culturen (UGent)

Wanneer bent u begonnen als journalist?

In maart 2013 ben ik bij Radio 1 begonnen bij een aantal gewone programma's. Een jaar later, in 2014, ben ik bij de nieuwsdienst begonnen werken.

Al onmiddellijk met de focus op Rusland (bij uitbreiding Oost-Europa)?

Ik ben bij de nieuwsdienst begonnen met voor de bazen ook in het achterhoofd dat ik Russisch ken en dat dat een soort lacune was op de nieuwsdienst. Enkel Jan Balliauw spreekt ook Russisch. En omdat er voor radio apart niemand was die dat gebied kon volgen. Maar het is niet zo dat we bij de VRT kunnen permitteren om enkel en alleen met 1 regio of specialisatie bezig te zijn, zeker niet als jonge, beginnende journalist. Maar ik ben wel vanaf het begin naar Oekraïne en Rusland geweest dus die specialisatie is er altijd al een beetje geweest. Ik werk daar in loondienst.

Gaat u dan op en af naar Rusland?

Ja, als wij gaan is dat meestal tussen de 4 en 8 dagen. Langer dan 8 dagen zal het zelden zijn. Soms, maar dat heeft dan vooral met logistieke dingen te maken (zoals naar conflictgebieden in Oekraïne) omdat het lang reizen is en je door checkpoints moet, dan ben je misschien iets langer weg. Maar het zal zelden langer zijn dan die 8 dagen. Het is niet dat wij soms weken aan een stuk ergens naartoe gaan om contacten te kunnen leggen met mensen en dergelijke, dat helaas niet.

Gaat u dan met de ploeg? Of werk je helemaal alleen?

Ik ga meestal voor radio en dan ben ik vaak – dat hangt ervan af – alleen, zonder technicus die wat monteert en livesessies opzet. Maar ik reis ook vaak een stuk samen met Jan Balliauw die voor tv gaat. Hij heeft dan een ploeg van meestal 2 mensen mee. Dan zijn we wel vaak met een groepje. Maar puur voor radio ben ik wel vaak alleen.

U spreekt dus zelf Russisch.

Ja, zeker vlot genoeg om interviews en mijn werk te kunnen doen. Ik zou uiteraard willen dat dat nog vlotter zou gaan soms, als je het lang niet spreekt dan verlies je veel, maar toch vlot genoeg om mijn werk te kunnen doen.

U heeft dan waarschijnlijk ook geen fixer?

Dat hangt er heel erg van af, we gebruiken wel vaak een fixer/producer, maar we hebben geen tolk nodig want Jan en ik spreken beiden Russisch. We kunnen dus zelf wel onze interviews doen. Maar zeker in een land als Russisch is het soms heel moeilijk om van hieruit de juiste contacten te vinden. Soms is het ook nogal bureaucratisch voor een buitenstaander. Terwijl als je mensen hebt die daar wonen, werken en een heel netwerk hebben, die hebben veel informele contacten. We hebben wel in Sint-Petersburg onze producer, Yuvgeni, die wij vaak onze ideeën een beetje voorleggen: 'wij zouden dit soort verhalen willen maken'. En dan brainstormen wij wat samen over de soort reportages die we zouden kunnen maken. Dan heeft hij vaak mensen die hij kent en dan contacteert hij die. Dan doet hij suggesties en wij wat tegensuggesties, en zo is het altijd een beetje een soort brainstorm. Hij heeft heel vaak wel connecties die hij kan aanspreken en die wij nadien kunnen aanspreken. Dus op die manier hebben we wel een soort fixer.

Proberen jullie over alle thema's te berichten?

Politieke thema's worden vaak van hieruit behandeld, dus ik volg van hieruit wel de politiek in Rusland en wat erover geschreven wordt in de Russische media. Politieke analyses doen wij van hieruit

natuurlijk, maar het is niet zo dat we in Rusland echt gaan graven in die politieke verhalen. Die toegang is niet zo evident ook. Waar we wel vaker iets mee doen is met Russische oppositiepolitici, wat een veel informelere groep mensen is dan de regering of Verenigd Rusland (regeringspartij). Dat is iets gemakkelijker om toegang tot te krijgen. Zij zijn ook een dankbaar onderwerp omdat ze een soort van kritiek hebben op de zittende macht, wat dus wel interessant is natuurlijk.

U haalde net al de Russische media aan. Welke zijn de voornaamste bronnen die u raadpleegt?

Dat is heel divers, het hangt ook van het onderwerp af. Ik volg uiteraard ook alle staatskanalen en de persagentschappen die het snelste nieuws hebben (*Interfax* en *ITAR-TASS*). De officiële kanalen volg ik, maar ik probeer ook veel te kijken naar de nieuwsberichten van het *TV1*-kanaal van Rusland of *Rusland-24* die continu nieuwsuitzendingen hebben. Dat is dan het officiële nieuws. Maar natuurlijk ga je als journalist ook op zoek naar tegenstemmen en in Rusland wordt er op de staatskanalen maar één versie van de feiten belicht en daar zal zeker nooit iets kritisch gezegd worden over Poetin of over de regering. *Meduza* is ook een belangrijke bron, die zitten in Riga, maar dat zijn ex-journalisten van een krant die nu overgenomen is door meer regeringsgezinden en die hebben dus nu hun eigen magazine gestart. *Dozhd* (in het Engels: TV-Rain) zijn ook echt een kritisch kanaal met uitzendingen, maar enkel online want ze zijn eigenlijk van tv gegooid. En dan *Novaya Gazeta*, heeft ook interessante verhalen, maar vaak diepgravende onderzoeksjournalistiek die heel interessant kunnen zijn als achtergrond. (+ YouTube; later aangehaald)

En kan u burgers goed benaderen?

Ja, eigenlijk praten zij heel gemakkelijk. Dat is iets wat mensen hier ook verbaast, mensen hebben vaak het idee dat Russen bang zijn om te spreken en hun Poetin-kritische mening niet durven te uiten, maar dat is absoluut wel zo. Er zijn veel mensen die bijvoorbeeld fan zijn van Poetin en dus geen kritiek zullen geven – zijn populariteit is voor een heel groot stuk reëel, ook bij gebrek aan alternatief natuurlijk – maar mensen die het niet met hem eens zijn, zullen dat met alle plezier voor de microfoon of camera zeggen. Als buitenlandse journalist is het niet moeilijk om in Rusland te werken als het gaat over mensen hun mening laten zeggen of om kritische stemmen te horen. Eigenlijk is dat geen probleem.

En wat met overheidscommunicatie? Kan je informatie gemakkelijk factchecken?

Als het persconferenties zijn (al ga ik niet vaak naar die persconferenties, tenzij er een missie is met een minister van ons die op bezoek gaat), dan krijg je de officiële versie van de feiten. Dan kan je heel vaak op voorhand al raden wat er gezegd zal worden en dat past heel goed in het plaatje. Maar goed, ik denk dat dat in België ook niet echt anders is. Maar je kan er dus wel kritische vragen stellen als journalist, maar je zal er vaak een mooi voorbereid, slim antwoord op krijgen waarbij mensen niet het achterste van hun tong laten zien. Dat heb je in Rusland dus zeker ook. Via internet is factchecking wel niet echt een probleem. Daar vind je heel veel bronnen. Zeker ook Twitter, waar heel veel journalisten en oppositiepolitici en dergelijke opzitten, ... Via die kanalen is dat geen probleem. Maar wat natuurlijk in Rusland een probleem is, is dat de televisie helemaal in handen is/gedomineerd wordt door het Kremlin en dat is wel nog altijd (wel minder en minder) een heel belangrijke bron van informatie voor Russen. Zeker buiten de grote steden Moskou en Sint-Petersbrug. Dat is dus waar heel veel mensen hun info halen en daarom krijgen zij vaak enkel het officiële standpunt van de regering te horen natuurlijk.

Maakt u zich altijd bekend als buitenlandse journalist?

Ja, nog nooit undercover.

Heeft u soms het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?

Goh, een interview met Poetin zal ik nooit krijgen. Het is inderdaad heel moeilijk om hooggeplaatste stemmen aan het woord te krijgen als buitenlandjournalist. Mensen die voor de staatskanalen werken bijvoorbeeld die hebben gemakkelijk toegang omdat zij op die manier hun boodschap kunnen verspreiden en ze weten waar ze aan toe zijn en dat ze weinig in de weg gelegd zullen worden. Zo werkt de media in Rusland wel. De politiek weet hoe ze de media kunnen gebruiken en hoe de media daarin

meegaat. Of toch de officiële kanalen. Dat is een soort samenwerking, denk ik. Poetin zal wel eens een interview geven op het staatskanaal, TASS (het staatspersagentschap) had ook nog 20 filmpjes op YouTube geplaatst met Poetin om de YouTube-generatie te benaderen. YouTube is trouwens ook een heel belangrijke bron om informatie te vergaren! Maar een interview met Poetin zal je niet vaak op die kritische kanalen tegenkomen zoals *Dozhd*. Dus ook voor een buitenlandse journalist heb je die toegang natuurlijk niet.

Maar dat ligt dan eerder aan het feit dat die kritische stemmen geweerd worden en niet omdat u buitenlandse journalist bent?

Nee, inderdaad. Ik denk eerder dat het zo is dat je als buitenlandse journalist in de hoek wordt geplaatst van de kritische journalisten die een ander verhaal willen horen dan wat zij te vertellen hebben. Maar anderzijds, Jan Balliauw, heeft een Checkpoint-reportage gemaakt waarbij hij een aantal mensen heeft kunnen spreken met officiële mensen. Maar dan nog is het niet evident om zo'n interviews te krijgen.

Bent u zelf ooit al in de problemen gekomen? Bijvoorbeeld: toegang ontzegt of telefoongesprekken die afgeluisterd werden, ...

Nee, dat denk ik niet. Zeker niet dat er telefoongesprekken afgeluisterd werden en dergelijke. Ik denk ook dat als je voor *BBC/CNN/The Guardian* werkt, als je voor een land werkt dat ertoe doet om het zo te zeggen, dan kan je dat soort dingen meemaken. Maar ik denk eigenlijk dat je als Belgische journalist van de VRT heel gemakkelijk kan werken. Er zijn natuurlijk bepaalde grenzen die je niet mag overschrijden, regels die je moet volgen en in Rusland heb je heel veel papieren, aanvragen en toestemmingen nodig (tot soms op het belachelijke af) dat je een speciale toestemming nodig hebt om een stap verder te zetten in een bepaalde regio omdat het zagezegd onder controle van de veiligheidsdiensten staat. Ik ben ook eens met Jan naar Kamtsjatka geweest in het verre Oosten en dat was de ene na de andere toestemming van de FSB, de Russische veiligheidsdiensten. Maar bon, we zorgen ook wel dat we die dingen doen en dat ze ons daar niet op kunnen pakken. Want anders geef je de autoriteiten ook een aanleiding om je ergens op te pakken. Je accreditatie bij hebben, je paspoort is in orde, toestemmingen etc. Dan kan je vrij goed werken. Ik denk dat het in het zuiden (Tsjetsjenië bijvoorbeeld, ben er zelf nog nooit geweest) veel moeilijker werken is. Daar word je waarschijnlijk snel van straat geplukt als er een vermoeden is dat je een kritisch verhaal over Tsjetsjenië wil vertellen. Of je geraakt zelfs de regio niet binnen. Maar in Moskou, Sint-Petersburg, Kaliningrad, Sotsji, ... daar heb ik nog nooit problemen mee gehad. Ik denk dat het een voordeel is dat België op dat vlak geen gewichtig land is hé. Daardoor val je in het buitenland minder op en sta je niet echt in de schijnwerpers.

Jullie gaan natuurlijk ook niet echt op zoek naar die taboeonderwerpen.

Nee, inderdaad. Wat wij doen is verslaggeving voor mensen hier die moeten begrijpen wat er in Rusland gebeurt. En ik moet eerlijk zeggen: de vuile journalistiek, het echte graafwerk naar corruptie en achterkamers in politiek en dat soort dingen, die doen de Russen zelf. En zij komen daar ongetwijfeld door in de problemen. Dat is voor ons niet echt aan de orde.

Russische journalisten doen vaak aan zelfcensuur om problemen te vermijden.

Dat is zo. Er zijn er dan ook die het wel doen én die daarom ook effectief in de problemen komen.

Hoe staat u zelf ten opzichte van die persvrijheid?

Ik denk dat het heel moeilijk is om journalist te zijn in Rusland en dat het contrast met ons heel groot is. Het zijn dus vaak de Russen die corruptie uitzoeken en dergelijke. Dat is veel interessanter voor Russen zelf. De journalisten die dat doen, dat is heel moedig werk want die komen echt in de problemen. Het moet zelfs niet zo spectaculair zijn. Ik heb in Kaliningrad ook eens een journalist geïnterviewd van een lokale krant daar die probeerde om kritische verhalen te schrijven en die werden gewoon door de lokale autoriteiten tegengewerkt – het komt zelfs niet altijd vanuit het Kremlin of Moskou. Het ging bij die man over zijn chef die een openbare aanklager zou omgekocht hebben en die had dan een afspraak in een restaurant waar een koffertje met geld naast hem geplaatst werd. Dan viel de FSB binnen en dan leek hij zagezegd geld bij te hebben om die man om te kopen. Er worden dan dus bewijzen gefabriceerd om

mensen in de gevangenis te gooien of om kranten te doen stoppen met werken. En die mensen doen dat al voor een hongerloon, voor hun eigen beroepseer, dus ik denk dat dat absoluut heel moeilijk is.

In bepaalde mate is er kritische journalistiek mogelijk in Rusland (zeker voor de online media en op de radio ook: *Echo-Moskvy*), maar als ze bepaalde grenzen overschrijden... De journalisten van *Novaya Gazeta* zijn vroeger bijvoorbeeld vermoord omdat ze over de oorlog in Tsjetsjenië schreven, of bv. de oorlog in Oost-Oekraïne: als je daarin begint te graven, kan je echt in de problemen komen. Dat is heel bewonderenswaardig dat die mensen dat daarvoor overhebben. Ook nog niet zolang geleden, Ivan Goloenov, een Russische journalist die vooral voor *Meduza* schrijft, ze hebben drugs in zijn rugzak gestoken, ... Maar ook opnieuw ging het niet per sé over verhalen over Poetin, maar wel over maffieuze praktijken in de begrafenisonderneming sector in Moskou. Vermoedelijk was er iemand die mensen binnen de politie kende & hen kon overtuigen om die gast op te pakken om ermee af te rekenen. Daar kwamen dan rechtszaken van en dergelijke, maar dat is heel uitzonderlijk dat zoiets wordt teruggedraaid in Rusland. Maar dus die man, jonge gast, had voor hetzelfde geld jaren in de gevangenis kunnen vliegen en het daglicht niet meer kunnen zien. Het is dus moeilijk om te werken. Ik verwonder me ook altijd over mensen die voor bepaalde staatszenders werken of voor *Russia Today* of *Spoetnik*, die zichzelf eigenlijk inschakelen in een gevaarlijk propagandaverhaal van het Kremlin en desinformatie verspreiden en op die manier de Russische politiek een dienst bewijzen, maar geen eerlijke journalistiek uitvoeren.

Het is ook sterk teruggeschroefd toen Poetin aantrad, na de chaotische periode onder Jeltsin.

Ja, het heeft natuurlijk fases gekend. Poetin heeft snel komaf gemaakt met bepaalde zenders. Niet dat ze zo vrij waren in de jaren 90, ze waren zoals je zegt in handen van oligarchen met hun eigen politieke belangen, ... Maar er was wel kritische journalistiek. Er was een divers landschap en dat is allemaal geüniformeerd en het is nog veel erger geworden sinds de Oekraïne-crisis. Toen is de propaganda op de staatstelevisie enorm (en ook op die anderstalige zenders zoals *Spoetnik* & *Russia Today*) vlucht genomen. Dat is heel erg polariserend en 'onwaarachtig' geworden. Dat is redelijk dramatisch wel.

Wat denkt u over de toekomst? Gaat Poetin nu nog langer aanblijven dan 2024 met zijn recente grondwetwijziging?

Ja, het referendum van 22 april is nu uitgesteld hé. Poetin gaat niet verdwijnen van de macht, sowieso niet. Officieus toch niet. Ik had het niet verwacht dat hij nog eens voor twee termijnen als president zou gaan, maar blijkbaar wil hij dus wel dat achterpoortje, de grondwetwijziging doorvoeren en zijn termijn resetten en opnieuw voor 12 jaar gaan. En nu lijkt het er dus toch op dat hij dat gaat doen. Ik, en velen, hadden gedacht dat hij op een andere manier aan de macht zou blijven (achter de schermen meer). Iemand naar voren schuiven en minister van staat worden of voorzitter van die staatsraad die hij nu meer macht wil geven. Er ook vooral voor zorgen dat hij niet kan vervolgd worden voor corrupte zaken die onder zijn bewind zijn gevoerd. Maar blijkbaar wil hij dus toch nog eens voor twee termijnen gaan, tot 2036 dus. Als hij het tot dan haalt.

Via verkiezingen denk ik niet dat er een politieke verandering zal zijn in Rusland. Ofwel wordt er door hem een kandidaat naar voren geschoven die hem moet vervangen en zijn beleid zal voortzetten. Ofwel moet er bijna een of andere revolutie losbarsten om het systeem aan te vallen en omver te werpen, maar dat zie ik nog niet meteen gebeuren. Nu lijkt het heel erg de richting uit te gaan dat hij toch wil aanblijven, vind ik. Hiervoor leek het alsof hij alle opties openhield. Ik denk dat er ook duidelijkheid nodig is, voor bijvoorbeeld diegenen die geld verdienen aan de politiek. Iedereen wil weten wat er al dan niet na Poetin komt. Hij moet in deze termijn nog vier jaar doen, hij kan het niet tot zijn laatste jaar uitstellen om het te hebben over wat er na hem zal komen. Ik denk dat het belangrijk is opdat er geen frictie ontstaat tussen die belangengroepen in het Kremlin. Want die zijn er hé, het is niet dat iedereen zo blij is met Poetin, maar voorlopig is er niet echt een alternatief. Eigenlijk is alles al beslist (in het parlement is alles goedgekeurd) maar hij zegt dat hij het ook wou aftoetsen bij het volk, al is dat maar een formaliteit. Die grondwetwijziging gaat niet afgekeurd worden en dat weet hij ook wel. Er zitten ook andere veranderingen in dat pakket van wijzigingen om de mensen te overtuigen om ervoor te stemmen. Want om over de termijnen van Poetin te stemmen, daar heeft niet iedereen veel zin in. Maar in principe

doet het referendum er niet echt veel toe, begrijp ik zelf ook. De uitslag van het referendum betekent niets maar Poetin wou het voorleggen aan het volk.

De Jeltsin-periode was een heel korte, experimentele periode voor Rusland waarin heel veel veranderde en dat is allemaal wat platgevallen met Poetin. Poetin heeft alles wat neergestampt en de controle gekregen die er onder Jeltsin niet was. Dat zorgde er ook voor dat er in de jaren 90 meer geëxperimenteerd werd met vrije journalistiek.

Wilt u nog iets toevoegen?

Voor nu kan ook YouTube in Rusland heel interessant zijn.

- Youri Dudz (VDUD = kanaal), dat is een jonge gast die begonnen is met interviews te filmen en online te zetten. Die bereikt ondertussen wel vrij grote namen (bijvoorbeeld Jerenovski, clown binnen de politiek, extreemrechtse nationalist, maar ook de woordvoerder van Poetin). Die haalt miljoenen kijkers. Hij heeft ook al een aantal interessante documentaires geschreven zoals over de strafkampen onder Stalin (Gulak). Om zo'n thema's aan te snijden bij jongeren omdat Stalin niet gezien wordt als de massamoordenaar/dictator zoals wij hem zien, maar die daar eigenlijk verheerlijkt wordt. Hij heeft ook een documentaire over HIV gemaakt die heel goed heeft gescoord. Dat is een kanaal dat echt miljoenen mensen bereikt & vooral jongeren. Zij volgen dat nog veel meer dan hier bij ons.
- Er is ook een kanaal, dat heet '*redaktsiya*'. Die maakt ook nieuwsoverzichten elke week.

In dat opzicht denk ik dat er wat kan veranderen dankzij dat soort media die andere mensen bereiken dan tv. Met enige vertraging ten opzichte van het Westen zal tv dan ook wel inboeten aan belang.

Interview Pieter Stockmans (16/04/2020)

- Naam en voornaam: Stockmans Pieter
- Geboortjaar: 1979
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Belg
- Gevolgde opleiding: Rechten + Internationale Betrekkingen + Internationale onderzoeksjournalistiek

Wanneer bent u begonnen als journalist?

Ik heb lang bij Vluchtelingenwerk Vlaanderen gewerkt (ngo) en tijdens dat werk schreef ik al regelmatig hier en daar een journalistiek artikel. Maar dat was eigenlijk nog niet op vaste basis, ook zelfs niet op vaste freelancebasis, maar heel occasioneel. Rond 2014 ben ik freelance begonnen en gestopt bij Vluchtelingenwerk. Dan ben ik freelance voor Knack, De Standaard magazine, MO* beginnen schrijven. Dat heb ik ongeveer een jaar gedaan. En dan heb ik gesolliciteerd bij MO* en ben ik daar in 2016 vast begonnen. Dus ik ben nu exact vier jaar vast in dienst als journalist. Met mijn freelanceperiode bij 6 jaar en bij uitbreiding heb ik dus zo'n 10 jaar journalistieke ervaring.

En wanneer bent u dan beginnen focussen op Rusland?

Met Rusland was ik voor 2017 nog niet echt bezig. Ik ben begonnen met een interesse in het Midden-Oosten. Begonnen met Israël, Palestina en dan uitgebreid naar Libanon, Egypte, Syrië, Tunesië, ... Dat deed ik vooral in mijn freelanceperiode. Maar bij MO* ben ik aangenomen rond Oost-Europa, Europese Unie en de regio ten oosten van de Europese Unie tot Rusland, dus zonder Azië. In 2017 had ik het idee om een dossier te openen rond 100 jaar Oktoberrevolutie (1917-2017) en ik wou dat graag op een actuele manier bekijken. Dan heb ik een dossier ingediend bij het fonds Pascal Decroos om een lange reis te kunnen maken in Rusland. Want daar ga ik liever niet naartoe voor een weekje. Dus dan hebben we daar bijna een maand gereisd. Daarvoor had ik dus eigenlijk niet echt een speciale interesse in Rusland.

Werkte u daar voor het dossier helemaal alleen of in ploeg?

Er was een fotografe mee. Zij deed niet mee aan het onderzoek. Zij heeft wel oog voor perfecte beelden en dat is een werk op zich, hé. Het journalistieke onderzoek- en schrijfwerk deed ik alleen.

Spreekt u zelf Russisch?

Neen.

En was dat een struikelblok?

Goh, in de regio's waar wij zaten en met de mensen die wij spraken, daarbij was het niet per sé een struikelblok. Ik had wel een tolk nodig. Zelfs in de steden (Moskou, Sint-Petersburg) zijn er veel mensen die enkel Russisch spreken. Dus je kan eigenlijk niet werken zonder tolk. Dat creëert wel struikelblokken want je bent altijd afhankelijk van die tolk. En de ene is al beter dan de andere. Bijvoorbeeld onze tolk in Sint-Petersburg was echt niet goed: ik had het gevoel dat zij niet alles vertaalde of dat ze een interpretatie maakte en daar werd ik echt nerveus van. Ik wou gewoon letterlijk weten wat er gezegd werd. Ik wou ook gewoon vermijden dat ik foute informatie publiceert. Dat is altijd een struikelblok natuurlijk.

Was die tolk ook een fixer die hielp bij contacten leggen etc.?

Die eerste tolk in Moskou was een fixer. Het was zelf een activist met heel veel contacten in de wereld waarin ik mensen moest vinden. En die vertaalde dan ook. Die deed dus alles. Het nadeel is wel dat die persoon zelf activist was en dat hij er een belang bij had om zijn ideeën ingang te laten vinden door de mensen die hij me aanbood. Ik beslis wel altijd zelf wie ik wil spreken. Als hij voorstellen deed die ik interessant vond, dan ging ik daar uiteraard op in. Maar ik deed daarnaast ook mijn eigen voorstellen. Ik was wel degene die het onderzoek stuurde. Er is altijd wel een soort van onvatbare sturing, maar je moet je daar wel van bewust zijn.

Hoe ging u te werk om die juiste personen te vinden als je ze zelf zocht?

Ik heb van hier in België al veel mensen aangesproken. Bijvoorbeeld Pax Christi (die heeft een Ruslandwerking) en Annemarie Gielen is de experte Rusland in Vlaanderen en zij kent ook heel veel mensen. Via die contacten vraag ik dan verdere contacten. Natuurlijk mijn onderwerp stond vast dus ik wist wel dat ik in die richting mensen moest zoeken. Ik wist ook welke soort mensen ik zocht: journalisten, activisten, ngo's, ... Die mensen kan je op voorhand vinden via websites etc. Ik heb er tientallen aangeschreven en de helft daarvan gaat er dan op in. Dus uiteindelijk heb ik gewoon de belangrijkste ngo's en dissidente schrijvers, activisten kunnen spreken in die drie steden. Er zijn er altijd die je nog had willen spreken, vb. Navalny, maar die man krijg je gewoon niet te pakken als klein Vlaams magazine. Maar ik heb wel meegedraaid in zijn campagneteam en daar heb ik die campagneleiders toch kunnen spreken. Dus dat is wel al redelijk hoog. Het moeilijkste is de gewone mensen want die activisten/leiders kan je aanschrijven, maar ik wilde ook weten hoe gewone mensen over alles dachten, die Russische kronkels over autoritaire regimes en waarom dat verheerlijkt wordt. Het moeilijkste is om die mensen te vinden. Hoe ik dat gedaan heb: één van de ngo's was het Comité tegen foltering, en via hen heb ik dan slachtoffers gesproken. Zij hebben dan een aantal gezinnen gecontacteerd en dan ben ik bij hen thuis gaan praten. Dan zie je ook echt in welke omstandigheden die mensen leven (in een klein appartementje op de 37ste verdieping ergens aan de rand van Moskou). Die zijn totaal kapot omdat ze gefolterd werden voor iets kleins (denk aan een familieruzie), echt een banale foltering door een politiedienst. Dat is geen foltering om *high crimes* of politieke misdaden te bestrijden.

Praten zij daar gemakkelijk over met u?

Ja, omdat die mensen al de stap hadden gezet naar een ngo. Dat zijn meestal de meest strijdlustige mensen die zich niet neerleggen bij wat hen overkomen is. Dat betekent ook dat ze hun verhaal willen vertellen. Dat gaat zeker niet bij elk slachtoffer zo zijn, maar als je zelf al de stap hebt gezet om naar een ngo te stappen, naar de rechter te gaan en tegen de staat te procederen, dan is een interview gemakkelijk te geven. Die waren heel open om erover te spreken. Natuurlijk blijft dat wel echt gevoelig. Bij sommige gesprekken was de spanning te snijden. Ofwel was dat woede die naar boven kwam, of mensen die echt gebroken waren. Sommigen hun leven is echt kapot gemaakt. Dat zijn altijd wel moeilijke gesprekken. Ik schrijf gewoon hun verhaal op, in België, dus ik kan verder niets voor hen betekenen.

Andere journalisten vertellen me ook vaak dat Russen met een afwijkende mening wel open hun mening durven zeggen tegen Westerse journalisten.

Dat is een ingewikkelde vraag eigenlijk. Russen hebben een haat-liefdeverhouding met het Westen. Zeker de Russen die ik gesproken heb. Zij zijn niet per sé Jeltsin-aanhangers of zelfs van Boris Nemtsov. Veel wel, maar dan nog, zij verheerlijken de jaren 90 niet per sé. In het begin deden ze dat wel, maar ze beseffen nu ook dat die jaren 90 vol problemen zaten en dat die de voedingsbodem waren voor Poetin. En ze beseffen misschien ook wel dat ze te snel zijn meegegaan in de verwachting van het Westen dat Rusland zich zou aanpassen aan het Westen. Dus heel de context van de val van het communisme en de Westerse euforie, liberaal-democratie en het kapitalisme is het eindsysteem van de wereld en 'iedereen moet daarnaar evolueren', dat was de verwachting. En als je dat dan verwacht van een land als Rusland dat in het verleden altijd een eigen identiteit had als wereldrijk, evenwaardig naast het Westen als wereldmacht, met een eigen ideologie (communisme naast het kapitalisme) ... De reële vernedering van de verwachting dat mensen mee zouden evolueren naar het kapitalisme dat in de praktijk eerder roofof kapitalisme werd, maffia die daarvan ging profiteren. De rijken die aan de top geraakten en de kleinere verpletterden. De kleinere mensen werden dan de speelbal van leiders die inspelen op dat gevoel van vernedering. Het Westen werd dan de zondebok voor alles. Dus het is iets dat van beide kanten kwam. Het Westen heeft de imitatieverplichting opgelegd: Rusland moest het Westen imiteren. Het Westen was zo euforisch en wij hebben dat geïnterpreteerd als 'de vrijheid overwint', maar wat met die miljoenen Russen die niet de vrijheid vonden in de jaren 90 maar eerder de economische miserie? Vrijheid betekende naast bewegingsvrijheid niets concreet voor hen.

Dat ze graag praten met Westerse journalisten heeft te maken met de mensen in de jaren 90 (intelligentia) die het gevoel hadden 'er zijn hier veel problemen, maar ons land gaat vooruit'. Vergeleken met het communistische totalitarisme was dat de weg die ze moesten opgaan. Sinds Poetin voelen die mensen zich echt eenzaam in de Russische samenleving. Zij voelen zich echt onder de dikste steen gedrukt, onzichtbaar en bij sommigen merkte ik echt een tristesse en gelatenheid: "wij zitten hier met onze dromen en idealen die we in de jaren 90 nog zo konden koesteren." Dat was een tijdperk van hoop. Zij denken nu waarschijnlijk dat hun hoop toen te voortvarend was en dat ze een groep Russen vergaten die nu wraak nemen via de steun aan autoritaire leiders en daardoor zitten zij daar nu. Zij blijven wel mensenrechten verdedigen (Comité tegen folteren, Memorial). Poetin wil trots zijn op zijn verleden en alle fouten toedekken. Alle mensen voelen zich alleen en ze zijn zich bewust van die verwrongen relatie met het Westen. Maar toch, ik merkte tijdens mijn gesprekken, dat zij niet zaten te juichen omdat ze konden spreken met een Westerse journalist. Eigenlijk zaten die daar eerder van 'we moeten het doen, voor de zoveelste keer, omdat het onze enige kans is om te spreken, gehoord te worden'. Dat is eigenlijk pijnlijk in zekere zin. Ik voelde dat ook. Er zat iets tragisch.

Ook voor Russische journalisten is het niet altijd gemakkelijk. De persvrijheid voor hen is een zeer groot probleem. Voor buitenlandse journalisten is dat meestal minder moeilijk omdat zij niet aan onderzoeksjournalistiek doen. Dat deed u wel. Heeft u problemen ervaren?

Eigenlijk heb zelfs ik niet echt aan onderzoeksjournalistiek gedaan. Het is natuurlijk hoe je dat benoemt. Stel dat ik echt onderzoeksjournalistiek zou doen en effectief Russisch maffiaonderzoek, dan zou ik misschien problemen ondervinden. Maar wat ik heb gedaan is met mensen spreken en zo een bepaald thema wel uitspitten. Maar ik heb op geen enkel moment enige druk gevoeld van eender waar. Je kan daar dus wel gewoon vrij werken als buitenlandjournalist. Voor ik kwam, had ik enkele gesprekken met het Comité tegen foltering. En zij zeiden echt 'bereid u voor om gedeporteerd te worden na ons gesprek.' Zij zeiden (net als de soldatenmoeders) dat zij gevolgd en afgeluisterd werden. Ze zeiden dat als ik met die mensen die gefolterd werden, ging spreken, dat het kon dat ik dan naar de dienst immigratie moest gaan en gedeporteerd zou worden. Ik dacht echt 'komaan, dit is overdreven'. Toen ik daar was, had ik dat gesprek en nooit heb ik enige moment iets gevoeld van 'ik word hier gevolgd ofzo'. Ik denk dat – zeker omdat we een klein Vlaams medium zijn – het bijzonder domme verspilling van middelen zou zijn als ze achter mij zouden aankomen. De *New York Times* zullen misschien wel eens op gesprek moeten gaan. En er zijn wel voorbeelden van tv-crews die gevolgd worden en bij de politie moeten langsgaan of vriendelijk gevraagd worden te vertrekken. In heel kleine stadjes worden sommigen journalisten ook wel gevolgd door lokale politie. Ik bleef in de grote steden waar volgens mij de politie niet bezig is met dat soort dingen. In Moskou, stel je voor, dat is een miljoenenstad. Daarom wordt er ook vaak gezegd: heb je het echte Rusland gezien als je in Moskou of Sint-Petersburg bent geweest? Dat zijn echte Europese steden. Zeker Sint-Petersburg, dat is de meest liberale stad.

Het feit is dat ik daar heel vrij heb kunnen werken. Wat niet wegneemt dat er repressie is tegen Russische activisten en journalisten. Maar zelfs daar is dat (nog) niet altijd te vergelijken met andere autoritaire staten. Ik denk bijvoorbeeld zelfs dat Turkije veel erger is op dat vlak. Daar zitten de meeste journalisten in de gevangenis ter wereld. Na de zogezegde staatsgreep is daar een vervolging begonnen tegen journalisten. In Rusland is de repressie veel gesofisticeerder. De manier om iedereen in de pas te doen lopen, is anders. Dat wordt dan zelfcensuur. Er is een heel mediasysteem van kranten en televisiezenders die je zelfs geen media kan noemen. Zij werken voor het Kremlin. Zij krijgen waarschijnlijk richtlijnen en volgen het beleid in hun journalistiek werk. Bijvoorbeeld ik interviewde iemand die de organisatie van die verkiezingen monitort, en hij werd constant gevolgd door journalisten van de publieke televisie. Die zogezegde journalisten handelen als het verlengstuk van het beleid van het Kremlin. De media die in dienst werken van het Kremlin maken mensen zwart voor heel Rusland op de televisie. Die maken mensen hun levens kapot door fake news te verspreiden over uw persoon, uw privéleven en dat uit te zenden voor miljoenen Russen. Dat is geen vervolging in de zin van arrestaties, maar de staat zal wel onrechtstreeks hun handlangers inzetten die zich voordoen als journalisten, maar eigenlijk gewoon het verlengstuk van de regering zijn om mensen zwart te maken. Dat is de vervolging van Russische journalisten. Ze kunnen die op die manier monddaad maken, de democratische schijn

ophouden en de zogezegde media het werk van aanvallen en zwart maken laten doen. Maar de wet wordt gestemd door de staat en die is de basis voor verdere acties. Al oogt het democratisch, het eindresultaat is autoritarisme.

Er zijn wel nog onafhankelijke media in Rusland zoals *Novaya Gazeta*. Er worden daar wel journalisten gearresteerd en vermoord (vb. Anna Politkovskaya).

Waarom worden Politkovskaya en Nemtsov bijvoorbeeld vermoord? Ik denk dat ze te diep ging. Dat ze bepaalde dingen, banden zou gaan onthullen. Dat ze de onzichtbare machtspolitiek die altijd onzichtbaar moet blijven, zichtbaar zou maken. Want er zijn in de jaren 90 een aantal stappen gezet waarbij de oorlog in Tsjetsjenië bijna theater werd voor de Russische bevolking om Poetin op te voeren als sterke leider. Er was zelfs sprake van in scène gezette aanslagen. Er zijn waarschijnlijk allemaal banden en strategieën... als je dat allemaal gaat onthullen, dan onthul je een strategie om democratie in stilte af te schaffen en te vervangen door een nieuwe dictatuur. Als je die strategie onthult met harde bewijzen, dan onthul je de essentie van de pogingen van de entourage rond Poetin. Als je dat onthult, dan kan ik me voorstellen dat je als journalist een risico loopt.

Hoe ziet de toekomst er volgens u nog uit? Nu Poetin in theorie nog tot 2036 kan aanblijven?

Absurd... Het zou toch wel straf zijn mocht hij dat doen. Ik denk dat opnieuw het Poetin-systeem tijd probeert te rekken om de overgang te ontwerpen. Je ziet dat het systeem al verschillende van dat soort overgangen heeft ontworpen. De overgang van Jeltsin naar Poetin was een soort ontwerp achter de schermen en de wissel tussen Poetin en Medvedev eigenlijk ook. Om aan de oppervlakte alle processen van de democratie te volgen. Maar eigenlijk is het een soort van erfelijk autoritair systeem waar je de macht achter de schermen verdeelt aan wie je wil. Het is zelfs geen pseudo-democratie, zelfs nog iets erger.

Het kan dus dat Poetin niet aanblijft, maar dat het systeem wel wordt verdergezet.

Ja, sowieso. Je kan je afvragen wat ook de bedoeling is van mensen als Navalny. Wil hij zich echt opwerpen als een mogelijk alternatief? Want het is vaak zo dat Poetin handig geholpen wordt door de totale zwakte en verdeeldheid van de oppositie. Navalny was ook iemand die zijn eigen beweging heeft opgezet en erin geslaagd is om die oppositiekraacht wat achter zich te krijgen. Maar toch willen velen hem niet volgen omdat ze niet willen dat hij de leiding neemt. Zo blijf je bezig. Je staat tegenover een regime, dat dankzij uw verdeeldheid, heel het land naar zijn hand zet. Los daarvan is er ook nog de verkiezingsvervalsing. Je kan wel zeggen: Navalny wordt een reëel alternatief voor Poetin, wat hij nog niet is, zelfs dan kan hij deelnemen aan eerlijke verkiezingen. Dat begint zelfs bij manipulatie in de media. Krijgt zo'n oppositiekandidaat even veel aandacht in de media? Daar begint alles hé. Die mensen kunnen zich niet aan de Russische bevolking aanbieden. Ze kunnen zich niet zichtbaar maken. Poetin is overal. En als je een autoritair systeem hebt waarin de politiek en de media samenvallen, dan zijn de media een instrument van campagne voeren van de regering. De zichtbare gezichten daar zijn dan Poetin en de zogenaamde systeemoppositie (mensen die in oppositie zitten maar toch meestemmen met Verenigd Rusland). In verkiezingscampagnes op tv gaat Poetin zelden in debat want hij is de leider die verheven is boven iedereen. Mensen van VR gaan dan in debat met de oppositie en dat lijkt het voor de Russische kijker alsof er een democratie is. Die pseudo-opvoering helpt de Rus om te geloven dat ze ook een democratie hebben. Dus ik denk dat als al die randvoorwaarden (eerlijke verkiezingen & eerlijke mediarepresentatie) vervuld zijn, dan kunnen we pas zien wat electorale kracht is van iemand als Navalny. Nu kunnen we dat niet weten. De vraag is dan: wat moet een oppositieleider doen als die randvoorwaarden niet vervuld zijn? Protesten op straat etc. om zichtbaar te worden, zelfs zich laten arresteren is een strategie om het repressieve gezicht van het regime te onthullen. De beelden van onderdrukking (hardhandig politieoptreden en dergelijke) heeft de oppositie nodig om dat naar boven te brengen. Zo kunnen ze het ware gezicht van het regime onthullen voor meer Russen. Dan nog is de vraag: gaat het systeem (in verre toekomst en heel theoretisch) als Poetin verzwakt en er een andere leider naar voren wordt gebracht, gaat het systeem dan echt wezenlijk veranderd zijn? Het kan gewoon een verderzetting zijn. Iets in die aard kan gebeuren. En anders is er echt een revolutie nodig, maar ik zie dat eigenlijk niet gebeuren. Dat is de indruk die ik heb. Misschien kan de economie nog iets

teweegbrengen. Zijn macht is ook gebaseerd op olie- en gasinkomsten. Als dat wegvalt, kan er misschien nog iets veranderen. Hij probeert de economische zwakte te verbergen door een soort politieke grootmacht te spelen. Veel gebeurtenissen worden in Rusland ook anders uitgelegd dan hier (denk aan de annexatie van de Krim). Daar moeten we ons ook van bewust zijn dat ze in Rusland bepaalde dingen helemaal anders zien dan bij ons.

Interview Geert Groot Koerkamp (19/03/2020)

- Naam en voornaam: Groot Koerkamp Geert
- Geboortjaar: 1964
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Nederlander
- Gevolgde opleiding: Journalistiek in Kampen + Russisch en Ruslandkunde in Amsterdam

Wanneer bent u begonnen als journalist?

In het voorjaar van 1992 ben ik naar Rusland gegaan, ik had in Nederland al even stagegelopen. Sinds 1992 zit ik dus al permanent in Rusland.

Dat was dus al meteen als correspondent?

Ja, klopt.

Was dat dan al voor NOS?

Nee, in het begin was dat voor het Algemeen Dagblad en ook al vrij snel voor de Nederlandse Wereldomroep, de radio. Heel lang was dat mijn primaire werkgever. We hadden hier dan al een vrij groot kantoor waarin de NOS en VRT (BRT) zaten. We hadden toen ook enkele Vlaamse correspondenten met Jan Balliauw, Stefan Blommaert en Johan Depoortere. NOS had dus tv en radio en ook Peter d'Hamecourt zat daar. Wij schreven ook samen voor het Algemeen Dagblad bijvoorbeeld. Het was een multimediaal journalistencollectief, laat ik het zo zeggen.

Maar nu werkt u voor verschillende Vlaamse en Nederlandse media (zoals De Standaard in België).

Ja, klopt. In de loop der jaren verandert er natuurlijk van alles, ook bij de media zelf, er worden andere prioriteiten gesteld. Soms is er sprake van reorganisatie. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, in 1991, was er heel veel belangstelling voor Rusland en deze regio. Dan waren media in België en Nederland daar ook bereid voor om veel geld in te steken: radio- en tv-reportages, veel stukken in de krant... En op een gegeven moment is het 'nieuwje' ervan af en komt het opnieuw in rustiger vaarwater terecht. Dan komen er weer andere gebeurtenissen in de wereld (9/11, Golfoorlog, ...) en dan worden de prioriteiten verzet. Er is maar één pot met geld dus dan gaat er bijvoorbeeld minder naar Rusland (voormalige SU). Aan de andere kant, de VRT had een lange tijd een eigen correspondent waar ze van afgestapt zijn omdat het te duur werd. Daarom werken ze nu vaak met freelancers, dat is echt de tendens. Dat zie je ook bij Nederlandse kranten. Twintig jaar geleden waren correspondenten vaak nog in vaste dienst maar tegenwoordig bijna niemand meer. Het zijn allemaal freelancers die naast die ene opdracht ook andere opdrachtgevers moeten hebben omdat ze anders niet rond kunnen komen. In mijn geval: ik ben freelance correspondent voor de VRT bijvoorbeeld. Ik werk ook voor de NOS en ben een soort van tweede correspondent voor Trouw in Nederland en De Standaard in België en dan in Rusland zijn er nog andere opdrachtgevers die zich af en toe aandienen.

Werkte u daar alleen of in ploeg?

Ik ben nu een eenmansbedrijf. Ik heb een camera gekocht een jaar of tien geleden, ik leerde monteren etc. Je moet het ook zelf kunnen, zo kon ik volwaardige reportages afleveren voor bijvoorbeeld het VRT-journaal en Terzake. Ik heb ook zelf geleerd om met video te monteren. In de rijke jaren 90 had je een correspondent die samenwerkte met een cameraman/editor. Maar in deze tijd waarin je toch als freelancer geacht wordt meer te kunnen omgaan met moderne technieken is dat anders. Dus nee, ik heb geen cameraman. Als ik op straat ga, doe ik zelf de interviews met camera etc. Er zijn situaties waarin het handiger is als je een cameraman hebt, maar goed, dan kan je er altijd een huren.

U spreekt zelf Russisch, vlot genoeg om alles zelf te organiseren?

Ik spreek vlot Russisch, dat heb ik vroeger gestudeerd. Dat blijf ik vervolmaken want het is nooit perfect. Maar ik heb er geen enkel probleem met de taal.

Heeft u ter plaatse een fixer?

Nu niet meer, in de jaren 90 wel. Toen we een groter kantoor hadden, hadden we naast enkele correspondenten ook 2 à 3 producers/fixers. Dat scheelde enorm in de tijd. Tegenwoordig moet alles goedkoper en daardoor moet je meer dingen zelf doen. Niet alleen aan de technische kant, ook meer organiseren, bellen en dingen organiseren.

Kan/kon u over elk thema even vrij berichten?

In principe is er geen enkel beletsel. De problemen waar je vaak over hoort met persvrijheid in Rusland gaan altijd over Russische journalisten. Westerse journalisten kunnen echt over alles wat ze willen berichten. Ik schrijf zaken over politiek, economie, cultuur, natuur, milieu, ... Je kunt het zo gek niet bedenken of daar berichten we wel over. Ik heb eigenlijk nooit gehoord dat er enige restricties zijn of dat mensen een blad voor de mond nemen. Er is veel kritiek te leveren op allerlei dingen die hier gebeuren en dat proef je ook overal wel in de berichtgeving. Wat je bij Russische journalisten heel vaak ziet, je hebt nog een handjevol onafhankelijke Russische media waar mensen kunnen zeggen wat ze willen. En je hebt anderzijds de loyale media/staatsmedia en daar wordt over een heel aantal onderwerpen gewoon niet bericht. Bepaalde mensen mogen niet worden geïnterviewd, niet op tv komen, heel veel dingen worden doodgezwegen. Daar is sprake van, niet zozeer van censuur want in de Sovjet-Unie zat er op elke redactie wel een man of een vrouw in een kamertje (een censor) en die ging alle producties, teksten etc. bekijken om te kijken of dat door de beugel kon. Die mensen zijn in 1991 verdwenen. Maar wat je nu ziet (afgelopen 20 jaar) is dat er sprake is van zelfcensuur: wat kunnen ze wel of niet zeggen? En als ze toch iets doen wat niet mag, dan is de kans groot dat je de laan uitvliegt. Maar dat geldt voor Russische journalisten en niet voor buitenlandse journalisten.

Kunt u eens normale werkdag beschrijven?

Wat je de hele dag doet is het nieuws volgen op de radio (*Echo-Moskvy*), dat is een goeie radiozender, bestaat sinds 1993. Op de radio merk je dan al meteen 'wat gebeurt er vandaag' en 'wat is er aan het begin van de dag gebeurd?'. Vroeger hadden we veel abonnementen op kranten en tijdschriften, dat is al lang niet meer zo. Dat werd ook heel duur. Tegenwoordig is die noodzaak er niet meer want vrijwel alle kranten en tijdschriften kun je op internet lezen. Er zijn een aantal goeie nieuwssites waarop ik kijk (wat speelt er, wat zijn de belangrijke onderwerpen). Er zijn ook verschillende mail-news-services waardoor ik veel nieuws in mijn mail krijg. Dan zijn er nog een paar kranten die goed zijn om te raadplegen (zoals *Novaya Gazeta* en *Vedomosti*). Dan ga ik kijken wat ik daarmee kan doen voor een Nederlands of Belgisch publiek. Er zijn veel dingen die hier spelen die vooral interessant zijn voor de binnenlandse consument hier, maar die voor buitenlandse consumenten minder interessant zijn. Dat is ook wel het verschil met vroeger, 20 jaar geleden was er veel meer belangstelling voor alles wat hier gebeurde. Nu wordt er al sneller de vraag gesteld 'wat is de meerwaarde voor een Vlaamse of Nederlandse nieuwsconsument?' De vraag wordt gesteld waarom zij dat moeten weten. Heel vaak volg je alleen processen, dat zijn niet altijd grote nieuwsgebeurtenissen, dat zijn processen die zich uitstrekken over soms meerdere jaren. Als je daarover een publicatie hebt gehad bijvoorbeeld in een Vlaamse of Nederlandse krant, dan heb je op een moment je kruid al vershoten. Als het onderwerp dan een half jaar later weer een andere wending neemt, dan is het niet altijd makkelijk om daar weer de nodige steun voor te vinden bij de desbetreffende redactie. Terwijl dat wel belangrijke ontwikkelingen kunnen zijn. Dat is ook het gevolg van hoe media tegenwoordig in elkaar zitten. De formats zijn veranderd, kranten zijn kleiner geworden, dat betekent toch een zekere restrictie. Hetzelfde geldt voor radio en televisie. Tegenwoordig moet alles steeds sneller en hapklaarder. Ook door het internet, stukken tekst moeten korter etc. Dat betekent dat je heel selectief moet zijn terwijl je denkt dat bepaalde onderwerpen best belangrijk zijn, maar goed.

Welke bronnen gebruikt u naast media nog? Zoals overheidsbronnen?

Ja, die persagentschappen: *Ria Novosti* (gelieerd aan *Russia Today*). Dat is een persbureau maar ze organiseren ook heel regelmatig persconferenties. Daar hoor je altijd de officiële lijn. Hetzelfde geldt eigenlijk voor *ITAR-TASS*, dat is het meeste officiële. Interfax had altijd de naam van iets onafhankelijker

te zijn, maar in feite lijken die persagentschappen echt op elkaar. Als je de officiële lijn wil horen, dan ga je daar naartoe want daar hoor je dat meteen. Vroeger hadden we allemaal afzonderlijke abonnementen op die persagentschappen. *Interfax* kwam allemaal via fax. Tegenwoordig is het te duur om daar overal abonnementen te hebben. Maar anderzijds, je krijgt het niet à la minute, maar een half uurtje later staan die zaken toch online. Dat is de belangrijkste informatiebron voor de officiële berichtenstroom. Daarnaast kan je nog naar de site van het Kremlin gaan, waar de belangrijkste bijeenkomsten van de president op staan en waarvoor je ook kan accrediteren op bepaalde evenementen.

Maar u kan wel goed aan factchecking doen?

Ja, zeker wel. Je kan instanties bellen. Tegenwoordig is dat ook veel makkelijker dan vroeger denk ik. Het ministerie heeft ook persdienst. Je hebt als correspondent hier een accreditatie, dat is je werkvergunning, dat betekent dat je overal in dit land je werk kunt doen. Er zijn een aantal restricties in de grensgebieden zoals het hoge noorden en het verre oosten van Rusland (Kamtsjatka en Tsjoejkotka en enz.) maar dat valt goed mee.

En kan u Russische burgers goed benaderen?

Ja, eigenlijk wel. Al moet ik wel eerlijk toegeven dat het de laatste jaren wat moeilijker geworden is. In de jaren 90 praatten mensen volop als je hen wat vroeg. Nu zijn ze iets terughoudender. Ze gaan meestal wel nog spreken, maar vaak vragen ze of je hun naam (en zeker achternaam) niet wil vermelden. Dat komt waarschijnlijk ook door het digitale tijdperk. Mensen zijn vandaag de dag nogal snel bang dat hun naam overal online en op tv en radio te zien zou zijn.

Heeft u soms het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?

Nee, ik merk daar geen grote verschillen in op. Ook alle buitenlandse journalisten mogen de belangrijke persconferenties en dergelijke bijwonen. Dat ligt ook wel aan het feit dat ik een geaccrediteerd journalist ben. Als je jouw accreditatie krijgt van het ministerie van Buitenlandse Zaken, dan heb je (bijna) overal toegang toe. Ik denk dus niet dat Russische journalisten extra voordelen hebben op dat vlak. Doordat ik hier al lang woon, weet ik ook wel hoe ik mensen moet benaderen en ik spreek de taal ook goed. Maar dan nog is het voor journalisten op vlak van toegang tot overheidszaken geen probleem.

Kwam u zelf ooit al in de problemen omdat u gevoelige informatie in handen had?

Ik ben nooit echt in grote problemen gekomen. Wat ik me wel herinner is een uitstapje naar de Kaukasus waar ik toen een reportage wou draaien. Ik had dus een accreditatie als Nederlandse journalist en ik wou daar een reportage draaien voor VRT dus had ik gezegd dat ik iets maakte voor de Belgische televisie. Toen heeft de lokale politie wel ingegrepen omdat ze het best raar vonden dat ik iets voor België kwam draaien terwijl ik een Nederlandse journalist ben. We hebben toen geen reportage gedraaid om problemen te vermijden. Zo'n dingen kom je ook sneller tegen in bepaalde delen van Rusland zoals de Kaukasus, maar in Moskou gebeurt zoiets niet. Ik heb ooit ook eens reportage gedraaid over een fabriek die ging sluiten en de lokale politie was ook niet op de hoogte van mijn accreditatie en werk in Moskou. Hij was toen ook erg wantrouwig ten opzichte van buitenlandse journalisten. Maar in het algemeen heb ik nog nooit écht grote problemen gehad.

Hoe heeft u de veranderingen in de persvrijheid van 90 tot nu ervaren in Rusland?

Goh, er is natuurlijk een hele evolutie geweest op vlak van persvrijheid. Tijdens het begin van de jaren 90, en eigenlijk al eind de jaren 80 onder Gorbatsjov met de glasnost (wat *openheid* betekent), was er plots ongelofelijk veel persvrijheid. Je zag dat ook in de Russische media, de kranten stonden vol met kritiek op de periode van Stalin en zelfs Lenin, dat is iets wat voordien absoluut ongezien was. Onder Jeltsin kwamen veel 'onafhankelijke' media dan in handen van oligarchen (zoals *NTV*), toen was er eigenlijk volledige persvrijheid. Al moet je dat natuurlijk ook met een korrel zout benaderen, want ze waren onrechtstreeks toch in handen van die oligarchen en dus de staat onder Jeltsin. Maar goed, er was wel ruimte voor kritiek op het systeem.

Toen Poetin aantrad werden veel onafhankelijke media zoals *NTV* teruggeschroefd. Op één nacht werden alle medewerkers daar vervangen door Poetin-gezinde mensen. Daardoor waren er natuurlijk weer veel minder onafhankelijke stemmen te horen in de media. Maar nu zie ik toch weer een tegenstroom door het internet. Vooral de jongere generatie is sterk aanwezig op sociale media zoals Facebook en Twitter en ook YouTube is ontzettend populair. Er worden zelfs volledige nieuws/actualiteitsreportages van soms 3 uur uitgezonden op YouTube. Die dissidente stemmen die van het televisiescherm gebannen worden, kan je dan terugvinden online. Om het nog even samen te vatten: als je het op een grafiek zou schetsen, dan is er in de jaren 90 absolute persvrijheid & is die sinds het aantreden van Poetin plots heel sterk gedaald. En nu de laatste twee jaar gaat die curve weer lichtjes naar boven.

Wat denkt u over de toekomst?

Poetin blijft nu voorlopig aan tot 2024 en heeft met zijn recent gestemde wet zijn termijn in theorie veiliggesteld tot 2036. Maar ik denk dat hij dat vooral gedaan heeft om meer macht naar zich toe te trekken. Je kan echt niet zeggen hoe de toekomst eruitziet. Er kan zoveel gebeuren op 1 jaar, 4 jaar en laat staan tot 2036. Er is ook die nieuwe generatie die eraan komt. Jongeren zijn steeds assertiever, komen op straat (betoging in de zomer etc.) en laten hun stem horen door middel van het internet en dergelijke. Poetin moet dus nog steeds steun krijgen om lang aan te blijven. Nu, je mag ook de gevolgen van bijvoorbeeld deze coronacrisis niet onderschatten. De roebel staat enorm laag, de brandstofprijzen zijn heel erg gekelderd enz. Als mensen meer moeten betalen, worden ze ook ontevreden. Er kan echt nog van alles gebeuren in de toekomst.

Interview Gert-Jan Dennekamp (26/03/2020)

- Naam en voornaam: Gert-Jan Dennekamp
- Geboortjaar: 1966
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Nederlander
- Gevolgde opleiding: Journalistiek in Kampen

Wanneer bent u begonnen als journalist?

In 1988 bij het televisieprogramma 'Hier en Nu'.

En in 1992 als buitenlandcorrespondent?

Ja, voor 'Hier en Nu' en voor radiojournaal toen nog 'Met het oog op morgen' en andere programma's. Vanaf 1995 het radio 1 journaal, de samenwerking, vroeger hadden we allemaal verschillende nieuwsrubrieken op de radio en vanaf 1995 is het radio 1 journaal opgericht en ben ik daarvoor correspondent geworden. Tot 1997. Daarna ben ik correspondent geweest in Brussel tot 2008.

Verbleef u van 1992 tot 1997 permanent in Rusland?

Ja.

Werkte u daar alleen of in ploeg?

Ik werkte voornamelijk voor de radio en ik deed af en toe kruisgesprekken voor de televisie. En dan heel af en toe reportages, dan huurden we een cameraman in. Ik was een freelancer. Ik had mijn eigen kantoor. Pas vanaf 1995 toen ik correspondent werd voor het radio 1 journaal hadden we een kantoor met een producer en een collega die daar ook op kantoor zat.

Spreekt u zelf Russisch?

Ja, dat heb ik daar geleerd.

Had u toen ook een fixer?

Ja, ik heb altijd gewerkt met een fixer. Zeker in het begin hielp die bij de taal. Sowieso is het soms ook best lastig om een telefoongesprek in een andere taal dan je eigen taal te voeren. Dat gaat nu al beter dan in het begin. En dan voor productiewerkzaamheden is het sowieso handig om een fixer te hebben. En er komen heel veel formaliteiten bij kijken die tijd kosten: een visumverlenging, visumaanvraag voor collega's, als familieleden op bezoek kwamen, die hele mallemolen van papierwerk, ... dat is fijn om daar iemand voor te hebben.

Kon u over elk thema even vrij berichten?

Ja, we meden geen thema's. We zijn nooit in de problemen gekomen om wat we hebben bericht. In de jaren 90 was er een periode van chaos. Door die chaos was er veel mogelijk. We konden in die tijd vrij reizen, in heel veel gevallen als je bij een fabriek aanbelde, deden ze wel open als je iets maakte over textielindustrie. De openheid was toen best wel groot. Ik heb vanaf 1995 nog de oorlog in Tsjetsjenië verslagen. Zelfs in die oorlog konden wij tamelijk vrij opereren. Pas aan het eind van die periode werd het gevaarlijk omdat islamitische *hardliners* deelnamen aan het conflict. Enerzijds is het altijd gevaarlijk om in conflictgebied verslag te doen, maar we werden ook als journalist bedreigd. We hadden toen aan het eind van die periode, denk eind 1997, toen rodekruis-medewerkers werden vermoord in Tsjetsjenië maar dat had niets met de Russische autoriteiten te maken. Ik denk dat Poetin ook lessen heeft geleerd uit hoe erover dat conflict bericht is. Sindsdien zijn de restricties veel sterker geworden. Maar wij konden aan beide kanten van de fronten opereren, we werden door Russische militairen en Tsjetsjeense rebellen rondgereden. En hetzelfde was zo in de jaren 90 tot het einde van mijn termijn. Zolang ik daar heb gezeten, heb ik nooit problemen ondervonden.

Kunt u eens normale werkdag beschrijven?

In de beginfase hadden we nog geen internet. We hadden wel *Interfax*, dat kwam via een soort radiografisch ding bij ons binnen. Ik had toen een abonnement op *AFP*, maar daarvoor moest ik naar het centrum van Moskou rijden. En we hadden de kranten. De dag begon op kantoor. In die eerste jaren had ik ook niet elke dag uitzendingen dus dat gaf dan ook wel weer rust omdat je tijd had om de productie voor te bereiden. En vanaf 1995 hadden we gewoon dagelijkse uitzendingen en dan was het afhankelijk van het nieuws of je het druk had of niet. Er zijn best wel grote gebeurtenissen geweest en er was wel een soort van 'constante interesse' in Rusland. Dus ik heb nooit echt lange periodes gehad waarin ik niets te doen had of waarin ik me zorgen maakte over het freelancebestaan. Dus normaal kom ik op kantoor, las ik de kranten, belde ik rond, je overlegt, je bezoekt de Doema, ... Helemaal in het begin was er het Congres van Volksafgevaardigden in het Kremlin waar we ook konden bij zijn. In die tijd had je best grote toegang, ook tot het parlement. Ik had toen een kamer genomen in het hotel rechtover het parlement. Je kon gewoon iedereen daar benaderen en spreken. De restricties waren toen minder dan nu. Ik denk dat de angst om nu iets verkeerd te zeggen of uit de lijn te stappen veel groter is dan toen. Toen deed iedereen waar hij zelf zin in had. Dat gaf voor ons natuurlijk ongekende mogelijkheden.

Welke bronnen gebruikte u naast die Russische media nog? Kon u burgers goed aanspreken?

Dat was toen ook geen probleem. Toen de Sovjet-Unie uit elkaar viel, stonden er rijen voor de krantenkiosken. Mensen wilden alles lezen. De oplages van de kranten waren ongekennd groot. Er was een enorme honger naar nieuws en er was ook vrijheid om daarover te praten. Ik heb het Russisch geleerd door op straat met mensen te praten. Als Nederlandse radio volgen wij het nieuws natuurlijk vanop een afstand, we zijn geen factor in de politiek, we doen slechts verslag van wat daar gebeurt. En dat doe je het liefst aan de hand van getuigenissen van mensen. Dan is het juist zaak om veel op pad te zijn. Dat probeerde ik wel veel te doen.

En praatten de Russen vlot?

Ja, dat was geen enkel probleem. Dat is nog steeds geen probleem overigens, dat denk ik niet. De vrijheid waarmee de Russen spreken is best wel groot. Het is nu veel moeilijker om toegang te krijgen bedrijven of instellingen, kazernes, het leger, ... In Tsjetsjenië belden we gewoon aan en werden we meegenomen door die mensen. Dat zou nu ongekennd zijn. Dat gebeurt gewoon niet meer. In die tijd was er chaos en er kon heel veel.

Op welke manier deden jullie dan aan factchecking?

Als correspondent doe je geen onderzoek, of toch nauwelijks, ik heb een paar dingen gedaan naar Nederlandse SS'ers etc. Maar uiteindelijk bij de beschieting van het witte huis probeer je te verslaan wat er gebeurt. En dan heb je toegang tot de mensen. Je bent daar, dus je kunt mensen spreken. En de overheidscommunicatie... toen had je oppositiekanaalen. Televisiekanaalen die een andere mening verkondigden dan wat het Kremlin vond. De veelzijdigheid was veel groter en even goed: wat binnen het Kremlin gebeurde, wisten we nog steeds niet. Dan doe je verslag van Russische journalisten die denken het beter te weten of mensen op straat die denken het te weten... Het is anders dan dat je de Nederlandse of wetstraatpolitiek volgt. Als correspondent doe je verslag van de stemming in een land. Dat kan heel goed met de verkoper van de bloemenkiosk op de hoek. Daar heb je niet per sé communicatie van bovenaf voor nodig. En in mijn tijd waren die best toegankelijk.

Had u dan ook nooit het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hadden tot bepaalde info, persconferenties bijvoorbeeld?

Nee, kijk, in mijn tijd was het ook niet per sé een doel om bij een persconferentie te zijn. De eerste lijn nieuws behandelt de Russische verslaggever. Dat is zoals wij de politiek hier verslagen. Als je Amerikaanse correspondent bent dan heeft het helemaal geen zin om al die persconferenties in Den Haag te volgen. Dan volg je veel meer: wat is de stemming in het land? Welke kant weegt dit land op? Daarvoor hoef je echt niet van maandag t.e.m. vrijdag op persconferenties te zitten. Hetzelfde was zo in Rusland. In mijn tijd was er oppositie, dus was er een veel breder spectrum aan journalistiek. Er was

hele slechte en hele goede journalistiek, procommunistische en oligarchische journalistiek... Alle kleuren en smaken had je. De afgelopen jaren is voor Poetin de berichtgeving over Tsjetsjenië een les geweest. Russische media konden daar tamelijk onafhankelijk in opereren. Volgens mij heeft Poetin (en het Kremlin) daar wel uitgeleerd, dat dat niet altijd leidt tot berichtgeving die het Kremlin wenselijk acht. Dat is sindsdien, denk ik, helemaal veranderd. Maar ik ben er een hele tijd niet meer geweest. Ik constateer alleen maar dat het nu veel lastiger is en dat er veel minder oppositiejournalistiek is. Er zijn er nog wel (*Novaya Gazeta*), een aantal websites, die jongens die samenwerken met Bellingcat, ... Het is er nog wel, maar het is veel minder. En het is gevaarlijk, journalisten komen er om omdat ze er hun werk doen. Van pluriformiteit is geen sprake meer. En ik denk dat de zelfcensuur best groot is. Hoewel je soms rare oprispingen ziet in de kranten die heel kritisch zijn ten opzichte van wat het Kremlin wil. Dus ik vraag me ook af of er echt van bovenaf opgelegde censuur is, of dat mensen zich ernaar gedragen omdat ze denken dat het zo moet. Er staan ook soms wel kritische verhalen in *Kommersant*. Het is in ieder geval wezenlijk anders dan vroeger.

Denk nu aan MH17.

Ja, er is bijna geen sprake van kritische, vrije journalistiek. Er zijn veel journalisten die de lijnen van het Kremlin daarin volgen.

Kunt u daar als Nederlandse journalist zomaar vrij over berichten als u zich kenbaar maakt?

Ik heb nooit problemen gehad. Nu ja, ik krijg geen toegang tot mensen waarmee ik zou willen spreken: de minister van defensie, minister van buitenlandse zaken en mensen die worden genoemd in het MH17-proces of met de 53ste brigade, ... Dat gebeurt allemaal niet. Die toegang hebben we niet. Maar ik ondervind ook geen hinder. Men weet in Rusland althans dat ik MH17 volg voor Nieuwsuur en ik heb nog nooit een probleem gehad met mijn visumaanvragen of de reizen die ik wil maken. Ik heb daar geen belemmeringen gevoeld.

Wat denkt u over de toekomst? Gaat Poetin nu langer aanblijven?

Goh, dat zou ik niet weten. Ik vermoed dat er veel mensen zijn die denken dat hij dat wel zal doen. Je kunt alleen maar vaststellen dat er in ieder geval geen controleerbaar mechanisme bestaat voor de opvolging van Poetin. En met die veranderingen in de grondwet dat hij nu een nieuwe termijn zou kunnen krijgen, lijkt het wel alsof de toekomst van Rusland afhankelijk is van de toekomst van Poetin. Er is in ieder geval geen mechanisme waaruit blijkt wie naar voren zou moeten komen. Er is geen democratisch systeem voor in de praktijk. Ja, geen idee. Als je kijkt naar de ontwikkelingen van de media in Rusland zie je niet dat er veel zal veranderen in de nabije toekomst. Ik zou eerder zeggen dat het repressiever wordt. Kijk, wat nog een interessante vraag is om andere journalisten te vragen die nu in Rusland zijn, is of zij zich vrij voelen om onderzoek te doen naar MH17. Ik ben een verslaggever die in en uit reist. Als ze me op een gegeven moment mijn visum zouden weigeren, dan is dat heel vervelend, ik zou dat heel jammer vinden, maar ik verlies daardoor mijn werk niet. Ik weet niet hoe het nu is voor journalisten die daar nu actief zijn. Er zijn niet zo heel veel voorbeelden natuurlijk. Er is die jongen van VICE-news die geen visum meer krijgt. Er is ook een journalist van *The Guardian* die het land niet meer in komt omdat hij corruptie heeft onderzocht. Maar ik denk dat dat het Kremlin allemaal niet zoveel interesseert.

Kan het ook liggen aan de omvang van ons land? Het is 'maar' een Belgische/Nederlandse journalist?

Ik denk dat het een verschil is dat wij niet berichten over de dingen die echt pijn doen. Wij doen geen research naar de herkomst van de kapitalen van Poetin of zijn vrienden. Ik ken maar weinig Nederlandse journalisten die daar echt een business van maken. Dan kom je misschien snel in aanraking met mensen die minder vriendelijk zijn. Ik denk dat de aard van ons werk is dat we meer aan algemene nieuwsverslaggeving doen en een beeld schetsen van een land. Dan heb je dat probleem veel minder. En ik denk dat Rusland niet alleen denkt 'het is maar een Nederlands krantje, volgens mij denken ze dat bij alles. Omdat het voor hen niet echt uitmaakt voor de macht en controle in hun eigen land. Of dat nu de *New York Times* is of *the Washington Post*... Uiteindelijk helpt het beeld wel van: 'we worden niet

begrepen in de rest van de wereld, maar we hebben het goed hier.' Ik hoor weinig verhalen dat het echt problematisch is. En al zeker niet in de periode waarin ik journalist was.

Wil u nog iets toevoegen?

Nee. Er is een wezenlijk verschil tussen Russische en Nederlandse journalisten. Dat is anders dan als je correspondent op doorreis bent en daar misschien 5-6 jaar blijft.

Interview Floris Akkerman (10/04/2020)

- Naam en voornaam: Akkerman Floris
- Geboortjaar: 1977
- Geslacht: Man
- Nationaliteit: Nederlander
- Gevolgde opleiding: Journalistiek + Oost-Europese Studies aan de Universiteit van Amsterdam (daarvan 2 jaar taal met 2 maand Russisch in Sint-Petersburg)

Wanneer bent u begonnen als journalist?

Als algemeen journalist in 1999, ik studeerde nog, maar was ook al freelance journalist (stage bij het gratis dagblad Sp!ts in Nederland en ik kon toen blijven als freelancer). In eerste instantie was dat op de economie-financiënredactie.

En in 2009 als correspondent in Rusland?

Klopt, ik zat toen nog bij Sp!ts (vast contract, drie jaar lang van 2006-2009). Maar dan heb ik beslist om zelf te gaan, dus toen heb ik mijn baan opgezegd. Dan ben ik dus naar Rusland gegaan van 2009 tot 2013, als freelancer.

Werkt u dan sinds 2013 van op de redactie(s) in Nederland?

Sindsdien werk ik nog steeds als freelancer. Dat betekent dat ik één keer in de zoveel tijd (1 keer in de 3 maand) naar daar reis (Rusland, Oekraïne, Moldavië, Wit-Rusland, ...) om daar verhalen te maken voor verschillende opdrachtgevers. Daarnaast heb ik ook hier gewoon journalistiek werk, zoals op de redactie van BNR, waar ik eindredacteur/redacteur ben.

Dus u reist ook momenteel nog op en af naar Rusland?

Momenteel door corona niet, maar ik had normaal wel een visum voor in mei. Dat is intussen wel afgezegd, ik heb besloten om die reis uit te stellen want je komt het land niet binnen momenteel. En bovendien is er ook onduidelijkheid over hoe corona zal evolueren.

(Spreekt u zelf Russisch?

Ja.)

Werkte u als correspondent in ploeg?

Nee, toen ik deed enkel schrijvende pers: enkel kranten, tijdschriften, en zo nu en dan een radio-interview. Maar ik werk in m'n eentje. Geen fixer, tolk, assistent, ... Als freelancejournalist kan je je niet altijd een fixer veroorloven. Plus, ik spreek en lees de taal dus ik heb al geen fixer nodig die voor mij afspraken maakt omdat ik geen Russisch kan. Alleen in de Kaukasus had ik wel een fixer, omdat dat ook te maken heeft met veiligheid. In Tsjetsjenië was het bijvoorbeeld goed als iemand je wat onder zijn hoede nam. Als je iemand *local* bij je hebt, is dat al een pak veiliger omdat mensen zien dat je daar iemand kent. Op die manier wordt dat meer begrepen en word je sneller met rust gelaten.

Kon/kan u dan over elk thema even vrij berichten?

Als freelancejournalist kon ik over alles vrij berichten, ja. Ik schreef over economie, politiek, cultuur, buitenlandse geopolitiek, ... Ik schreef over alles. Dat is het voordeel van freelancen. Je bent bezig voor verschillende opdrachtgevers, dus je kan je verhalen kwijt bij hen. Als je werkt voor één medium willen zij misschien enkel een bepaald soort verhalen.

Hoe zag een normale werkdag eruit als correspondent in Rusland?

Ik ben vrij gedisciplineerd, dus ik startte gewoon om 9 uur. Dan speurde ik gewoon af en ging ik kijken welk nieuws er was. Dan kan je daar eventueel een verhaal over maken voor je opdrachtgever. Je checkt alle nieuwskanalen, sociale media (Facebook wordt door veel Russen gebruikt om verhalen kwijt te kunnen). Dan ga je daarmee aan de slag. Ik belde dan mijn opdrachtgevers en keek of dat verhaal interessant was voor hen. Dan krijg je een ja of nee. Als er niets te doen was – wat direct nieuws betreft

– dan was ik dingen aan het uitzoeken of bijvoorbeeld een trip aan het voorbereiden (om het binnenland in te gaan). Dan ga je je voorbereiden om mensen te spreken, verhalen te bedenken en dingen uit te zoeken. Als mijn opdrachtgever(s) een bepaald verhaal goed vonden, dan ga je dat verder uitzoeken en ging ik op pad in Moskou. Het kan natuurlijk ook gebeuren dat er iets heeft plaatsgevonden als je wakker wordt. Bijvoorbeeld een aanslag in de metro, dat is ook al gebeurd. Dan vlieg je je huis uit naar de plek waar het is gebeurd.

Veel journalisten zeggen bijvoorbeeld dat Russische media een belangrijke bron zijn. Welke hield u echt in de gaten?

Ik ben vooral een krantenman. Ik las veel kranten en websites. Vooral *Vedomosti*, een goede zakenkrant die ook altijd met politiek nieuws kwamen. Ik luisterde ook naar de radiozender *Echo-Moskvy* en ook wel staatsmedia om te kijken hoe zij over bepaalde zaken berichten. Zo krijg je een idee wat de andere kant van het verhaal is, ook belangrijk om weten. Maar ik ging ook niet té veel af op Russische media. Ik ging vooral af op wat ik zelf rook, proef en zag. En ook wel wat Russen zeiden of als je zelf achter bepaalde ontwikkelingen kwam. Op basis daarvan kom je ook tot verhalen.

En kon u informatie van overheidscommunicatie gemakkelijk factchecken?

Dat is niet altijd even gemakkelijk. Ik ging ook nooit blind af op overheidsinformatie. Ik probeerde toch vooral om verhalen in het veld te maken: dus door met Russen te spreken. Dan kom je in mijns inziens het dichtst bij de waarheid. Al moet ook gezegd: wat is waarheid? Mensen hun mening is ook gekleurd en beïnvloed door Russische media. Maar er zijn echt wel genoeg mensen die voor hun mening wilden uitkomen of zeggen waar het op staat. Russen zijn bereid om over politiek te praten en ze kunnen ook best kritisch zijn over Poetin en het Kremlin. Op dat vlak is de Rus je beste bron.

Dus de Rus is toch best breedvoerig?

Ja hoor, je hebt natuurlijk allerlei Russen: liberaal, conservatief, nationalistisch, extreemlinks en extreemrechts, ... Ze willen graag praten en ze geloven ook in wat ze zeggen. Ze zijn niet bang om te zeggen wat ze denken. Misschien is het voor de schrijvende pers ook wel iets makkelijker omdat je niet met je hoofd op camera komt. Maar ze praten zeker over hun verhaal: in de trein, op straat, in een interview, ...

Hebt u het gevoel dat u altijd voldoende informatie (zoals de juiste documenten) in handen kreeg/krijgt?

Goh, de juiste documenten... Je probeert wel altijd te checken of overheidsdocumenten kloppen. Je gaat dat dan navragen bij andere journalisten, collega's of bij experts die er eventueel iets over kunnen zeggen. Alle documenten uit het Kremlin worden bijvoorbeeld gepubliceerd op de website. Of ze alle documenten vrijgeven, dat is een ander verhaal. Maar er worden wel dingen gepubliceerd over Moskou etc. Je komt dus wel aan die officiële documenten, je moet er gewoon niet blind op varen.

Maakt u zichzelf altijd kenbaar als buitenlandjournalist?

Ja, ik maak me altijd kenbaar als buitenlandse journalist. Ik wil van de Russen een eerlijk/juist verhaal naar waarheid, dus dan moet ik ook eerlijk zijn. Zij stellen zich kwetsbaar op en riskeren soms gevaar voor eigen leven (of met risico vandien) dus dan moet ik ook wel zeggen waar het op staat. Natuurlijk, als ik eens een undercoververhaal zou moeten maken, zou ik dat wel doen. Maar dat is nog nooit gebeurd.

Had u het gevoel dat Russische journalisten meer toegang hebben tot bepaalde info?

Journalisten die voor overheidsmedia werken, zullen sowieso gemakkelijker toegang krijgen tot bepaalde info. Langs de andere kant heb ik ook de indruk dat als je naar een kleinere stad gaat in Rusland, dan zijn de meesten best gastvrij, staat er eten en drinken voor je klaar. Zij vinden het leuk om buitenlandse journalisten te spreken. Ik heb bijvoorbeeld de viceminister van cultuur gesproken in Moskou op het allerlaatste moment en hij pakte echt wel z'n tijd voor me. Het is echt niet zo dat de deur gesloten is voor buitenlandse journalisten. Maar ik ben natuurlijk ook maar een kleine speler. Als zij hun

verhaal kwijt willen, zullen ze dat misschien eerder doen bij de *BBC/CNN/The New York Times* en dat soort media.

En bent u ooit zelf al in de problemen gekomen? Bijvoorbeeld: toegang ontzegd of telefoongesprekken die afgeluisterd werden, ...

Ik ben in ieder geval nog nooit gearresteerd geweest. Of mijn telefoongesprekken ooit afgeluisterd zijn, dat weet ik niet, dat zou kunnen maar daar heb ik geen bewijzen voor. Ik heb een keer iets meegemaakt in Noord-Kaukasus (er waren aanslagen gebeurd in Moskou & ik ging kijken wat de oorzaken waren en wat speelde). Toen had ik een interview met twee broers. Eén broer was meegenomen door de Russische Geheime Dienst (FSB) en sindsdien hadden ze nooit meer iets van die broer gehoord. Ik was ongeveer 20 minuten bezig met het interview – toen was er wel een fixer bij omdat dat prettig is in die regio – en die wees me er op een gegeven moment op dat er aan de overkant van de straat een auto zonder nummerplaat stond. Dat was waarschijnlijk wel iemand van de Russische veiligheidsdiensten. Toen werd gezegd dat we het interview moesten onderbreken en ervan door moesten. Of dat betekent dat dat gevaarlijk was voor mij of voor die broers, dat weet ik niet. Sowieso voor die broers, maar het is natuurlijk ook een risico voor jezelf. Dat is eigenlijk de enige concrete keer dat ik mijn werk niet hebben kunnen doen. Er is natuurlijk wel een groot verschil tussen een journalist met een camera (die valt meer op) en iemand van de geschreven pers die enkel een pen bij zich heeft. Als buitenlandse journalist hou ik me natuurlijk niet bezig met corruptiezaken, ik *vroef* geen dingen uit, ... Dat is iets helemaal anders dan als je echt aan onderzoeksjournalistiek doet en graaft in onderwerpen. En als het echt gevaarlijk zou worden, dan kan ik altijd terug naar Nederland. Dat is natuurlijk niet zo voor Russische journalisten.

Is er dan zo'n groot verschil op vlak van informatietoegang tussen steden zoals Moskou en bijvoorbeeld de Kaukasus?

Ja, in Moskou kan je anoniem in de massa je verhaal maken. Zeker in de Kaukasus in 2009-2010 speelden er veel zaken met aanslagen en dat was echt wel een andere wereld voor een journalist. Ik dacht wel drie keer na om daar een verhaal te maken dan als ik dat in Moskou zou doen.

Russische journalisten doen vaak aan zelfcensuur om problemen te vermijden. Het verschil tussen Russische en buitenlandjournalisten is wel groot?

Ja, dat verschil is immens. Als buitenlandse journalist kan ik altijd weg als het me te heet onder de voeten wordt. Dat kunnen zij niet zo makkelijk. Je moet dus wel goed nadenken wat je schrijft en wat je zo op het spel zet: je gezin, je familie, ... Er zijn genoeg voorbeelden geweest van journalisten die zijn vermoord, mishandeld of bedreigd. Dus ja, voor een Russische journalist is dat helemaal anders.

En hoe staat u in het algemeen ten opzichte van die persvrijheid in Rusland?

Tja... Er is persvrijheid in Rusland. Er zijn nog steeds media die vrij kunnen berichten. Je hebt *Vedomosti*, een goeie krant, onafhankelijk en goeie economische/politieke stukken. Zij hebben ook goeie bronnen dichtbij het Kremlin. *Novaya Gazeta* is een heel kritische krant, gekleurd natuurlijk: zij kijken met een bepaalde blik naar wat het Kremlin doet. *Echo-Moskvy*, *Dozhd*, etc. En het internet is vrij. Wat dat betreft, kan je je mening kwijt. Alleen wordt zo'n krant als *Vedomosti* enkel in grote steden gelezen door een bepaald publiek. De massa leest zo'n krant nooit. Hetzelfde geldt voor *Echo Moskvy*. De massa luistert niet naar andere geluiden, maar volgt staatsmedia. Ik heb de afgelopen jaren ook gezien dat vrije media – die kritische berichten – min of meer ingeperkt zijn. Maar er zijn nog steeds vrije media. Ik heb ooit eens gesproken met de hoofdredacteur van *Novaya Gazeta* en die zei 'wij leven in de gratie van Poetin'. Poetin kan alles zeggen: hoezo wij hebben geen vrije pers? We hebben toch *Novaya Gazeta*, *Vedomosti*, *Echo Moskvy*, ... Er is een soort van schijn-democratie en daar spelen de media een rol in.

Je kan inderdaad niet spreken van censuur, maar alles wordt verdoken wel ingeperkt. Ik denk bijvoorbeeld aan NTV begin 2000.

Klopt, onder Jeltsin kon de pers alles zeggen. Over Tsjetsjenië, het satirische spel Kugli, ... Onder Poetin is dat meteen allemaal afgeschaft. Er is een groot verschil tussen de Jeltsin- en de Poetin-jaren. Het aanbod van vrije media wordt wel alsmaar kleiner. Bijvoorbeeld *Ria Novosti*, een liberaal groot staatsbureau etc. Poetin zorgt er wel voor dat die ook in de pas van het Kremlin loopt. Dmitri Kiselyov heeft dat nu allemaal onder zijn hoede. In Noord-Korea en Wit-Rusland is er bijvoorbeeld echt niets mogelijk, terwijl Rusland zich meer in die schemerzone bevindt.

Sociale media en internet hebben daar waarschijnlijk ook veel mee te maken.

Ja, je kent Navalny ongetwijfeld. Veel van die zaken worden ontzettend veel bekeken. Internet is natuurlijk wel nog altijd een vrij domein. Daar kan je als criticus veel kwijt. Dat is een van de redenen ook dat Facebook onder de Russen erg populair is en dat je dat (Twitter, Facebook) goed in de gaten moet houden om te weten wat er speelt in de Russische maatschappij. Ook dat is een goede bron van informatie.

Wat denkt u over de toekomst? Gaat Poetin nu nog langer aanblijven dan 2024 met zijn recente wijziging?

Ik zou niet weten waarom niet. Je hebt die grondwetswijziging die in de maak is. Er zijn ook een aantal routes die Poetin kan afleggen waardoor hij niet als president aan de macht blijft, maar wel achter de schermen een functie kan krijgen waaruit hij invloed kan uitoefenen. Of hij kan dus in 2024 herkozen worden en nog eens 12 jaar doordoen. Tot 2036 zitten de Russen eigenlijk vast. Of hij sterft misschien in het harnas over een paar jaar. Hij gaat niet zomaar zijn macht weggeven, nee.

Wil u zelf nog iets toevoegen?

Over de kanalen die ik gebruik, kan ik zeggen dat ik nooit persconferenties volg. Wat ik als Rusland-correspondent deed – en nog steeds doe – is vooral het veld ingaan om reportages te maken. Want de nieuwsberichten komen toch via persbureaus binnen, dus daar kan ik eigenlijk niets aan toevoegen als freelancejournalist. Daarom ga ik op pad om nieuws te ontdekken en een verhaal te maken. Dus nee, ik ga niet naar persconferenties etc. Zoals ik al eerder zei: via burgers kom je het dichtst bij de waarheid, naar mijn mening.

Over het algemeen vindt u het dus wel aangenaam werken in/voor Rusland.

In mijn jaren wel, dat waren de goede jaren (2009-2013, onder Medvedev). Toen was Rusland nog vrij open. Daarna met de Krim en MH17 is de sfeer lastiger geworden en is het voor correspondenten ook wel moeilijker. Vorig jaar had je toch wel enkele Nederlandse correspondenten die via Twitter belaagd werden door de Russische autoriteiten omdat ze niet tevreden waren met een bepaald artikel. Dus de sfeer is wel anders nu ten opzichte van de tijd dat ik daar zat. Volgens mij is het minder prettig voor buitenlandcorrespondenten om in Rusland te werken momenteel. De duimschroeven zijn aangedraaid richting buitenlandcorrespondenten en Russische journalisten. Dat is echt wel een verschil, er is een periode voor en na 2012.

